

TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ
YOKSULLUĞU VE MÜCADELE
POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ:
ANKARA-KEÇİÖREN ÖRNEĞİ

Fatma ERBİL ERDUGAN

T.C.
BAŞBAKANLIK
Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın No:50

Ankara
Kasım - 2010

T.C.
Başbakanlık
Özürlüler İdaresi Başkanlığı

ISBN 978-975-19-4864-9

Bu eser Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Uzmanlığı Tezi olarak Sayın Doç. Dr. Tevfik ERDEM danışmanlığında hazırlanmış ve Yeterlilik Sınav Kurulu (Başkan Dr. Güler SAYGIN, üye Dr. Sermet BAŞARAN, üye Abdülkadir ANAÇ, üye E. Nesrin BEZİRCİOĞLU, üye Osman ÇETİNKAYA, üye Yaşar KOCAOĞLU, üye Keziban KARÇKAY) tarafından 27.04.2009 tarihinde kabul edilmiştir.

Yayın Kurulu Üyeleri: Başkan Dr. Güler SAYGIN, üye Dr. Sermet BAŞARAN, üye Dr. D. Melek SABUNCUOĞLU, üye Yaşar KOCAOĞLU, üye Hatice TEMEL

01.07.2010 tarih ve 62 sayılı Yayın Kurulu kararı, 19.07.2010 tarih ve 39 sayılı Makam Onayı gereğince 1000 adet bastırılmıştır.

Baskı: Anıl Matbaacılık
Tel: (0312) 229 37 41
Adres: Özveren Sok. No: 13/A
Kızılay/Ankara

SUNUŞ

2002 Türkiye Özürlüleri Araştırması'na göre ülkemiz nüfusunun %12.29'unun özürlü bireylerden oluştuğu görölmektedir. Maddi yetersizliğe bağlı olarak yaşam standartlarında gerileme yaratan yoksulluk olgusunu ülkemizdeki özürlü bireyler de derinden yaşamaktadır. Çünkü özürlülük ve yoksulluk arasındaki kısır döngü yani hem yoksulluğun bir özürlü sebebi olabileceği hem de özürlülük durumunun kişileri yoksullaştırabileceği gerçeği, yoksulluk olgusunun özürlülük açısından özel olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, yoksulluk ve özürlülük ilişkisini belirleyerek özürlü bireylerin özürlülük olgusu dolayısıyla yaşadığı sorunlarla yoksulluk sorununun nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymayı ve ülkemizdeki yoksullukla mücadele politikalarını özürlü bireylerin yaşadığı yoksulluk bağlamında irdelemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, hazırlanmış olan uzmanlık tezinin yayımlanması; özürlülük ve yoksulluk arasındaki ilişki ve özürlü bireylerin yaşadığı yoksullukla mücadele politikalarının bir arada sunulması açısından önemli bir kaynak olacaktır.

Tezlerin hazırlanması sırasında karşılıksız destek veren tez danışmanları ile konu seçiminde yardımcı olan ve gerekli desteği sağlayan Başkanlığımız personeline teşekkür ederiz.

Başkanlığımızın özürlülük alanına bilimsel çalışmalarla katkı sağlanması ve kaynakların artırılarak kullanıcılara ulaştırılması yönündeki hedefi doğrultusunda bu çalışmanın da alana kazandırılmasından memnuniyet duymaktayız.

Özürlüleri İdaresi Başkanlığı

ÖNSÖZ

Modern dönemin başlangıcından günümüze yoksulluk politik, ekonomik ve sosyolojik bir sorun olarak her tarihsel uğrakta farklı görünümde var olagelmıştır. Ekonomik ve toplumsal yapının tümüne içkin merkezi bir sorun olan yoksulluğun toplumsal ve bireysel bir sınırlandırılmışlık durumunu işaret eden özürlülük olgusunu ve özürlleri kapsamı kaçınılmazdır. Özürlleri, yoksulluk üreten döngünün içerisinde yer alan önemli bir toplumsal kesimi oluşturmaktadır.

Özürlleri soruları denildiğinde hemen istihdam, eğitim, sağlık gibi çok temel sorun alanları sıralanabilir. Ancak “yoksul ve özürlleri olmak” ya da “yoksulluktan kaynaklı özürlleri olmak” durumları, özürlleri ile ilişkin tüm sorun alanlarını ve özürlleri toplumsal yaşamın her alanında buldukları noktayı çok temelden belirleyen ve etkileyen güce sahiptir. Özürlleri olgusunu yoksulluk temelinde ele alan bir çalışma yapmak istememin temel nedeni de budur.

Bu çalışmayı hazırlarken yaptığım araştırmaların, okumaların ve alan araştırmalarında özürlleri ve aileleri ile yaptığım görüşmelerin özürlleri konusundaki bilgi birikimime ve özürlleri anlamama önemli katkılar yaptığı açıktır. Özürlleri ve yoksulluk konusunun birlikte değerlendirilmesi açısından başlangıç sayılabilecek bu çalışmanın Özürlleri İdaresi Başkanlığı'nın bu konuda ve özürlleri alanında diğer konularda yapacağı çalışmalarda yararlı olmasını umuyorum.

Tez çalışmamın kitap olarak basımını sağlayan Özürlleri İdaresi Başkanlığı'na, tez çalışması esnasında görüş ve katkı sunan Yeterlilik Sınav Kurulu üyelerine teşekkür ediyorum. Ancak türlü zorlukları içeren, uzun bir süreci kapsayan bu çalışmada bana sonsuz destek olan birkaç ismi burada özellikle belirtmem gerekiyor. Değerli zamanını ayırarak bana yol gösterici olan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Tefik ERDEM'e, destek, anlayış ve katkıları için Daire Başkanım Sayın E.Nesrin BEZİRCİOĞLU'na, çok değerli akademik katkıları ile bu çalışmaya verdikleri emek ve dostlukları için oda arkadaşlarım Dr. Nejla OKUR'a ve Halit KUMTEPE'ye, bu çalışmanın ötesinde yaşamıma yayılan dostluğu için Fatma GÖKMEN'e, desteklerini hep yanımda hissettiğim anneme, babama ve eşim Sinan ERDUGAN'a çok teşekkür ediyorum.

Fatma ERBİL ERDUGAN
Kasım 2010, Ankara

ÖZET

Modern toplumun doğuşundan günümüze kadar gelen süreçte, sosyal sorunların ortaya çıkış ve yaşanış biçimleri de farklılaşmıştır. Bu bağlamda, hem yoksulluk hem de özrürlük olguları, her tarihsel dönemde farklılaşan toplumsal görünümlere sahip sorunlar olarak değeriendirilebilir.

Yoksulluk bir özür sebebi olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanında, özrürlülerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları birçok engele ek olarak, gelir elde etmedeki sınırlılıklar ve özrürlülüğün getirdiği ek maliyetler, yoksullaşma riskini artırmakta ya da mevcut olan yoksulluğu derinleştirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de muhtaçlık kavramı temelinde, özrürlük ve yoksulluk arasındaki ilişkinin bileşenleri üzerinde durarak, yoksulluk ve özrürlük bağlantısını betimlemek ve Türkiye’de yoksullukla mücadele çerçevesinde özrürlü kişilerin yoksulluğu ile mücadele politikalarını değeriendirmeye çalışmaktır.

ABSTRACT

From the rising of modern society until present, the forms of emergence and experience of social problems have acquired a different character. In this context, both poverty and disability could be evaluated as social problems that undergoing a change in every historical period.

Poverty could be emerged as a cause of disability. Furthermore, in addition to the barriers that disabled people encounters frequently, limitations of getting income and additional costs of disability either increase the risk of poverty or deepen the existing poverty.

The aim of this study is to determine the relationship between poverty and disability by considering the components of both of them on the basis of “neediness” in Turkey and try to evaluate the struggle against the poverty of persons with disabilities within the framework of struggle against poverty in Turkey.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
TABLolar.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. ÖZÜRLÜLÜK VE YOKSULLUK OLGULARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	5
1.1. Özürlülük.....	5
1.2. Yoksulluk.....	8
1.2.1. Mutlak Yoksulluk	9
1.2.2. Göreli Yoksulluk.....	10
1.2.3. Öznel Yoksulluk	10
1.2.4. İnsani Yoksulluk	11
1.2.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk.....	11
1.2.6. Yeni Yoksulluk ve Yeni Yoksulluk Kavramları	13
1.2.6.1. Sosyal Dışlanma	17
1.2.6.2. Marjinallik.....	17
1.2.6.3. Sınıf-Altı.....	18
2. YOKSULLUK VE ÖZÜRLÜLÜK.....	19
2.1. Tarihsel Perspektiften Özürlülerin Ekonomik Koşulları	19
2.2. Yoksulluk ve Özürlülük İlişkinini Açıklayıcı Olanaklı Kılabilecek Yaklaşımlar	29

2.2.1.	İnsan Hakları Yaklaşımı	30
2.2.2.	Sosyal Model Yaklaşımı	35
2.2.3.	Yapabilirlik Yaklaşımı	39
2.2.4.	Sosyal Dışlanma Yaklaşımı	40
2.3.	Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi	44
2.3.1.	Özürlülük Sebebi Olarak Yoksulluk	46
2.3.1.1.	Sağlık	47
2.3.1.2.	Fiziksel Çevre	49
2.3.1.3.	Çalışma Hayatı	52
2.3.1.4.	Psikolojik Etkiler	54
2.3.2.	Yoksulluk Sebebi Olarak Özürlülük	55
2.3.2.1.	Gelir Elde Etmedeki Zorluklar	55
2.3.2.2.	Özürlülüğün Ek Maliyetleri	58
2.3.2.3.	Toplumsal Engeller	60

3. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE ÖZÜRLÜLÜK 63

3.1.	Türkiye’de Yoksulluk	63
3.1.1.	Yoksulluk Açısından Dünya Ülkeleri Arasında Türkiye’nin Durumu	63
3.1.2.	Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü	66
3.2.	Türkiye’de Yoksulluk ve Özürlülük	69
3.2.1.	Türkiye’de Özürlülerin Yoksulluk Bağlamında Genel Görünümü	69
3.2.1.1.	Türkiye’deki Özürlü Nüfus ve Yoksulluk	70
3.2.1.2.	Türkiye’de Sağlık ve Yoksulluk	74
3.2.1.3.	Özürlüleri Kapsayan Yoksullukla İlgili Yasal Düzenlemelerde Muhtaçlık	76
3.2.2.	Türkiye’de Özürlülerin Yoksulluğu ile Mücadele Politikaları	81
3.2.2.1.	Doğrudan ve Dolaylı Yoksullukla Mücadele Politikaları	81

3.2.2.2.	Özörlölere Yönelik Dolaylı Yoksullukla Mücadele Politikaları	85
3.2.2.3.	Özörlölere Yönelik Doğrudan Yoksullukla Mücadele Politikaları	86
3.2.2.3.1.	Türkiye’de Özörlölere Yönelik Sosyal Yardımlar ve Diğer Yardımlar	87
3.2.2.3.1.1.	2022 Sayılı Kanun Kapsamında Özörlölük Durumuna Göre Bağlanan Aylıklar	87
3.2.2.3.1.2.	3294 Sayılı Kanun Kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları	92
3.2.2.3.1.2.1.	Aile Yardımları	92
3.2.2.3.1.2.2.	Sağlık Yardımları	93
3.2.2.3.1.2.3.	Eğitim Yardımları	93
3.2.2.3.1.2.4.	Özörlü Yardımları	94
3.2.2.3.1.2.5.	Proje Destek Programları	95
3.2.2.3.1.3.	2828 Sayılı Kanun Kapsamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	95
3.2.2.3.1.4.	Vakıflar Genel Müdürlüğü	96
3.2.2.3.1.5.	3816 Sayılı Kanuna Göre Sağlık Yardımları	96
3.2.2.3.1.6.	Bakım Aylığı	97
3.2.2.3.1.7.	Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler	97
3.2.2.3.1.8.	Sivil Toplum Kuruluşları	97
3.2.2.3.1.9.	Özörlölere Yönelik Çeşitli İndirimler	98

4. ALAN ARAŞTIRMASI: ANKARA-KEÇİÖREN ÖRNEĞİ.....99

4.1.	Araştırmanın Alanı ve Kapsamı	99
4.1.1.	Araştırmanın Önemi	99
4.1.2.	Araştırmanın Amacı	100
4.1.3.	Araştırmanın Sınırlılıkları	102

4.1.4.	Araştırmanın Modeli	103
4.1.5.	Evren ve Örneklem.....	103
4.1.6.	Veri Toplama Teknikleri	104
4.1.7.	Veri Toplama Süreci	105
4.1.8.	Verilerin İşlenmesi ve Çözümlemesi.....	106
4.2.	Araştırmanın Bulguları.....	106
4.2.1.	Sosyo-Demografik Bulgular	106
4.2.2.	Özürlülük Durumuna İlişkin Bulgular	113
4.2.3.	Sosyo-Ekonomik Duruma İlişkin Bulgular	114
4.2.4.	Sosyo-Kültürel Duruma İlişkin Bulgular	121
4.2.5.	Özürlülük ve Yoksullukla İlgili Düşüncelere İlişkin Bulgular.....	125
5.	GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	147
5.1.	Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi.....	147
5.2.	Sonuç ve Öneriler.....	153
	KAYNAKÇA.....	165
	EKLER	
EK 1:	Anket Soruları.....	181

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ACCD:	American Coalition of Citizens with Disabilities-Amerikan Özürlü Vatandaşlar Koalisyonu
ADB:	Asian Development Bank-Asya Kalkınma Bankası
Akt:	Aktaran
BCODP:	British Council of Organizations of Disabled People-İngiltere Özürlü Örgütleri Konseyi
Bkz:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
CNDD:	Canadian Network on Disability and Development- Kanada Özürlülük ve Kalkınma Ağı
DB:	Dünya Bankası
DFID:	Department for International Development-Uluslar arası Kalkınma Bakanlığı
DIG:	Disability Income Group
DiE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPI:	Disabled Peoples' International-Uluslar arası Özürlüler Örgütü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ:	Dünya Sağlık Örgütü
EC:	European Commission-Avrupa Komisyonu
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HÜNEE:	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ICF:	International Classification of Functioning, Disability and Health-İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslar arası Sınıflandırması
ICIDH:	International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps-Sakatlık, Özürlülük ve Engelliliğin Uluslar arası Sınıflandırması
ILM:	Independent Living Movement-Bağımsız Yaşam Hareketi

IMF:	International Monetary Fund-Uluslar arası Para Fonu
İHB:	İnsan Hakları Başkanlığı
İHD:	İnsan Hakları Derneği
KAMU-SEN:	Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
KESK:	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
OECD:	Organization for Economic Co-operation and Development- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖİB:	Özürlüler İdaresi Başkanlığı
PRSP:	Poverty Reduction Strategy Paper-Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi
RADAR:	Royal Association for Disablement and Rehabilitation- Özürlülük ve Rehabilitasyon Büyük Birliği
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UÇÖ:	Uluslar arası Çalışma Örgütü
UNDP:	United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA:	United Nations Population Fund-Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UN-HABITAT:	United Nations Human Settlements Programme- Birleşmiş Milletler İskan Programı
UNICEF:	United Nations Children Fund-Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UPIAS:	Union of Physically Impaired Against Segregation- Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği
VOADL:	Voluntary Organizations for Anti-Discrimination Legislation- Anti-Ayrımcılık Mevzuatı İçin Gönüllü Örgütler

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1 :	Özürllülük modelleri.....	37
Tablo 3.1 :	Ülkelere göre 2007–2008 yılı insani gelişme endeksleri	64
Tablo 3.2 :	İnsani gelişme göstergelerine göre 177 ülke arasında Türkiye'nin Sıralaması.....	65
Tablo 3.3 :	Yüzde 20'lik grupların gelirden aldığı paylar 2004–2005.....	66
Tablo 3.4 :	Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları 2002–2007.....	67
Tablo 3.5 :	Bazı sosyal yardım miktarları ile açlık ve yoksulluk sınırları.....	79
Tablo 3.6 :	2022 sayılı kanun kapsamında bağlanan aylıkların yıllara göre dağılımı	90
Tablo 3.7 :	Yıllar itibariyle 2022 sayılı Kanuna göre aylık alan özürllülerin genel nüfusa oranı.....	91
Tablo 3.8 :	2003-2008 yılları arasında özürllü araç-gereç yardımları	94
Tablo 4.1 :	Görüşülen kişi	106
Tablo 4.2 :	Görüşülen kişinin yakınlık derecesi	107
Tablo 4.3 :	Cinsiyet.....	107
Tablo 4.4 :	Yaş.....	108
Tablo 4.5 :	Medeni durum	108
Tablo 4.6 :	Öğrenim durumu	109
Tablo 4.7 :	Hanede yaşayan kişi sayısı.....	111
Tablo 4.8 :	Hanedeki özürllü sayısı	111
Tablo 4.9 :	Ankara'da yaşama yılı.....	112
Tablo 4.10 :	Özrün türü	113
Tablo 4.11 :	Özrün derecesi.....	113
Tablo 4.12 :	Özrün nedeni	114
Tablo 4.13 :	Haneye giren aylık gelir	114
Tablo 4.14 :	İş arama durumu.....	115
Tablo 4.15 :	Hanede yaşayan birden fazla özürllü var ise her özürllü için aylık bağlanıp bağlanmadığı.....	116
Tablo 4.16 :	Özürllü aylığı dışında herhangi bir ayni-nakdi	

yardım alma durumu	117
Tablo 4.17 : Nereden/nerelerden aynı-nakdi yardım alındığı.....	117
Tablo 4.18 : Aynı/nakdi yardımın alınma sıklığı	118
Tablo 4.19 : Yaşanan konutun mülkiyeti	118
Tablo 4.20 : Kiracı olarak ödenen miktar	119
Tablo 4.21 : Özürlü olmanın getirdiği ek maliyet durumu	119
Tablo 4.22 : Özürlü olmanın ek maliyet miktarı	120
Tablo 4.23 : Özürlülere verilen aylık/yardımlarla ilgili bilginin nereden alındığı	121
Tablo 4.24 : Kişilerden aynı/nakdi yardım alma durumu	122
Tablo 4.25 : Maddi destek ihtiyacında çevreden destek alma durumu.....	123
Tablo 4.26 : Kimlerden maddi destek alındığı	123
Tablo 4.27 : İçinde bulunulan durumdan kaynaklı sorunların çevre ile paylaşılma durumu	124
Tablo 4.28 : Sorunların kimlerle paylaşıldığı	124
Tablo 4.29 : Özürlü aylığı bağlanma sürecinde yaşanan sıkıntılar.....	125
Tablo 4.30 : Özürlü aylığı miktarı ile ilgili düşünce	126
Tablo 4.31 : Alınan aynı/nakdi yardım miktarı ile ilgili düşünce.....	126
Tablo 4.32 : Özürlü aylığı alırken hissedilenler	127
Tablo 4.33 : Aynı-nakdi yardım alırken hissedilenler	127
Tablo 4.34 : Asgari ücretli bir işte çalışmayı ya da aylık/yardım almayı tercih etme durumu.....	130
Tablo 4.35 : Mevcut ekonomik koşulların tariflenmesi.....	130
Tablo 4.36 : Aylık olarak geçinilebilecek miktar	131
Tablo 4.37 : Yoksulluğun sebebine ilişkin düşünceler	132
Tablo 4.38 : Ülkemizde özürlülerin en önemli sorunları.....	134
Tablo 4.39 : “Devlet yoksul özürlüleri diğer yoksullardan maddi açıdan daha çok desteklemelidir” görüşüne katılıp katılmama durumu	136
Tablo 4.40 : Özürlü olmanın yoksullaştırması durumu	137
Tablo 4.41 : Yoksul olunmasa özürlülük nedeniyle yaşanan sıkıntılar daha az olur muydu?.....	139
Tablo 4.42 : Yoksulluktan kurtulma durumuna ilişkin inanç	142
Tablo 4.43 : Devletten beklenti durumu	144

GİRİŞ

Yoksulluk sorunu, yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelere rağmen çağımızın ortadan kaybolmayan bir sorunudur. Doğanın ve insanlığın imkânlarından daha fazla yararlanıldığı halde yoksulluğun azalmaması, kaynaklara ulaşmadaki yetersizlikler ve kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerle açıklanabilir. Yani ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmelerine rağmen yoksulluğun bir sorun olarak varlığı, gelir dağılımındaki adaletsizlikle ilgilidir. Günümüzde yoksulluk sorunu, politik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel kimliklere sahip biçimde çok boyutlu olarak dünya gündemini fazlaca işgal eden bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir.

Mutlak, görelî, öznel, insani, kırsal, kentsel gibi nitelendirmeleri öne çıkararak yapılan ve farklı yönleri vurgulanan birçok yoksulluk tanımı bulunmaktadır. Ancak, hangi biçimlerde tarif edilirse edilsin, yoksulluk, temelinde maddî mahrumiyetleri ve bunun getirdiği birtakım sosyal yoksunlukları içeren, karmaşık bir gerçekliktir.

Yoksulluk, farklı toplumsal gruplar açısından farklılık göstermektedir ve bu sorunun dezavantajlı gruplar açısından özellikle ve ayırt edici yönleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksulluğun özürllüer, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, etnik azınlıklar gibi grupları giderek ve daha büyük oranda etkilediği, dezavantajlı gruplarda iktisadî dışlanmışlığın yanında kültürel, siyasal, toplumsal yanları olan çok boyutlu bir dışlanma sürecinin yaşandığı kabul edilmektedir.

Özürllülük olgusunun yoksullukla ilişkisi de, özürllü kişileri “yoksullaştıran” tarihsel dinamiklerle ele alınmaktadır. Özürllülerin her tarihsel kırılmada, üretim süreçlerinin ne kadar içinde olabildikleri, özürllülere yönelik algılarda yaşanan farklılıklar ve toplumsal yaşam içerisinde özürllülerin yer alabilme olanak ve biçimleri, özürllü kişilerin maddî koşullarını da belirlemede, yaşadıkları yoksulluk düzeyini ve yoksulluğun yaşanış biçimlerini farklılaştırmaktadır.

Özürllülük olgusu yoksulluk bağlamında ele alındığında, yoksulluk ve özürllülük olguları arasındaki ilişkinin, toplumdaki diğer dezavantajlılık formlarının yoksullukla olan ilişkisine göre farklılaşan niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılaşma, özürllülüğün hem bir yoksulluk sebebi, hem de yoksulluk sonucu ortaya

çıkabilecek bir durum olabileceğinden hareketle açıklanabilir. Yetersiz beslenme, temel sağlık hizmetlerinden yoksunluk, hijyenik olmayan ortamlarda yaşam sürdürme zorunluluğu, eğitimsizlik, kötü ve zor çalışma koşulları gibi yoksullukla direkt bağlantılı sorunlar hem özürölülüğe, hem de var olan özürün olumsuz etkilerini artırmaya sebep olabilmektedir. Diğer taraftan özürölülük olgusu, bireylerin ekonomik anlamda refah düzeylerini üst seviyelere taşıma olanaklarını kısıtlayan, yaşam kalitelerini düşüren bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. Yani özürölü bireyler, yoksullaşma ya da var olan yoksulluğun daha derinleşmesi riskine toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha büyük oranda maruz kalan kesimi oluşturmaktadırlar. Özürölülük olgusundan kaynaklanan istihdam ve eğitim olanaklarından yoksunluk, özürölü bireylerin yoksullaşma riskini artıran en önemli bileşenler arasındadır. Bununla birlikte, bir sağlık sorunu olarak özürölülük, her özür türüne göre farklılaşmakla birlikte, maliyeti yüksek bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Tedavi giderleri, özürölü bireyin bakımı gibi yükler daha çok özürölü bireyin en yakın çevresini yakından ilgilendiren bir sorun olarak ortaya çıkmakta, yoksulluğun etkileri çevreye yayılan bir görünüm arz etmektedir. Özürölülük olgusunun fiziki ve toplumsal olarak yarattığı çıkmazlar, hem maddi hem de psikolojik anlamda olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla yoksulluk ve özürölülük olgularının birlikteliği, birçok sorun bileşeninin birbirini etkilemesi yani bir nedenin başka bir durumun olumsuz sonucunu yaratması sebebiyle, kısır döngü biçiminde devam etmektedir. Ayrıca her özür türünün de yoksulluğu hangi açılardan sorunsallaştırdığı, hangi açılardan birbirini etkilediği farklılaşmaktadır.

Yoksulluk ve özürölülükle ilgili olarak dünya ölçeğindeki verilere bakıldığında, iki olgu arasında sıkı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ilişkide çarpıcı görünen, özürölülerin yoksullar içinde en yoksul oldukları gerçeğidir. DB'nin (Dünya Bankası) istatistiklerine göre, "dünyadaki en yoksul kişilerin beşte biri özürölüdür" (Elwan, 1999). "Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde yaşayan özürölülerin sadece %2'si rehabilitasyon ve diğer gerekli hizmetlerden yararlanabilmektedir" (DFID, 2000). Diğer çarpıcı veriler özürölülerin istihdamı ve eğitimi ile ilgili olmaktadır. UÇÖ'nün (Uluslararası Çalışma Örgütü) raporuna göre "özürölü bireylerin yaklaşık %80'i istihdam edilememektedir" (ILO, 2003). UNICEF'in (United Nations Children Fund-Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) verilerine göre ise, "150 milyon özürölü çocuk, bakım hizmetleri, meslek edinme faaliyetleri, eğitim gibi onların toplumla etkileşimini artıracak ve istihdam edilebilecek olanaklardan yoksundur" (UNICEF, 1999).

Konu Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, yoksulluk ve özürllük ilişkisini derinlemesine kurmaya olanak veren veriler olmamakla birlikte, çeşitli araştırmaların sonuçlarından yararlanılabilir. 2002 Türkiye Özürllüler Araştırması'nın verilerine göre, Türkiye'deki ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü nüfus içinde işgücüne dahil olan özürllü nüfus oranı %21,7 iken işsizlik oranı %15,46'dır. Süreğen hastalığı olanlarda işgücüne dahil olanların oranı % 22,8, işsizlik oranı ise %10.7'dir. Ayrıca; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllülerde sosyal güvenliğe sahip olmayanların oranı %52,45'tir. Süreğen hastalığı olanların ise, %36,4'ünün sosyal güvenliği bulunmamaktadır. Oransal olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de özürllü bireylerin sosyal güvenceden yoksunluk oranı yüksektir. Aynı araştırmada ortaya çıkan bir başka sonuç, özürllü kişilerin kamu kurum ve kuruluşlarından en önemli beklentilerinin ne olduğu sorusuna %61,2'sinin kendilerine parasal katkıda bulunulması yanıtını vermeleridir (ÖİB ve DİE, 2002). 2002 Türkiye Özürllüler Araştırması İkincil Analizi'nde (2006), özürllülerin özürllülük durumuyla ilgili herhangi bir kuruma/kuruluşa ulaşamamasının nedenlerine bakıldığında, yarısından fazlasının verdiği yanıt (%57,3), "ekonomik durumlarının yeterli olmadığı" olmuştur (TÜBİTAK, 2006).

Türkiye'de ekonomik krizler, artan işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kente göç ve özellikle son yıllarda kentsel bütünleşmede geleneksel dayanışma ağlarının etkinliğini yitirmesi gibi makro belirleyicilerin kişileri yoksulluğa sürüklemeye etkili olduğu belirtilebilir. Bu durumda, ülkemizde özürllü kişilerin yoksulluk bağlamında ele alınması açısından olumlu bir çerçeve çizmek olanaklı görünmemektedir. Çünkü, hem Türkiye'deki mevcut ekonomik koşullar hem de yoksulluk ve özürllülük ilişkisindeki kısır döngü sebebiyle, çok boyutlu bir dezavantajlılık durumunu yaşayan özürllülerin yoksulluğun olumsuzluklarından aldığı payın, diğer yoksullara göre daha yüklü olması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, özürllülüğün yoksullaşmaya yol açmasından, yoksulluktan kurtulma mekanizmalarını üretmemesinden, yoksulluğun da özrü ortaya çıkarıcı veya olumsuz etkilerini artırıcı özelliğinden kaynaklı olarak, Türkiye'de yoksulluğun da, özürllülüğe ilişkin bir sorun alanı olarak tartışılması gerekmektedir. Yoksullukla mücadele politikalarının belirlenme aşamasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir hedef kitleyi özürllülerin oluşturduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Türkiye'de özürllülük alanında politika belirlemede önemli işlevlere sahip olan T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı'nın özürllülük sorunsalına yaklaşımında, özürllü kişilerin yoksulluğu da önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Başkanlığın, hem yoksulluk ve özürllülük ilişkisinin ortaya konması hem de bu duruma dayalı olarak ortaya çıkan

sorunların çözümüne yönelik politikaların geliştirilmesinde etkin biçimde söz sahibi olması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de muhtaçlık kavramı temelinde, özürlülük ve yoksulluk arasındaki ilişkinin bileşenleri üzerinde durarak, yoksulluk ve özürlülük bağlantısını betimlemek ve Türkiye’de yoksullukla mücadelenin temelleri çerçevesinde özürlü kişilerin yoksulluğu ile mücadele politikalarını değerlendirmeye çalışmaktır.

Çalışma, özürlülük ve yoksulluk ilişkisini ortaya koyarak, ülkemizde yoksullukla mücadele temelinde özürlü kişilerin yoksulluğu ile mücadele politikalarını değerlendirmeye çalışan, alan araştırmasına dayanan betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmanın birinci bölümü, yoksulluk ve özürlülük olgularını genel olarak betimleme amacı gütmektedir. İkinci bölümde, yoksulluk ve özürlülük ilişkisi kuramsal olarak değerlendirilmiştir. Tarihsel perspektiften özürlü kişilerin yoksulluğuna ilişkin bir bakış ortaya konarak, bu ilişkinin kuramsal yaklaşımlarda işleniş biçimi ele alınmıştır. Ardından, yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin günümüzdeki fiili durumu değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümü Türkiye’de yoksulluk ve özürlülük ilişkisi ile, Türkiye’de genel yoksullukla mücadele politikaları içerisinde özürlü kişilerin yoksulluğu ile mücadele politikalarının değerlendirilmesini içermektedir. Dördüncü bölüm, çalışma kapsamında gerçekleştirilen alan araştırması ve bulgularının ortaya konmasından oluşmaktadır. Ankara’nın Keçiören ilçesinde ikamet eden ve 2022 sayılı Kanun çerçevesinde özürlülere bağlanan aylıkları alan hanelerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ve bunların yorumlanması çalışmanın son bölümünü oluşturmaktadır.

1. ÖZÜRLÜLÜK VE YOKSULLUK OLGULARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Özürllük

Özürllük; hem bireysel/fiziksel/medikal, hem de toplumsal sonuçları olan bir kavramı nitelemektedir. Özürllüğün kendi doğasından kaynaklanan çok boyutluluk ile her tarihsel döneme tekabül eden anlayış farklılıkları birlikte ele alındığında, özürllüğün “karmaşık ve çok boyutlu” bir olgu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Özürllüğü anlamak ve anlamlandırmak ne kadar zor ise özürllüğü betimlemek yada tanımlamak da o kadar zordur. Gerçekten de özürllünün kim olduğu sorusuna; vücut fonksiyonlarında yetersizlik olan ve bundan dolayı çeşitli aktiviteleri yerine getirmede zorluk yaşayan, tedaviye/bakıma ihtiyacı olan, aciz, acınacak ve korunmaya muhtaç durumda olan, toplumda azınlık/farklı olan ve özrü dolayısıyla dışlanan ya da ayrımcılığa uğrayan... şeklinde her biri başka bir anlayışın düşünce kalıpları olarak yansıyan çeşitli betimlemelerle cevap verilebilir.

Whyte ve Ingstad’a göre (1995);

“en genel anlamda özürllük, yeteneklerdeki ve güçteki sınırlanmışlık ya da eksiklik durumudur. Daha açık bir ifadeyle, özürllük, bireyin belirli aktivitelerini yerine getirmesini ve sosyal yaşamdaki rollerini oynayabilmesini sağlayan “ideal-normal” kapasitenin dışında olmaktır. Özürllü insan, tedavisi/düzeltilmesi mümkün olmayan ancak rehabilite edilebilen insan olarak kabul edilmektedir. Özürllük, ferdin zihinsel ve/veya bedensel fonksiyonlarındaki kayıplar sonucu ortaya çıkan sınırlılıkları/kısıtlılıkları ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır” (Burcu 2002).

Dünyada özürllük konusuna yaklaşımlar ve özürllüğe ilişkin tanımlamalar, ilgili dönemlere rastlayan düşünsel kalıplarla şekillenmiştir. Bu durum, ilgili tarihsel kesitte toplumun özürllüğe yüklediği anlamlarla, aynı zamanda da özürllülerin kendilerini nasıl tanımladığıyla bağlantılı olarak farklılaşmaktadır. Gelişim çizgisi incelendiğinde, özürllük ilk etapta bireysel ve medikal (yani tedavi edilmesi gereken) bir durum olarak değerlendirilmiş, “anormallik” ve “bozukluk”la ilişkilendirilmiştir.

Bireyselci yaklaşımlar, ilk olarak “özürlülük problemini” bireysel zemine oturtmuşlar, ikinci olarak ise bu “problem”in sebebini bir fonksiyon sınırlılığı ya da psikolojik bir kayıpta görmüşlerdir” (Oliver, 1996a). “Başka bir deyişle özürlü bireyler çeşitli engelleri, yetersizlikleri olması nedeniyle toplumda “normal” bireylerden ayrı bir konumdadırlar” (Arıkan, 2002). Özürlülüğe sosyal boyut eklenmek suretiyle oluşturulmuş yeni bakış açısı ise özürlülük tanımının merkezine kişinin kendi fiziksel veya ruhsal yetersizliğinden kaynaklı sınırlanmışlığını değil, özürlülüğü çevreleyen toplumsal koşulları bütüncül biçimde yerleştirmiştir. Buna göre, özürlülük kişinin yetersizliği sonucu oluşmuş bir durum değil, özürlü kişilerin toplumsal yaşama katılımını kısıtlayan ve üretilmiş bütün sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel engellerden kaynaklanan bir kısıtlanmışlık halidir. Oliver’in (1996a) deyişyle “sosyal modele göre özürlülük, özürlü bireyleri toplumsal bağlamda sınırlandıran her şeydir” (Oliver, 1996a).

Dünyada özürlülük alanında önemli çalışmaları olan çeşitli kuruluşların gerçekleştirdiği özürlülük tanımlarına bakıldığında yukarıda kısaca açıklanan iki uç yaklaşımın yansımaları görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, özürlülük konusunda genel kabul gören tanımlamalar üzerine çalışan en önemli örgütlerden birisidir. “1980’de ortaya çıkan ve 1990 yılında yeniden revize edilen ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps- Sakatlık, Özürlülük ve Engelliliğin Uluslar arası Sınıflandırması) özürlülüğü anlama ve tanımlama süreçlerini içeren bir sınıflandırma sistemi ortaya koymuştur” (Handicap International, 2006).

ICIDH, özürlülük olgusunu 3 kategoride ele almıştır:

1. Yetersizlik (impairment): Sağlık bakımından psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel yapı) veya fonksiyonlardaki eksikliği ve anormalliği ifade eder.
2. Özürlülük (disability): Bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmekteki kısıtlılık ve yetersizliktir.
3. Engellilik (Handicap): Bir yetersizlik veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması veya yerine getirilememesi halidir (ÖİB, 1999).

Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) tanımlarına bakıldığında “yetersizliği özürlülük ve engelliliğin kesin sebebi olarak görmekte olduğundan, ICIDH medikal/ bireysel modelle ilişkilendirilmektedir” (Handicap International, 2006). Yani “kronik hastalıklar özürlü kişilerin yaşadığı dezavantajlı deneyimlerin sebebidir” (Oliver, 1996b).

Özürllükle ilgili önemli çalışmaları olan uluslar arası örgüt DPI'nın (Disabled People's International- Uluslar arası Özürllüler Örgütü), DSÖ'nün özürllük sınıflamasına tepki olarak ortaya çıkan özürllük tanımı ise özürllük olgusunun sebebini tamamıyla sosyal dinamiklerde görmektedir. DPI'ya göre:

1. Yetersizlik (impairment): Fiziksel, zihinsel veya ruhsal yetersizliklerden kaynaklı olarak ortaya çıkan işlevsel sınırlılıktır.
2. Özürllük (Disability): Fiziksel ve sosyal engellerden dolayı toplumsal yaşama diğer bireylerle eşit düzeyde katılım fırsatlarının kaybı ya da eksikliğidir (DPI 1982 akt. Oliver 1996b).

Görüldüğü üzere özürllük tanımlarını ayırıştırıran esas unsur, özürllük olgusunun sebebine ilişkin yapılan yorumlarda ortaya çıkmaktadır. Bir kısım özürllüğü yetersizlikle açıklamış, diğer görüş ise esas olarak sosyal engellerin özürllüğü yarattığını belirtmiştir.

1980'lerden günümüze özürllük konusuna yaklaşımların teorik olarak farklılaşmasıyla birlikte medikal anlayış sorgulanmaya başlamış, özürllük tanımları da buna paralel olarak dönüşmüştür. Gelineen noktada bu dönüşümün özürllüğü anlamada ve betimlemede en net sonucu DSÖ'nün Kasım 2001'de ortaya koyduğu yeni bir sınıflandırma sistemi olan ICF'de (International Classification of Functioning, Disability and Health- İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslar arası Sınıflandırması) görülmektedir.

“ICF, gerçekte özürllüğün bireysel ve medikal perspektifine odaklanan önceki sınıflandırma versiyonundan (ICIDH) radikal bir dönüşümdür. Bu yeni sınıflandırma, özürllüğün sosyal modelini temel almaktadır. ICF'e göre özürllük bütünüyle kişisel bir anlamı nitelemez; daha büyük ölçüde dayatılan sosyal davranışlar ve insanlar tarafından üretilmiş çevresel engellerle ortaya çıkan karmaşık sosyal ve çevresel yapılanmaların ürünüdür” (Wiman and Sandhu, 2004).

ICF içinde kapsananlar, sağlık alanları ve sağlıkla ilgili alanlar olarak görülebilir. Bu alanlar vücut, birey ve toplum perspektifinden iki liste halinde sınıflandırılmıştır. Bunlar:

1. Vücut yapı ve işlevleri
2. Aktivite ve katılımdır.

Ayrıca ICF’ de tüm bu yapılarla etkileşimi olan çevresel etmenler de sıralanmıştır (WHO 2009, WHO 2001).

Bu kısa açıklamalardan anlaşıldığı üzere, özürllülüğü tanımlamak ve anlamlandırmak noktasındaki anlayış farklılıkları, özürllülük olgusunun sorunsallaştırılmasının hangi temelden ele alındığı ile ilgilidir. Yaklaşım farklılıkları da, özürllülüğü bireysel bir durum/sorun olarak görmek ya da sosyal bir durum/sorun olarak görmek noktasında farklılaşmaktadır. Bugün ise özürllülüğün ne olduğu konusundaki yaklaşımlar, özürllülüğü net biçimde tanımlamalardan uzaklaşıp, özürllülük olgusunun kuşattığı ve bu olguyu kuşatan bütün bileşenleri geniş biçimde ele almaya doğru evrilmektedir.

Bu çalışmada özürllülük, toplumsal bir olgu olarak ele alınmakta, özürllü bireylerin “bireysel yetersizliklerinin” mevcut toplumsal yapı içerisinde özürllü kişilerin yaşadığı yoksulluk bağlamında konumlandırılış biçimleri irdelenmektedir.

1.2. Yoksulluk

Günümüzde, ekonomi, politika ve sosyoloji disiplinlerinin ortak olarak bir çalışma alanı edindiği yoksulluk olgusunun tarihini, neredeyse insanlık tarihi kadar geriye götürmek mümkün olduğu gibi, yaşanan ekonomik, toplumsal ve tarihsel süreçlerin birikimi, bugün, ilk ortaya çıkışından bu yana oldukça farklı yoksulluk görünüşleri ve algıları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde yoksulluk olgusu/sorunu, hem politik alanın hem de akademi çevresinin temel tartışma nesnelerinden birisi haline gelmiştir. Üstelik “son on yıldır uluslar arası yardım ve finans kuruluşlarının yoksul ülkelere ve yoksullukla mücadele konusuna özel ilgileri” (Sallan, 2002), sorunun ulusal boyuttan çıkarak uluslar arası düzeyde ilgi odağı haline geldiğine işaret etmektedir. Bu ilginin boyutları, yoksulluğu tanımlama, anlamlandırma, nedenlerine ilişkin derinlik sağlama, yoksulluğu azaltma/ortadan kaldırma gibi birçok alanı kapsayan geniş bir görünüm arz etmektedir.

“Yoksulluğun ne olduğu” sorusu, belki de bu alanın en temel ve yanıtlanması da en zor olan sorunsalıdır. Esasen, her sosyal olguda olduğu gibi, genel geçer bir

yoksulluk tanımının bulunmadığını, tanımların ekonomik, coğrafi, kültürel ve toplumsal ayrımlara göre büyük ölçüde farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, gelirlerin bölüşümünde ortaya çıkan farklılıklar, toplumsal, kültürel olarak yoksulluğun ve yoksulların nasıl algılandığı gibi birçok farklılık, yoksulluk tanımlarını da farklılaştırmaktadır.

Yoksulluk, en temel anlamıyla “yokluk” durumunu, gereksinimlerini karşılayacak temel maddi olanaklardan “yoksun” olmayı tarif etmektedir. En genel anlamıyla yoksulluk; “gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak, asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur” (Erdem, 2003).

Yoksulluk tanımlarına ilişkin oldukça geniş bir literatür bulunmakla birlikte, yoksulluk tanımlarında ayrımlar bulunmaktadır: Değişik açılardan ortaya konan temel yoksulluk tanımları aşağıda aktarılmaktadır:

1.2.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk tanımları içinde en eski ve en temel olan yoksulluk tanımı, “mutlak yoksulluk”tur. Mutlak yoksulluğun, dar ve geniş olmak üzere iki tanımı üzerinde durulmaktadır:

İlk anlamı sadece gıda yoksulluğunu içeren, yani “açlık” olarak ifade edilen duruma vurgu yapan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre mutlak yoksulluk; “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu olarak veya çok benzer biçimlerde mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Alagh 1992 akt. Şenses 2001). Burada kişilerin yaşamlarını sürdürebilecekleri minimum gıda miktarını karşılamak için gerekli gelir düzeyi hesaplanarak, “açlık sınırı” olarak ifade edilen bir rakama ulaşılmaktadır. Mutlak yoksulluğun bu ilk anlamının daha çok az gelişmiş ülkeler için ön plana çıktığı söylenebilir (İnsel 2001, İnsel, 2005).

Mutlak yoksulluğun ikinci anlamı, kişilerin “temel ihtiyaçları” içerisine, gıda harcamalarının ötesindeki ihtiyaçları da dâhil eden bir düşünceyi yansıtmaktadır. 1970’li yıllarda Dünya Bankası ve UÇÖ’nün geliştirdiği “temel ihtiyaçlar yaklaşımı”,

gıda gereksinimleri yanında; barınma, giyim, temiz içme suyu, elektrik, sağlık, eğitim, altyapı hizmetleri gibi birçok gereksiniminin, tanım içine dâhil edildiği bir mutlak yoksulluk tanımı olarak değerlendirilebilir (Şenses 2001, Kümbetoğlu 2002).

1.2.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk kavramı, bireysel olarak ön plana çıkan gereksinimlerden öte, toplumsal refah ve gelir dağılımına vurgu yapan bir yoksulluk tanımıdır. Görelî yoksullukta, kişinin gelirinin ve buna bağlı olarak yaşam standartlarının toplum geneline göre kıyaslanması söz konusudur. Yani göreli yoksulluk, “Yoksul hane halkı ya da birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklıktır” (Dumanlı, 1996). Bu yoksulluk türünde kişilerin fiziksel/biyolojik ihtiyaçları (gıda, giyim, barınma, ısınma vb.) ile birlikte toplumsal ihtiyaçları (eğitim harcamaları, kültürel harcamalar, çalışma, sosyal güvence, siyasal yaşama katılım gibi), yoksulluğu belirlemede etkilidir. Dolayısıyla, “görelî yoksullar, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır” (Şenses, 2001). Yani burada ön plana çıkan, o toplumsal yapıda kabul edilen, toplumsal yaşama katılım düzeyi ve yaşam standardıdır.

Görelî yoksullukla ilgili olarak iki noktanın belirtilmesi gerekmektedir:

- Görelî yoksulluk, özellikle gelişmiş ülkeler için ön plana çıkan bir yoksulluk tanımıdır. “Çünkü göreli yoksulluk bir bakıma, bireyin günlük toplumsal yaşama katılması için alması gereken mal ve hizmetler karşılığında ödemesi gereken maliyettir ve bu maliyetlerin yüksekliği de o ülkenin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılıdır” (Erdem, 2001).
- Görelî yoksulluk, toplumun refah seviyesine ve elde edilen gelirlere bütüncül olarak baktığından ve yoksul olanla olamayan arasında bir kıyaslama yoluna gittiğinden “eşitsizlik” vurgusunu, gelir dağılımındaki eşitsizliği ön plana çıkaran bir özellik taşır (Şenses, 2001).

1.2.3. Öznel Yoksulluk

Öznel yoksulluk kavramında, kişilerin kendi düşüncelerinden bağımsız olarak birtakım nesnel ölçütler geliştirilmesinden ziyade, daha çok kişilerin

kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri göz önünde bulundurulmaktadır. “Nesnel yaklaşımlar, belirli bir zamanda, gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı gibi daha somut ve ölçülebilir kıstaslar üzerinde yoğunlaşırken, daha çok iktisat dışındaki sosyal bilimlerin benimsediği öznel yaklaşımlar, yoksulluğun bir süreç olduğu noktasından hareketle, asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıkları konusunda yoksulların kendi algılamalarını ön plana çıkarıp, refahın/yoksulluğun temel unsur ve kaynaklarının yoksullarla karşılıklı görüşmeler yoluyla, yoksulların kendileri tarafından belirlenmesini amaçlamaktadır” (Şenses, 2001). Burada ön plana çıkan “toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyinden hareket ederek, yoksulluk çizgisinin belirlenmesidir” (Bircan, 2002). Bu yaklaşımda, büyük ölçekli anketler aracılığıyla kişilerin mevcut öznel koşullarına dayanarak, kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri ortaya çıkarılmakta ve bir öznel yoksulluk çizgisi belirlenmektedir.

1.2.4. İnsani Yoksulluk

Son dönemlerde UNDP (United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından ortaya konmuş bir yoksulluk tanımıdır. 1990’dan beri UNDP her yıl, ekonomik büyüme ölçülerinin ve gayri safi yurt içi hasılanın ötesinde daha geniş bir refah tanımı olduğu belirtilen İnsani Gelişme Raporu’yla, İnsani Gelişme Endeksi’ni yayımlamaktadır. Bu endeks, insani gelişmenin üç boyutunu ölçen bir birleşik endekstir.

1. Uzun ve sağlıklı bir yaşam (ortalama yaşam süresi ile ölçülmektedir),
2. Eğitim almak (yetişkin okur-yazarlık oranı ve birleşik ilk-orta öğretim brüt okullaşma oranı ile ölçülmektedir),
3. İnsanca bir yaşam standardına sahip olmak (satın alma paritesine göre kişi başına düşen ile gayri safi yurt içi hasıla ile ölçülmektedir) bu endeksin üç bileşenidir.

Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insanların refah düzeylerindeki değişimleri gösteren, ülkelerin kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran, istatistiksel verilere dayalı bir göstergedir. (UNDP, 2006b)

1.2.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Yoksulluğun mekânsal ayrımını ifade eden kırsal ve kentsel yoksulluk, kırsal ve kentsel alanın kendine özgü bütün bileşenleriyle birlikte, yoksulluk görünümlerinin ve boyutlarının farklılaştığı bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Kırsal yoksulluk, kırsal alana özgü üretim ve bölüşüm ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan bir yoksulluk türüdür. Dolayısıyla kırsal yoksullukta, tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynaklarına ilişkin yaşanan sıkıntılar ön plana çıkmakta ve “kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçiler” olarak görülmektedir (Öztürk, 2008). Bu durumda kırsal yoksulluk, “tarımsal emeğin, özellikle küçük meta üretim yapısı içerisinde, kendini yeniden üretememe koşul ve eğilimleri” olarak tanımlanmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2002). Bu noktada, tarımsal üretim gerçekleştirecek toprağa sahip olmamak ve ucuz emek, kırsal yoksulluğun tetikleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kırsal yoksulluğun, kentsel yoksulluğun oluşumuna temel oluşturduğu söylenebilir. Çünkü kırsal alanda geçinme olanaklarını ve umudunu yitiren kitlelerin kente göç etmesi söz konusu olmakta, içinde bulunulan yoksulluk durumu ise nitelik olarak bambaşka bir yoksulluk türüne doğru evrilmektedir.

Temelleri modern anlamda kentlerin ortaya çıkışı ve Sanayi Devrimi dönemlerimde atılan kentsel yoksulluk kavramı ise, günümüzde kırsal yoksulluktan oldukça farklı ve karmaşık görünlere sahiptir. Kentsel yoksulluk şu şekilde betimlenmektedir: Kentsel yoksulluk, sadece bir gelir azlığını ve kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamamayı kapsamaz; aynı zamanda, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerden daha az faydalanmayı, varoşlarda yaşamayı, kentsel şiddete daha açık olmayı da içerir. Öte yandan kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlar ile kentteki belirli bir bölgenin belirli kaynaklardan yoksun oluşu, kentin göreceli dengesizliği, düzensizliği ve bozulan fonksiyonelliği, ayrıca sosyal etkinlik, yetkinlik ve kurumsal açıdan da bir yetersizlik anlamına gelmektedir. Birsal vd. (2002).

Tanımda da açıkça ortaya konduğu gibi, kentsel yoksulluk, yalnızca nesnel ölçümlere ya da biyolojik gereksinimlere dayanarak ortaya konan bir yoksulluk betimlemesinin oldukça ötesinde, kentsel olanaklardan yeterince yararlanamamanın tüm neden ve sonuçları kapsayan, sosyal yoksunlukların ağır bastığı, oldukça girift bir kavramdır.

Kırdan kente göçle birlikte, kırsal yoksulluğun kentsel yaşama taşınması söz konusu olmuş, kentler gelir ve olanak eşitsizliklerinin hem mekânsal hem de sosyal olarak en görünür hale geldiği alanlar olmuştur. Özellikle hızlı ve çarpık kentleşme sonucu, kentsel olanaklardan ve sosyal olarak kente uyum sürecinden herkesin eşit

biçimde yararlanması söz konusu olmamış, bu da kentleri, gelir ve kentsel yaşama katılım eşitsizliğinin derinleştiği mekânlar haline getirmiştir. Kentlerde getto, varoş gibi kavramlarla açıklanan mekânsal ayrışmalar, kentsel alanlarda hem gelir anlamında zengin-yoksul ayrımının hem de kentsel uyumsuzluk ve kentsel yaşamın olanaklarından eşitsiz biçimde yararlanmanın da göstergesidir. Yani, “büyük kentler bir yandan zengin gettoları ile yoksul gettolarının oluşturduğu bir çelişki yumağı haline gelirken, gerek kentsel hizmetler, gerek yaşam düzeyi, gerekse de mekân standartları açısından birbirinden yalıtılmış bu mekânlar arasındaki fark giderek açılmaktadır” (Şehir Plancıları Odası, 2002). Üstelik bu mekânsal farklılaşma, genellikle, yoksulluk, suç, marjinalite, dezavantajlılık, sınıf-altı veya birtakım etnik tanımlamalarla birlikte kullanılır hale gelmiştir.

Sonuç olarak kentsel yoksulluğun belirleyicilerini ve özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gelir elde edememe/yetersiz gelir elde etme
- İşsizlik, çalışma şartlarının kötülüğü, güvencesiz çalışma, kayıt dışı çalışmanın fazlalığı
- Sağlık, eğitim, ulaşım ve kültürel faaliyetlere erişimde yaşanan sıkıntılar
- Mekânsal ayrışma (gecekondu, varoş, getto... gibi)
- Altyapı yetersizlikleri
- Sağlıksız çevre koşulları
- Kentsel uyumsuzluk
- Kentsel şiddete maruz kalma, örgütsel suçlarda artış (Eş ve Güloğlu, 2004).

1.2.6. Yeni Yoksulluk ve Yeni Yoksulluk Kavramları

Yoksulluk elbette “yeni” değildir. Algılanışı ve hakim bakış açıları, toplumsal ya da ekonomik yaklaşımlarla şekillenip farklılaşabilmekle birlikte, her dönem var olan bir olgu olduğu açıktır.

Günümüz yoksulluk tartışmalarına farklı bir boyut kazandıran kavram ise “yeni yoksulluk” kavramıdır. Buğra ve Keyder (2003), yeni yoksulluğun, “toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret ettiğini” vurgulamaktadır (Buğra ve Keyder, 2003).

1929 ekonomik bunalımından bir çıkış olarak benimsenen Keynesyen iktisat modelinin ürettiği refah devleti anlayışının yoksullukla mücadelede etkin olduğu söylenebilir. Bu dönemde liberal politikaların krizle birlikte sorgulanabilirliği artmış, devletin ekonomide ve sosyal alandaki eşitsizliği gidermedeki rolünün baskın olduğu bir yol ayrımına girilmiştir. Devlet sınıflar arasında da bir hakem görevi üstlenmekte, devlet-işçi-işveren arasında çatışmacı olmayan bir tarz ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu dönem sadece işçi sınıfı için güven verici bir dönem olmamış, devlet politikalarıyla bunun dışında kalan bağımlı sınıflar için de bir çeşit genişletilmiş refah yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu sosyal devlet anlayışında yoksullukla mücadele ile ilgili olarak devlet bazı sosyal politika araçlarıyla varolan eşitsizlikleri asgariye indirme çabası hâkim olmuştur. “Bireysel risklerin toplumsallaşmasına dayanan, yardım değil, bir hak olarak gerçekleşen toplumsal ve genel sigorta anlayışı” (İnsel, 2004), sosyal yardımlar, işsizlik sigortaları, ücretsiz sağlık, eğitim uygulamaları bu yönde atılan adımları içeren sosyal uygulamalar olarak belirtilebilir.

Bu süreç, 1970'lere tekabül eden ekonomik krizlerle birlikte sorgulanmaya başlayacak ve yeni teknolojilerin artması, ülkeler arası her düzeyde iletişim olanaklarının gelişmesi ile birlikte artık egemen politika neo-liberal ekonomi politikaları olacaktır. Bu politikaların yoksulluğu derinleştirici olarak belirtilebilecek yaratımlarından birisi de “firmaların merkezlerini küçültüp taşeronlara iş vermeye başlamaları ile enformel ve kayıt dışılığın artması” (Çakır, 2003), bunun doğal sonucu da sosyal güvenlikten yoksun kalan kitlenin büyümesidir.

1980 sonralarının egemen söylemi ise küreselleşme kavramı ile açıklanır. Küreselleşme olgusu, 21. yüzyılın başında insanlık tarihinin en derin güç değişimine sebep olmuştur. “Zenginlik yaratan yeni sistem sürekli haberleşmeye; veri, fikir ve simgelerin geniş ölçüde yayılmasına; bilgi ve enformasyona dayanmaktadır” (Küntay, 2002). Üretim, dolayısıyla da tüketim olguları enformasyona bağlı olarak büyük bir şekilde artmış, zenginlik-yoksulluk gibi nitelendirmeler enformasyona bağımlı hale gelmiştir. Bu büyük dönüşüm dalgası, tüm sosyal olgularda olduğu gibi yoksulluk açısından da farklı tezahürler ortaya çıkarmıştır.

Refah devleti olgusunun zorunlu kıldığı sosyal devletin çözülmesi sürecini takiben ortaya çıkan ve 1980’lerde gündeme giren küreselleşme politikalarının ilk 20 yıllık uygulama dönemi, Dünya’da gelir ve geliri aşan sosyal boyut anlamında oldukça farklı bir yoksulluk görünümü ortaya koymuştur.

Bu sürecin “gelir dağılımındaki adaletsizliği artırdığı ve toplumsal gruplar arasındaki gelir eşitsizliğini derinleştirdiğine” (Özdek, 2002) ilişkin göstergeler azımsanmayacak derecededir. Bu görüş kendini, sonsuz hareket kabiliyetine sahip sermayenin küresel ölçekte yayılmasından ziyade, daha az ellerde ve daha merkezileşmiş biçimde toplanmasının, yani zenginliğin yarattığı çarpıklıkla temellendirir. Bu sistemin dışında kalamayan her ülkede, “benzer politikaların sonuçları artan yoksulluk ve işsizlik olarak gözlemlenmektedir.” (Erman, 2002). Üşür’ün (2002) de belirttiği gibi, bu yeni ortamda birçok iddianın aksine, üretim ve tüketim faaliyetleri bütünü ile küreselleşmemiştir. Evet gerçekten küresel bir sermaye hareketinden söz edilebilir ancak emek hareketinin küreselliği hala sağlanabilmiş değildir. Dolayısıyla küreselleşmiş bir dünya ekonomisinden söz etmek isabetli değildir. Süreçlerin mekânda ve zamanda eşitsiz gelişiminden söz edilebilir (Üşür, 2002).

Küreselleşme sürecinin kişilerin gelir elde etme ve maddi olanaklarını güçleştiren temeli kısaca vurgulanmaktadır:

“Küreselleşme geçmişin istihdam yapısını ve sosyal politika formatını değiştirmiştir. Devletin başta ekonomi olmak üzere sosyal sorumluluk alanından da çekilmesi ile işsizlik, sosyal güvensizlik, gelecekle ilgili iş ve gelir beklentisi ve bu yöndeki umutların azalması 1990’lı yılların küresel ekonomilerinde yoksulluğun yerleşmesine yol açan en önemli unsurlardır. Küresel çok uluslu şirketlerin ucuz emek unsurunu öne çıkarmaları sonucu birçok gelişmekte olan ülke işsizliğin artması sorunu ile karşılaşmıştır... Böylece geçmiş dönemlerde devletin uygulayacağı istihdam politikaları ve sosyal güvenlik tedbirleri ile büyük ölçüde bertaraf edilebilen yoksulluk olgusu, daha yerleşik ve çok boyutlu yeni bir yoksulluk olgusuna yerini bırakmıştır” (Altay, 2007).

Sonuç olarak, bugün yeni yoksulluk olarak tabir edilen sürecin öne çıkan özellikleri, aşağıdaki biçimde ortaya konulabilir:

- Hem dünyada hem de ulusal düzeyde kaynakların eşitsiz paylaşımı, yeni yoksulluğun gelirle ilgili olan açıklamalarında aydınlatıcıdır.
- Yeni yoksulluk yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yoksulları ile ilgili olmamakla birlikte gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorundur. Bu durumda yeni yoksulluk kavramı, sadece az gelişmişlik ve açlık durumlarıyla özetlenemez.
- Yeni yoksulluk sadece iktisadi bir dışlanmışlıkla ifade edilmemektedir. Nitekim bu yoksulluk türü sadece işsizleri vurmamaktadır. Büyük oranda “çalışan yoksullar” bu yoksulluğun belirleyicileri olmuştur.
- Yeni yoksulluk, ekonomik anlamda dışlanmanın yanında çok boyutlu bir dışlanma sürecini yansıtmaktadır. Bu durum, yeni yoksullukla mücadelenin sadece istihdam politikalarıyla belirlenebilir olmadığına ilişkin kanıtlar sunar.
- Yoksulların kendi aralarında örgütlülükleri söz konusu olmadığından kendileri ile ilgili politikalara dâhil olamama süreci de beraberinde gelmektedir.
- Yoksulluk yaşayanların yoksulluğu devredememesi, yoksulluk olgusunun yaşattığı tüm olumsuzlukların çeşitli derecelerde bir sonraki kuşağa devredilmesi, günümüz yoksulluğunun bir başka karakteristiğini oluşturmaktadır.
- Yeni yoksulluğun daha yoğun biçimde kadınları, yaşlıları, özürlüleri, çocukları etkileyen bir durum olarak yaşanması, dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Belirtilen dezavantajlı gruplar, diğer yoksul kesimlere göre birçok olanağa erişimde daha fazla güçlük çekmektedirler.
- Toplumsal olarak birçok alanın dışına itilmek, kişilerde özgüvensizlik, terkedilmişlik, benlik saygısının yitirilmesi duygularını ve yaşadığı topluma yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir (Üşür 2002, İnsan Hakları Derneği 2002, Buğra ve Keyder 2003, Erdem 2003, Çakır 2003).

Yeni yoksulluk olgusunun sosyal anlamda ortaya çıkan, dışlanma, toplumun merkezinin dışına itilme, kentsel olanaklardan yoksun bırakılma gibi süreçlerin betimlendiği birtakım “yeni yoksulluk tanımları” bulunmaktadır. Yeni yoksulluk problemi açısından tanımlayıcı olabilecek kavramlar kümesinden birisi de, farklı coğrafyalara ait olmalarına rağmen ortak özellikler içeren (sosyal) dışlanma, marjinalite ve sınıf-altı (underclass)¹ kavramlarıdır.

1.2.6.1. Sosyal Dışlanma

Avrupa kökenli bir yeni yoksulluk tanımı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma, yoksulluk tanımlarının ötesinde bir toplumsal sistemin, merkezin dışına itilme süreçlerini ortaya koyan bir kavramdır.

Sapancalı (2005) sosyal dışlanmayı, “bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatların tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve süreçleri” biçiminde tanımlamaktadır (Sapancalı, 2005). Buna göre sosyal dışlanma, yalnızca gelir yoksunluğu sebebiyle yaşanan bir yoksulluk durumunun ilerisinde, çeşitli yoksunluklar sebebiyle (eğitimsizlik, işsizlik, azınlık durumunda olma gibi) toplumsal merkezin dışında kalma durumunu ifade etmektedir.

1.2.6.2. Marjinalite

Marjinalleş(tir)me Latin Amerika kökenli olup, merkez-çevre dikotomisine dayanan, kırsal kökenli kent yoksulluklarını işaret eder. Özbudun (2002), marjinalleş(tir)me durumu yaşayan Latin Amerikalılarda belli başlı ortak özelliklere dikkat çekmektedir. Latin Amerika yerlilerinin gerçekten de büyük bir kısmı yoksulluk çekmektedir. Bu kişiler arasında okuma-yazma oranı düşüktür ve sağlık hizmetlerinden yararlanma durumu oldukça sınırlıdır. Bu anlamda, nüfus arasında yaşam standardına ilişkin önemli ölçüde bir fark bulunmakla birlikte, yerli nüfusun istihdama katılımı da belli sektörlerde yoğunlaştırılmıştır. Elbette Latin Amerika yerlilerinin dışlanma/marjinalleşme süreci, yaşadıkları sömürge geçmişiyle birlikte değerlendirilmelidir (Özbudun 2002).

¹ Bu kavramların yoksullukla bağlantılı olarak geniş bir açıklaması için bkz. Özbudun, S. (2002). Küresel bir “yoksulluk kültürü” mü?. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (53-69). Ankara: TODAİE Yayınları.

1.2.6.3. Sınıf-Altı

Bu kavrama ilişkin bir genelleme yapılacak olursa, sınıf-altı(under-class) kavramı Amerikan kökenli olan siyahları ve ülkeye gelen diğer göçmen grupları işaret eden “etnik bir yoksulluk” kavramıdır. Kavram, “alt”, “aşağı”, “bağımlı”, “tehlikeli”, “suça yatkın”, “evsiz”, “işsiz”, “yoksulluktan kurtuluşu imkânsız” gibi nitelendirilmelerle karşılanabilmektedir. Sonuç olarak bugün bu kavram; “toplumun itilmişleri, kenarda bırakılmışları, dışlanmışları olarak, vasıfsız, beceriksiz, yardıma muhtaç yoksullarla ve daha çok da suça bulaşmış veya suç işlemeye eğilimli yoksullarla birlikte anılır olmuştur” (Erdem 2003).

2. YOKSULLUK VE ÖZÜRLÜLÜK

2.1. Tarihsel Perspektiften Özürlülerin Ekonomik Koşulları

Yoksulluk, en temel anlamıyla “yok”la, yani sorunun maddi temeliyle ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle, yoksulluğun ekonomik olan bütün süreçlerle bağlantısı, en dolaysız yanıdır. Özürlülerin yaşadığı yoksulluk durumunun bugünkü anlamıyla kavranması için, tarihsel süreç içinde özürlülerin ekonomik (maddi) koşullarını etkileyenlere, üretim ve tüketim faaliyetleri içinde hangi biçimlerde ve hangi düzeylerde yer aldıklarına bakmak gerekmektedir.

Özürlülerin maddi koşullarını tarihsel açıdan irdelemek, elbette oldukça iddialı ve zor bir söylemdir. Ayrıca, evrensel bir özürlülük tarihinden bahsetmek de neredeyse imkânsızdır. Ancak burada, özürlülerin tarihsel süreçteki maddi koşullarını etkileyen sebep sonuç ilişkileri açısından referans alınacak tarihsel dilim, yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkışının ardından Endüstri Devrimi ile devam eden büyük dönüşüme tekabül eden ve modernleşme olarak ifade edilen dönemdir. Feodaliteden kapitalizme ve günümüz için küreselleşmeye geçiş süreci, ağırlıklı olarak Batı toplumlarını işaret eden bir süreç gibi görünse de, Batı dışı toplumların da bu süreçten oldukça etkilendiği belirtilmelidir. Örneğin, Türkiye’de, Batı toplumlarının yaşadığı tarihsel kırılmaların ve dönüşümlerin tümüyle yaşandığı ifade edilemese de, referans noktası “modern” olana, yani Batı’ya yönelme şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu noktada referans alınan tarihsel dönemin, özürlülerin yaşadığı yoksulluk durumunun betimlenmesi açısından elbette önemli dayanakları bulunmaktadır. Bugün bütün toplumsal yapı ve toplumsal sorunların analizi, endüstriyel yapının ortaya koyduğu (ya da onu ortaya çıkaran) zihni ve maddi dönüşümlerin sonuçları hesaba katılmadan yapılamamaktadır. Tüm toplumsal yapıları kökünden sarsan ve günümüzde de sürekli yeniden üretilen farklı formlarıyla devam eden bu dönüşümün, özürlülük olgusunun algılanışını ve hâkim düşünce kalıplarını farklılaştırmaması beklenemez. Dolayısıyla, özürlülük olgusuna tarihsel ve yoksullukla bağlantılı biçimde ekonomik bir bakış açısı kazandırmadan, özürlülüğün sosyal teorisini üretmek, özürlülüğe ilişkin ortaya konmuş modelleri anlamlandırmak ve özürlülük-yoksulluk ilişkisini betimlemek mümkün görünmemektedir. Çünkü özürlülük olgusunun sosyolojik bağlamda sorunsallaştırılmasının işaret ettiği tarihsel kesit, kapitalizm ve sanayi toplumlarının ortaya çıkış dönemlerine tekabül eder.

Özürlülüğe kazandırılacak tarihsel perspektif üç dönemde incelenebilir. Finkelstein'in da (1980) ortaya koyduğu gibi, Endüstri Devrimi öncesini ifade eden feodal dönem, çalışma yaşamının evlerden fabrikalara doğru yönlendiği endüstriyel kapitalist dönem, son olarak da günümüzü de kapsayan post-kapitalist dönem, özürlülerin maddi koşullarını incelemek açısından oldukça anlamlıdır (Oliver, 1990).

Feodal dönem, yerel ilişki ağlarının ve tarımsal bir üretim tarzının ön planda olduğu bir dönemdir. “Üretim biçiminin merkezinde toprağın bulunduğu, zanaatkârlığın önemli ve geçerli olduğu toplumlarda sakatlar iş hayatına katılabiliyor ve toplumsal alanda görülebiliyordu” (Doğan, 2008). Bu katılım, tam anlamıyla üretim süreçlerinin ve toplumsal yaşamın içinde olmayı kapsamasa da, yine de özürlülerin kendi durumlarına ve yeteneklerine uygun olarak çalışabilecekleri bir toplumsal yapının varlığına işaret etmektedir. Feodal dönemde, tarım ya da zanaatla uğraşarak kendi kendine yeterli olmaya çalışan aile yapısı hâkim olduğundan, ailenin her üyesi yapabilecekleri doğrultusunda aile ekonomisine katkıda bulunmak durumundaydı. Henüz özürlülerin kurumlarda bakımı söz konusu olmadığından, genellikle ailesiyle birlikte yaşayan özürlü bireyin de katkı sağlayacağı ve kendi ekonomik koşullarını iyileştirebileceği çalışma alanları söz konusuydu. Özürlü kişiler için feodal dönemin, ütöpik anlamda yüceltilebilecek kadar iyi bir dönem olduğu söylenemez. Ancak, o dönemde özürlülerin durumunun en fazla kişisel bir talihsizlik olarak görüldüğü, fakat kendisinden sonraki dönemlere kıyasla oldukça durağan bir yapı sergileyen toplumsal yaşamdan ve üretim-tüketim süreçlerinden keskin hatlarla soyutlanmadığını söylemek yanlış olmayacaktır (Taylor 2004, Oliver 1990).

On beşinci yüzyıldan sonraki dönem, insanlık tarihi açısından büyük bir dönüşüm olarak ifade edilmektedir. Pazar için üretime dayanan yeni üretim biçimi, Sanayi Devrimi, modernleşme gibi kavramlarla tasvir edilen yeni toplumsal yapının ekonomik, kültürel, kurumsal ve siyasal anlamda birçok alana müdahale ettiği ve farklılaştırdığı görülmektedir.

Bütün bu ekonomik ve kurumsal dönüşümlerin tamamını ifade eden modernite kavramını Çiğdem (2004), “onbeş ve yirminci yüzyıllar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik bir dönüşümün sonucu”, modernleşmeyi ise, “endüstrileşmeyi, pazar sistemlerinin oluşumunu, bilimsel devrimi, teknolojik ilerlemeyi ve ulus devletin gelişimini ihtiva eden modernitenin kurumsal altyapısı” olarak tanımlamaktadır (Çiğdem, 2004).

Berman'ın (2005) modernleşmeyi tarif biçimi ise çok daha somut ve çarpıcıdır:

“Fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler; bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yok eden, hayatın tüm temposunu hızlandıran sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik alt-üst oluşlar; hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirine bağlayan, kapsayan kitle iletişim sistemleri, her an güçlerini daha da arttırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus-devletler; siyasal ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel toplumsal hareketleri; son olarak, tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı” (Berman, 2005).

Artık endüstriyel toplumlar olarak adlandırılacak yeni toplumsal yapının mevcut üretim ve bölüşüm faaliyetleri içerisinde, özürlülerin durumu da bir hayli farklılaşacaktı. Kapitalist üretim biçimi, standardizasyona ve kâra dayanan bir yapıyı zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla ekonomik rasyonaliteye uymayan tüm yapıların hem üretim ve tüketim sürecinden hem de sosyal yaşamdan dışlanması bu dönemin karakteristiklerinden birisini oluşturmaktaydı. Bu muazzam hızlı, rasyonelliğe dayanan çalışma normunda, özürlüler toplumda “bu çalışma düzenine uyum sağlayamayan, yavaş, yararsız ve üretim sürecinin dışında kalan toplumsal grup” olarak yorumlanmaktaydı.

Çalışma şartlarında ve diğer yapılanmalarda oluşturulmuş standartların özürlülere yönelik olarak düzenlenmesi, maliyet yaratan bir durum olduğundan ve ön planda tutulan kâr anlayışı neticesinde, işverenlerin bu konuda düzenlemeler yapmaları söz konusu olmamıştır. Böylece özürlüler, istihdam sürecinde yer alsa da “özürlü olmayanlara göre daha düşük ücretli işlerde çalışmaya, işten çıkarılmaya..., sürekli belirli, çeşitlilik gösteremeyen alanlarda çalışmaya zorlanmışlardır” (Taylor, 2004). Sonuçta, kapitalizmin ilk ortaya çıktığı dönemlerde özürlüler, hiçbir zaman “iyi işçi” statüsünde görülmemiştir.

“Kapitalizmin dayandığı makine baz alınarak, aklın denetiminde arızalanmadan işleyen bir beden fikri geliştirilecek ve bedenin sakatlıkları tamir edilmesi gereken bir makine arızası olarak görülecekti... İş ve işgücünün örgütlenme biçiminin ve mekânının değişmesi, iş ritmindeki artış, kârlılık, verimlilik gibi istekler sakatlar, yaşlılar gibi kesimleri üretim süreçlerinin dışına itmeye kalmayacak; onların dayanışma içinde yaşayabildiği, bakım ihtiyacının, parçası oldukları cemiyet tarafından doğrudan karşılanabildiği sosyal örüntüyü de dağıtacaktır” (Doğan, 2008).

Üretim ilişkilerinde ortaya çıkan bu radikal dönüşüm, özürülülerin yalnızca maddi süreçlerden dışlanması ile sonuçlanmamış, aynı zamanda özürülülüğe ve özürülülere yönelik var olan algıyı ve özürülülerin toplumsal yapı içerisinde varoluş biçimini de değiştirmiştir. Aydınlanma felsefesinin ortaya koyduğu akılcılık, bireycilik gibi felsefi yaklaşımlar, özürülülük olgusunun değerlendirilmesi açısından da bir kırılmaya tekabül eder. Bilim ve teknik alanındaki muazzam ilerlemelerin önemli bir ayağı da tıp alanında yaşanan gelişmelerdir. Özürülüler toplumda, üretken, çalışma etiği açısından uygun, kendi kendine yeterli olmayan, modernitenin tek tip bireyine uymayan kişiler olarak, “normal olmayan”, “müdahalelerle düzeltilmesi gerekenler” olarak görülmüştür. Yani bu süreç, “sağlam olanı rasyonel, ileri, normal, sağlıklı, iyi, doğru; sağlam olmayana da geri, rasyonel olmayan, anormal, sağlıksız, kötü, yanlış olarak sınıflandırırken; rasyonel, sağlıklı, normal olmayanın rasyonelleştirilmesi, sağlıklı hale getirilmesi ve normalleştirilmesi için gerekli müdahaleleri de meşrulaştırır” (Doğan, 2008) bir zihniyeti ortaya koymuştur. Tıp mesleğindeki bilimsel ilerlemeler, ve özürülülüğün-hastalıkların tedavisindeki başarısı, özürülülerin tedavi ile iyileştirilmesi gereken bir durum olduğuna ilişkin yargıların meşruiyet kazanmasına sebep olmuştur. Artık tıbbi yöntemlerin özürülülüğün toplumsal alandaki algısına katkısı, özürülülüğü tanımlamak, kategorileştirmek, düzenlemek, “normal olanı-normal olmayana”, “hasta olanı-sağlıklı olanı” ayırmak için kullanılan bir araçtı (Barnes, Mercer and Shakespeare, 1999).

Bu bakış açısı, özürülülerin bağımsız biçimde toplumsal alanda var olabilmelerinin neredeyse bütün olanaklarını ortadan kaldıran bir sistemi beraberinde getirmiştir. Nihayet bu bakış açısının en görünür hali, “norm dışı” olanların toplumsal alandan soyutlandığı mekanlar olarak ortaya çıkan kurumlardır. Bu kurumlar yalnızca özürülüler için değil, “standart dışı” bütün toplumsal grupların kapatıldığı, bu yolla disiplin ve kontrolün sağlandığı mekanlar olarak görülmelidir.

Özkazanç (2002), Foucault'nun “büyük kapatılma” terimini, dışlama mekanizması ile açıklamıştır:

“Büyük kapatılma terimi 17. yy.da aylaklık ve işsizliğin iki büyük tehlike olarak ortaya çıkmasıyla birlikte özel mekânlara kapatılan heterojen bir kitleye göndermede bulunur. Foucault'a göre (2000), suçlu, işsiz, sarhoş, dilenci, yoksul, deli-meczip ve hastalardan oluşan bu heterojen kitlenin ortak yönü, yeni ortaya çıkmaya başlayan çalışma etiğine ve üretken düzene uygun olmamalarıdır. Bu momenti izleyen uzun tarihsel dönem boyunca temel eğilim ise, bu heterojen kitleyi oluşturan farklı grupların her birinin özel adlandırmalar yoluyla disipliner mekanizmalar tarafından ayrıştırılmaları ve farklı kurumlar içinde bilgi/iktidarın nesnesi haline dönüştürülmeleri şeklinde gerçekleşmiştir” (Özkazanç, 2002).

Önceden aileleri yanında kalan statik ve tarımsal bir üretim biçiminde varılmaya çalışan özürllüler için artık böyle bir durum da söz konusu değildi. Çünkü yaşanan yerin aynı zamanda çalışma mekânı olması durumu ortadan kalkmış, aile bireyleri de bu yeni üretim sürecine dâhil olmuştu. Dolayısıyla zaten çalışma yaşamı içinde var olamayan özürllülerin, bakımı, tedavisi ve rehabilitasyonu için farklı kurumsal yapılanmalar oluşturulmuştu. Özürllülerin kaldığı kurumlarda, özürllülerin “normal” olana mümkün olduğunca yaklaştırılması, bireysel olarak yaşanan özürllülük durumunun olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesi ön plandaydı.

Bu kurumlar (hastaneler, akıl hastaneleri, düşkünler evi, bakımevleri gibi), özürllüleri toplumsal süreçlerden uzak tutmayı yeğleyen üretim sisteminin bu talebini, işlevsel ve amaca dönük hale getirmiştir. Toplum içerisinde “yararsız”, “hasta”, “anormal” olarak teşhis edilen özürllüler, kurumlarda tutulması, orada uzman ve profesyonellerce “normalleştirme” çalışmalarının nesnesi haline getirilmesi gerekenlerdi. Oliver'in (1999) ortaya koyduğu gibi, bu kurumların işlevleri yalnızca özürllülerin sağlık ve bakımını ilgilendirmemektedir. Bunun yanında, toplumun da sağlığını sağlamak amaçlanmıştır. Çünkü bu düzende, farklılık, çarpıklık ve tehlike içeren hiçbir şey istenmemektedir (Oliver, 1999). Dolayısıyla bu bakış açısı, toplumda özürllü olmayanlara göre oluşturulmuş olan düzeni bozacak her türlü durumu, toplumsal yapı içerisinden ayıklamak amacını gütmüştür. Modern dönemin kurumları ise, bunu sağlayan bir araç olarak varlık göstermiştir.

Sonuç olarak, yeni üretim ilişkileri ve bunun ortaya koyduğu toplumsal yapı değişiklikleri, özürülülerin özürülü olmayan diğeri ile birlikte çalışma yaşamı içinde varolabilmesi önünde engeller yaratan bir tarihsel dönem olarak tecrübe edilmiştir. Bugün bireyci/medikal model olarak teorik açılımı sağlanan yaklaşımın ortaya çıktığı bu tarihsel kesitte, özürülülerin kurumlara kapatılması, özürülülere toplumdaki tam olarak izole edilmiş bir yaşamı ve toplumsal hiyerarşinin en altında olanlar olarak kendilerine bir çıkış yolu sağlayamayacak biçimde dışlanmayı dayatmıştır. Bu biçimiyle ortaya konan bir süreçte, özürülülerin maddi koşullarını iyileştirmeleri açısından bir açılım sağlayabileceklerini, çıkış yolu yaratabileceklerini söylemek zordur. Dönemin felsefesini yansıtan çalışmaya atfedilen büyük önem doğrultusunda, özürülülerin toplumun “çalışmayanları” olarak keskin dışlanma ve yoksulluk durumlarına maruz kaldıkları açıktır.

Ancak modernleşme çağı, “insanın ve insan aklının özgürleşmesi” felsefi temelinden yola çıkan bir zihniyet dönüşümünü yarattığından, eşitlik ve hak temelli yaklaşımların ve özgürleştirici sosyal hareketlerin de ortaya çıkışının temelinde yer alır. Kapitalizm ve etkileşimli olarak onu yaratan ve onun yarattığı düşünsel mekanizmalar birçok sosyal sorunun temelinde görülse de, sosyal sorunlardan çıkış noktasını da yarattığı özgürleştirici felsefe temelinde yine kendisi üstlenmektedir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde özürülülerin hak arama ve eşitlik taleplerinin dayandığı düşünsel altyapı, modernleşmeyi yaratan düşünsel kalıplarda aranmalıdır.

Endüstriyel üretim biçiminin, çalışma hayatı içinde bulunamayan güçsüz kesimler için getirdiği olumsuzluklar daha ağır olmuştur. Özürülüler, yaşlılar ve diğeri azınlıklar bu süreçte maddi koşulları oldukça geriye giden grupları temsil etmektedirler. Bu dönemin, yalnızca azınlık olarak savunmasız toplumsal gruplar açısından değil, toplumun diğeri kesimlerinde de tepki yaratması sonucunda yeni bir devlet modeli öngörülmüştür.

Modern çağ olarak adlandırılan dönem, 20. yüzyılın ortalarına doğru farklı bir dönüşüm içine girmiş ve “refah devleti” olarak adlandırılan yeni bir devlet örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Bu dönem, 1970’li yılların sonuna doğru çözülmeye başlamıştır. Kapitalist üretim biçiminin yarattığı toplumsal çarpıklıklar, başa çıkılmaz bir hal alınca, devletin çeşitli sosyal grupların korunması açısından birtakım müdahalelerle, denetim ve kontrol sağlama araçlarını oluşturması zorunluluk haline gelmiştir. Artan işsizlik, yoksulluk, sosyal güvencesizlik, ağır ve kötü çalışma

koşulları; sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi sosyal alanlarda devletin varlık göstermesi, çeşitli önlemlerle toplumsal çatışmayı önleme mekanizmaları yaratmasını gündeme getirmiştir. Çözumsuzlük içine giren sosyal sorunların çözümünde örgütlü olarak verilen mücadelelerin de etkisiyle devlet o dönemde, kamu harcamalarını ve sosyal transferleri artırarak, sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamalarına ağırlık vermiş, toplumda mevcut üretim ilişkileri dolayısıyla zarar gören toplumsal grupları koruma altına alma çabası içine girmiştir.

Pierson'a göre (2006), refah devletinin kurumsallaşmasına ilişkin dört farklı görüş ortaya çıkmıştır: Refah devletini, emek hareketinin politik anlamda bir başarısı olarak yorumlayanlar, politik olmaktan çok teknolojinin şekillendirdiği endüstriyel ekonomik ilerlemenin bir sonucu olarak değerlendirenler, kapitalizmin toplumsal ve politik örgütlenmesinin ayırt edici yeni bir forma dönüştüğü biçiminde yorumlayanlar ve kapitalist gelişmenin ileri bir aşaması olarak nitelendirenler, belirtilen farklı görüşleri ortaya koymaktadır (Okur, 2008).

Refah devleti döneminde, toplumun birçok kesiminin yaşadığı maddi olumsuzlukları azaltmaya yönelik önlemler alındığı gibi, özürülülerin maddi koşullarının iyileştirilmesi açısından da çeşitli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Emek piyasasının dışında kalan, kurumlarda kapatılan, yoksulluk içine sürüklenen bir grup olarak görülen özürülüler, bazı sosyal politika tedbirleriyle yoksulluk ve çeşitli yoksunluklardan bir ölçüde olsa kurtarmak amacıyla; korumacı birtakım yasal ve kurumsal adımlar atılmıştır.

İçli'nin (2004) ifadeleri, refah devleti döneminde özürülülerle ilgili olarak atılan adımları somutlaştırmaktadır:

“Engelliler için okullar, rehabilitasyon merkezleri açıldı. İstihdam kotaları konarak, işgücü piyasasında talep edilmeyen bu kesimlerin korunması ve iş sahibi olması sağlandı. Sakatlıktan kaynaklı yoksunlukların bertaraf edilebilmesi için sakatlık tazminatı adı altında önemli bir sosyal güvenlik mekanizması oluşturuldu” (İçli, 2004).

Refah devleti dönemi, dünyanın her yerinde toplumsal eşitsizliklere karşı çıkan, eşit haklar ve daha insani bir yaşam talep eden örgütlü toplumsal hareketlere sahne olmuştur. Bu dönemin bir kesiti de, özürllülerle ilgili günümüz politikalarına büyük ölçüde şekil veren bir dönüşüme şahitlik etmiştir.

Yeni sosyal hareketlerden biri olarak kabul edilen özürllü hakları hareketi, temelleri 1960'larda İngiltere'de atılan ve sonraki yıllarda başta yine İngiltere olmak üzere birçok ülkede bizzat özürllülerin kendi sivil örgütlenmeleri ve onların kurdukları birliklerin öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, özürllülerin yoksulluklarına, çalışma olanaklarının tamamen dışında bırakılmalarına, çağın üretim sürecine katılabilmeyi hak eden tek tipçi ve kusursuz insan tipine, toplumsal yaşamın birçok alanının dışına itilerek bağımlı bir grup haline getirilmeye ve medikal modelin özürllülük olgusunu özürllü bireye indirgeyen müdahaleci ve dışlayıcı bakış açısına karşı bir duruş olarak kendini göstermiştir. Özürllülük olgusuna, o döneme değin eksik olduğu düşünölen sosyolojik, politik ve tarihsel bir perspektif kazandırılmıştır (Burcu 2006, Burcu 2007, Campbell and Oliver 1996).

Özürllü hakları hareketi olarak kavramlaştırılan bu süreç, Burcu'nun da (2006) belirttiğı gibi kişisellikten sosyalliğe ve politikliğe doğru olmuş, sosyal olarak özürllü olmaya karşı protesto ve kampanyalarla kolektif bir hal almıştır (Burcu, 2006). Sosyal bir hareket olarak ortaya çıkan ve özürllülüğün sosyal teorisi ya da sosyal model olarak literatürde yer alan teorik açılımı ortaya koyan bu hareketlerin esas çıkış noktası, özürllülüğün yalnızca bireye indirgenerek değerlendirilmesinin söz konusu olamayacağıdır. Aksine özürllülük olgusu, sosyal olarak sürekli üretilmektedir ve sorunun kaynağı da yapısal, toplumsal olanla açıklanmalıdır. Özürllülerin toplumsal yaşamda var olamamalarının nedenleri toplumsaldır ve özürllülüğün tanımlanması, algılanması ve yüklenen anlamlar da tamamen toplumsal yargılarla olmaktadır. Bu noktada, özürllülerin kısıtlanmışlığını toplumsal olarak üretilmiş engellerde aramak gerekmektedir.

Belirtilen süreçte özürllüler ve özürllü örgütleri, toplumda özürllülere yönelik geliştirilmiş önyargı ve damgalamalara, yok sayılmaya, toplumsal tabakanın en zeminindeki grup olma durumuna karşı itirazlarını dillendirmişler ve bazı taleplerde bulunmuşlardır. Bunlar, özürllülerle ilgili politikaların belirlenmesinde onların da bu sürece katılması, politikaların toplumsal yaşamın her alanında özürllülerin aktif katılımını sağlamaya yönelik biçimde belirlenmesinin temel prensip edinilmesi,

özürlülere yönelik hizmetlerin sunumunda kurumların değil özürünün kendi sosyal çevresinin ön planda tutulması, özürlülerin üretime katılabilmeleri için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, fiziksel düzenlemelerin özürlülerin sokağa çıkabilmesine, temel hizmet alanlarına erişebilmelerine olanak verecek şekilde yapılandırılması gibi talepleri içermektedir (Doğan, 2008).

1980’li yıllarda başlayan ve günümüzü de kapsayan süreç, kimilerince post-endüstriyel ya da küresel, kimilerince postmodern dönem olarak ifade edilmektedir. Bu durumda, dünyada 1980’li yıllardan bu yana yaşanan sürecin ekonomik anlamdaki değerlendirmesi açısından küreselleşme ya da post-endüstriyel, düşünsel anlamdaki kırılma içinse postmodernizm kavramı kullanılabilir.

Bu tarihsel dönemin yeni düşünsel adlandırılması, moderniteye bir tepki olarak ortaya çıkan “postmodernite” kavramıdır. Wood’a göre (2002) postmodernite;

“genel olarak belli, farklı ekonomik ve teknolojik karakteristiklerin (enformasyon çağı, esnek üretim, tüketimcilik vb) damgasını vurduğu kapitalizmin bir evresini temsil eder. Postmodernizm dünyayı esas olarak parçalı ve belirlenemez görür, bütün toplayıcı söylemleri, bütün meta anlatımları, bütün dünya ve tarihle ilgili kapsayıcı ve evrenselci teorileri reddeder” (Wood, 2002).

Postmodernizm kesinliği reddettiğinden, parçalılık ve muğlaklık içeren bir düşünce sistemine sahiptir. Bu düşünceye, hakikatin olmadığını savunan saf bir görelilik hâkimdir.

Küreselleşmenin ise; politik, ekonomik, kültürel birçok sonucu içeren bir süreç olmasına karşın, daha çok ekonomik belirleyicilerinin ön planda tutulduğu belirtilebilir. Küreselleşme süreci, teknolojik ilerlemenin muazzam boyutlara ulaşması, ulaşım ve iletişim alanında büyük gelişmeler ve artık dünyada mekân sınırlılığını ve ülke sınırları kavramını ortadan kaldıran bir olgu olarak ele alınabilir. Üretim sistemlerindeki ve teknolojideki değişiklikler üretim maliyetlerini düşürmüş, kimi ülkeler pazar arayışını hızlandırmış, bu da çok uluslu şirketlerin ekonomik ilişkilerde önemli ağırlık kazanmasını ve sermaye dolaşımının ülke sınırlarını aşmak suretiyle rahatça dolaşım alanı yaratmasını sağlamıştır. Dolayısıyla artık “dünya pazarı” gibi bir kavramdan söz etmek mümkün olmuştur. Bu noktada insan

kaynağının yani emeğin rolü ise, teknoloji-yoğun üretim sebebiyle azalmış, yapısal-finansal krizler nedeniyle uzun süreli işsizlik artmıştır.

Postmodern çağ olarak da adlandırılan günümüz küreselleşme süreci, hiç kimsenin ve hiçbir devletin kaçamadığı bir biçimde kuşatma alanına sahiptir. Ancak, tarihsel dilim olarak halen bu sürecin içinde olmak ve ayrıca postmodern teorinin sunduğu muğlaklık, bu dönemi net biçimde değerlendirmek için yeterli veri sunmamaktadır. Dolayısıyla özürlülerin küreselleşme bağlamında nasıl değerlendirileceğine ilişkin tümüyle biçimlenmiş, hatları belli olan yaklaşımlar bulunmamaktadır. Yalnızca parçalanmış biçimde, birtakım değerlendirmeler ve yeni yaklaşımlar ortaya konmuştur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

- Kültürcü yaklaşımların ön plana çıkması, özürlülük kültürü kavramının tartışılmaya başlanması,
- Postmodern parçalanmışlığı ve çoğulcu yaklaşımı yansıtan toplumdaki dezavantajlı grupların ayrı ayrı ele alınması (ırk, etnik köken, cinsiyet, özürlülük, cinsel tercih vb temelinde yapılan ayrımlarla),
- Sosyal modelin yanında, bazen de ona eleştirel biçimde yaklaşan insan hakları yaklaşımının ön plana çıkarılması, özürlülüğe insan hakları boyutuyla bakışın ağırlık kazanması, bu dönemin öne çıkan bakış açılarıdır (Campbell and Oliver 1996, Doğan 2008, Barnes, Oliver and Barton 2002).

Küreselleşme dönemine ilişkin yapılan olumlu veya olumsuz atıflar göz önünde bulundurularak, özürlülük konusunda bir değerlendirme yapılabilir.

Önceki tarihsel dönemlerde de görüldüğü üzere özürlüleri yoksullaşmaya iten en önemli bileşen, emek piyasasında yer alamamaları ya da kötü koşullarda yer almalarıdır. Küreselleşme sürecinin bir kısım için zenginlik yarattığı kabul edilmekle birlikte, aynı zamanda uzun süreli, kronik işsizliğe sebep olan bir tarafının da olduğu bilinmektedir. Çalışma olanakları özürlü olmayan diğerlerine göre bir hayli kısıtlı olan özürlülerin bu süreçten olumsuz biçimde etkilenecekleri, emek-yoğun üretimin teknolojiye kayması nedeniyle çalışabilecekleri iş alanlarının da sınırlanacağını belirtmek yanlış olmaz.

Küreselleşme dönemi aynı zamanda tüketim çağı olarak da adlandırılmakta, yaratılan yeni pazarlar aracılığıyla tüketim hız kazanmaktadır. Küreselleşme sürecine esas dinamiğini veren unsur olan teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, özürlülerin kullanımı ve yaşamlarını kolaylaştırıcı yeni üretimler söz konusu olmaktadır. Bu

durumda, elbette yapılan üretimler özürllüer açısından kolaylık sağladığı ölçüde olumludur. Ancak özürlülük, sermayenin yeni ve kârlı bir alanı olarak keşfedildiğinde sorun ortaya çıkmaktadır. Bu yalnızca üretilen ürünler temelinde değil, eğitim, sağlık, rehabilitasyon, bakım gibi hizmetlerin sunumunda da söz konusudur. Çünkü bu oluşum, bu hizmetlerden yararlanmaya en muhtaç kesimlerden biri olan özürlülerin maddi koşullarını derin biçimde etkilemeye yol açacak dinamikleri barındırmaktadır (İçli 2004, Doğan 2008).

Özürlülük yoksulluk ilişkisinin kurulması açısından yukarıda genel hatlarıyla ortaya konduğu gibi tarihselci bir bakış açısı geliştirildiğinde, sorunun temel çıkış noktasının, gelir elde etme mekanizmalarının özürlüleri ne kadar kapsayabildiği ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu da, dönemler itibariyle özürlülüğe olan toplumsal bakış açılarıyla şekillenmiştir. Özürlülere ilişkin toplumsal olarak dışlayıcı ya da kapsayıcı yaklaşımlar, özürlülerin çalışma yaşamına katılmasının, emek piyasası içerisinde özürlü olmayanlarla birlikte yer almalarının, temel hizmetlere erişimlerinin sağlanması, günlük yaşamlarında tüm toplumsal mekânlarda bulunmalarının; yani özürlülerin toplumsal tüm konularının belirleyicisi olmuştur.

Özürlülüğün tarihsel boyutu, bu olgunun tarihsel dilimlerden, o dönemin düşünsel birikimlerinden ve bunların ortaya çıkardığı toplumsal, ekonomik yapılanmalardan ayrı düşünölemeyeceğini açıkça göstermektedir. Özürlülük her tarihsel dönemde, yeniden ve toplumsal olarak inşa edilmekte, hâkim olan genel yapı ve zihniyet içerisinde diğer bütün toplumsal olgulardan etkilenerak şekillenmektedir. Yani özürlülerin bir toplumsal yapıda yer alma ve algılanma biçimleri, yalnızca özürlülerin bağımsız eylemleriyle, olgunun kendisinden kalkılarak açıklanamaz.

2.2. Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisini Açıklamayı Olanaklı Kılabilecek Yaklaşımlar

Aşağıda sunulacak olan yaklaşımların çıkış noktası, aynı değildir. Kimi yoksulluk, kimi özürlülük kimi ise bu iki olgudan bağımsız olarak evrensel bir temelden yola çıkan yaklaşımların bu çalışma açısından ortak yönü, özürlülük ve yoksulluk konusunun değerlendirilmesi açısından perspektif yaratma olanaklarını sunabilmesidir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar, özürlülük ve yoksulluk ilişkisini açıklayan kuramsal yaklaşımlar olarak yorumlanmamalıdır. Ancak, bu ilişkinin teorik düzeyde nasıl değerlendirileceğine ilişkin düşünsel ve teorik açılımlar sunabilir.

2.2.1. İnsan Hakları Yaklaşımı

İnsan hakları söylemi, tarihsel açıdan eskilere dayandırılmakla birlikte, sosyal sorunların değerlendirilmesi açısından günümüzün öne çıkan yaklaşımlarından birisi olarak güncelliğini korumaktadır. Soruna özürlülük açısından yaklaşıldığında, günümüzde hem ulusal hem de ulus üstü oluşumlarda, özürlülüğü “bir insan hakkı sorunu” olarak değerlendirme eğiliminin ön planda olduğu görülmektedir.

“İnsan hakları; insanı insan yapan ve insanın sırf insan olarak herhangi bir şarta ve statüye bağlı olmadan doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli haklar” olarak tanımlanmaktadır (İHB, 2007). İnsan hakları yaklaşımının en önemli dayanak noktası “insan onuru”dur. Türkiye İnsan Hakları Derneği (2002), bu bağlamda insan haklarını “insan onurunu her alanda gerçekleştirmeyi amaçlayan eylem ilkeleri ve bu ilkelere dayanan normlar” olarak tanımlamaktadır (İHD, 2002).

İnsan haklarının tarihsel süreçteki gelişimi, insan haklarının üç kuşakta ele alınmasını ortaya koymuştur. Negatif statü hakları olarak ifade edilen birinci kuşak insan hakları, bireyi devlet karşısında özerk konuma getiren, devletin keyfi müdahalelerine karşı çıkan haklardır. Yaşama hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, düşünce ve ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı bu haklar içerisinde sayılabilir. Bu haklar bireyin bakış açısını ve birey özgürlüğünü ön planda tutan bir yaklaşım sergiler.

Pozitif statü hakları olarak da bilinen ikinci kuşak insan hakları yani sosyal ve ekonomik haklar, devlete yükümlülükler getirmeyi ön planda tutan ve toplumsal eşitlik vurgusu yapan haklardır. Çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı bu haklar içerisinde sayılabilir.

Üçüncü kuşak insan hakları ise dayanışma hakları olarak isimlendirilmektedir. Son dönem savaş tehlikeleri, çevre kirliliği, enerji sorunları gibi olaylar dünyanın geleceğini tehdit etmektedir. Dolayısıyla bu sorunların çözümünde tüm aktörlerin (kişiler, devletler, uluslar arası kuruluşlar) yer aldığı çabalarla, dayanışma içerisinde hareket edilmelidir. Çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı dayanışma hakları içerisinde sıralanabilir.

Toplumsal yaşamda “çoğunluktan farklı olma” hali, beraberinde birçok dezavantajlılık durumu yaratmaktadır. İnsan hakları yaklaşımına göre; farklı ırktan olmak, kadın olmak, farklı bir dili konuşmak, özürlü olmak gibi “azınlık olma” durumlarının getirdiği birtakım dezavantajlılıklar, insan hakkı ihlallerini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü insan hakları, yalnızca insan olmaktan kaynaklı olarak sahip olunan haklardır.

İnsan hakları yaklaşımına göre, özürlülerin fiziksel ve ruhsal yetersizliklerinin toplumsal yaşamda yarattığı sorunlar ve toplumsal önyargılar bir insan hakkı sorunu yaratmaktadır.

“Özürlü bir kişinin bağımsız bir şekilde hayatını sürdürebilmesi, fiziki çevrenin yeteneklerini kısıtlamamasına bağlıdır. Bununla birlikte geleneksel olarak özürlünün toplum içerisindeki ekonomik ve sosyal yaşamında, içinde barındığı evde, ulaşım sisteminde vs. birçok problemi vardır. Dolayısıyla, özürlü kimsenin insan hakları sınırlanmış bir durumdadır” (Uşan, 2000).

Özürlülerin sorunlarının toplumsal bir hareket olarak somutlaşmasında hak talebinin, hak arayışının önemli bir yeri vardır. Özürlü hakları ihlalleri konusunda farkındalık sağlanmasıyla, 1960’lı yıllarda temelleri atılan ve 1970 ve 1980’lerde daha görünür hale gelen özürlü hakları hareketi, özürlü bireylerin haklarının politik eylem platformunda dile getirilmesi, savunulması, güçlendirilmesi ortak amacı etrafında toplanmıştır (Arıkan, 2002).

Belli tepkiler sonucunda o dönemlerde ortaya çıkmış olan insan haklarının sosyal ve ekonomik haklar kısmının, özürlü hakları hareketinin dünyadaki gelişme sürecinde de öne çıktığı görülmektedir. Özürlü hakları hareketi, “sadece özürlü bireylerin politik mücadeleleri olmamış, aynı zamanda devletin sınıf, cinsiyet, yaş, ırk fark etmeksizin özürlü vatandaşlarının sosyal ve ekonomik hayatlarını sürdürmesine ilişkin politikalar geliştirmesinde de etkili olmuştur” (Burcu, 2006). Yani bu hareket, özürlülerin eğitim, sağlık, çalışma, sosyal güvenlik gibi haklara diğer özürlü olmayan kişilerle eşit biçimde sahip olmak düşüncesini ön planda tutmuştur. Bu noktada, özürlülerin vatandaş olmaya ilişkin tüm haklarının tanınması ve özürlülerin toplumdaki diğer kişilerle birlikte eşit olarak sosyal ve ekonomik standartlarını iyileştirebilmeleri için devletten birtakım eylem ve düzenlemeleri yapması talebiyle birlikte, sosyal ve ekonomik haklar ve eşitlik vurgusu geliştirilmiştir.

Özürlü hakları hareketinin gelişim sürecini göz önünde bulundurarak, özürllülük ve yoksulluk döngüsünün insan hakları perspektifinden değerlendirilmesi olanaklı görülebilmektedir. Özellikle; eğitim ve öğrenim hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, ücrette adalet sağlanması hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi sosyal ve ekonomik haklar, özürlü kişilerin yoksulluktan çıkışı açısından oldukça önemli görünmektedir. Çünkü sosyal ve ekonomik haklar, özürlüler gibi toplumsal açıdan çeşitli dezavantajlılık formlarına maruz kalan kesimler için onların maddi olanaklarını geliştirebilecek fırsatlar sunabilmektedir. Dünyanın birçok yerinde, emek piyasası içerisinde yer alamayan ve sağlık, eğitim gibi en temel haklardan yoksun yaşayan özürlüler aynı zamanda yoksulluk durumu ve riskine karşı en savunmasız olan kesimler olmaktadır.

Dolayısıyla, insan hakları yaklaşımı, eşitlik ve hak nosyonlarıyla, özürlü hakları hareketine ivme kazandırması açısından etkili olmuştur. Hak arayışları ve talepleriyle birlikte, özürlülerin hem kendilerinde hem de toplumsal algılarda, bağımlılıktan özerkliğe doğru bir paradigma değişimi yaşandığı belirtilebilir. Bu da, özürlü kişilerin yoksulluğa karşı savunmasızlığına ilişkin bir itirazın alevlenmesi açısından etkili olmuştur.

Günümüzün parçalı postmodern dünyasında, insan hakları kavramı belki de üzerinde en çok anlaşmaya varılmış ve en çok tercih edilen kavramlarından birisi haline gelmiştir. Sosyal sorunlara, özellikle de toplumdaki dezavantajlı kesimlerin yaşadıkları ayrıcalıklı sorunlara yaklaşım açısından insan hakları yaklaşımı, işlevsel ve açıklayıcı olarak görülmektedir. Birbirinden bağımsız biçimde hem özürllülük hem de yoksulluk konusu, günümüzde insan hakları açısından değerlendirmeye tabi tutulan toplumsal sorun alanları olarak değerlendirilmektedir.

Özürlülük ve yoksulluk ilişkisinin insan hakları açısından değerlendirilmesinde bugünün hakim anlayışlarına bakıldığında, yukarıda açıklanan özürlü hakları hareketi ile birlikte hak arayış çabaları ve bunun sonucunda haklar elde etme süreçlerinden bir ölçüde farklılaşan bir yapı ile karşılaşmaktadır. Bu anlayış değişikliği, dünyada özürllülük ve yoksulluk konusunda çalışmalar yapan ulus üstü kuruluşların bu konuda ortaya koydukları çalışmalarına bakılarak değerlendirilebilir. Dünya Bankası (DB), Uluslar arası Para Fonu (IMF-International Monetary Fund), Birleşmiş Milletler ve ona bağlı olan birçok kuruluş, özellikle son dönemlerde yoksulluk, özürllülük ve yoksulluk-özürllülük ilişkisini değerlendiren çalışmalar ortaya

koymuşlardır.² Bu çalışmalarda genellikle, sosyal model ve insan hakları yaklaşımlarının birbirlerine paralel olarak ortaya konduğu görülmektedir. Özürlülük bir insan hakları sorunu olarak değerlendirilmekte, özürlülük ve yoksulluk ilişkisi “kalkınma” paradigması içerisinde ele alınmaktadır.

Albert ve Hurst (2005), özürlülük, insan hakları ve kalkınma ilişkisini ortaya koymuştur. Buna göre, 1990’lardan bu yana birçok kuruluş, kalkınmak için insan hakları yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşım, her insanın özgürlük, haysiyet, anti-ayrımcılık için eşit haklara sahip olarak görülmesini talep etmektedir. Soruna yoksulluk açısından yaklaşıldığında, tüm insanların kendi hayatları hakkında özgürce karar verebilmesi sağlanmadan, yoksulluğun azaltılması mümkün olmayacaktır. Yoksulluğu en derinden yaşayan kesimlerden birisi de özürlülerdir. Özürlüler tüm dünyada, özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yoksullar arasında en yoksul durumda bulunanlardır. Özürlü kişilerin, kalkınmak için insan hakları yaklaşımının hayata geçirilmesi ile sosyal değişim sağlayabilecekleri ortaya konmaktadır (Albert and Hurst, 2005).

Benzer bir düşünce kalıbı, Dünya Bankası ve IMF’nin 1999 yılında başlattığı az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğu azaltmak için ortaya konan “Yoksulluğu Azaltma Stratejileri”³ isimli çalışmalarında görülebilir. Stratejinin ortaya koyduğu perspektif, az gelişmiş ülkeler tarafından IMF ve Dünya Bankası tarafından öngörülen kalkınma stratejileri ve yoksulluğu azaltma tedbirleri yerine getirildiği durumda, imtiyazlı olarak fon sağlanmasıdır (ILO, 2002).

2 Bu kuruluşlarının yoksulluk ve özürlülükle ilgili çalışmalarının tamamının, bu çalışmanın kapsamı açısından ele alınması olanaklı görünmemektedir. Ancak, konu ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için ilgili kuruluşların internet sitelerinin yoksulluk ve özürlülük alanı ile ilgili çalışmalarının aktarıldığı kısımlara (www.worldbank.org/disability, <http://www.un.org/disabilities>, <http://www.imf.org>, <http://www.imf.org/external/np/prsp/prsp.asp>, <http://www.undp.org/poverty/>, www.worldbank.org/poverty/), ayrıca şu kaynaklara bakılabilir: Albert, B. (2004). The social model of disability, human rights and development. *Disability KaR Programme*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/pdfs/social_model_briefing.pdf. Albert, B. (2004). *Is disability really on the development agenda? A review of official disability policies of the major governmental and international development agencies*. *Disability KaR Programme*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/research/red_pov.html. Albert, B. Dube, A.K. Hansen R. et all. (2005). *Has Disability been mainstreamed into development cooperation? Disability Knowledge and Research program*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/research/red_pov.html

3 bkz. www.worldbank.org/prsp

Bu stratejiler içerisinde özürllük ve yoksulluk sorunsalına da değinilmiş, “özürllüerin verimli çalışma içerisinde katılımı, Yoksulluğu Azaltma Stratejileri içerisinde neden yer almalıdır?” başlığı içerisinde açıklanmıştır. Burada, kalkınma ve ekonomik büyüme eksenli bir bakış açısının ön planda olduğu görülmektedir. Buna göre, özürllüelerin sosyo-ekonomik entegrasyonu, sadece hak ve adalet sağlama açısından değil, aynı zamanda özürllülüğün ekonomik maliyetlerinin azaltılması için oldukça önemlidir. Daha da önemlisi, özürllüelerin çalışma yaşamı içerisinde yer alması, ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlamaktadır. Bu açıdan, özürllüelerin ekonomik potansiyelleri değerlendirilmeli, bu yoldaki engelleri ortadan kaldırılmalıdır. Bu bakış açısına göre, ekonomik rasyonallite ve insan hakları el eledir ve birbirini desteklemektedir (ILO, 2002).

Dolayısıyla insan hakları yaklaşımının tarihsel açıdan özürllük ve yoksulluk meselesine kazandırdığı yön ve ivmenin, günümüzde yukarıda açıklandığı üzere birtakım dönüşümlere uğradığı belirtilebilir. Hem özürllük hem de yoksulluk bir insan hakkı sorunu olarak ortaya konmakta ve kalkınma temelli bakış açısıyla ele alınmaktadır.

İnsan hakları perspektifinde tarihsel açıdan bir farklılık da, günümüzün insan hakları yaklaşımının ağırlıklı olarak birinci kuşak insan haklarını, yani negatif statü haklarını ön plana çıkarmasıdır. Bu noktada, sosyal ve ekonomik haklar üzerinde yeterince durulmamaktadır.⁴ Oysa, özürllüelerin yaşadıkları yoksulluk durumunun değerlendirilmesi, sorunun bütün bileşenleriyle ortaya konması ve devletin bu konuda yükümlü hale getirilmesi açısından sosyal ve ekonomik hakların insan hakları yaklaşımında ortaya konması oldukça önemlidir.

Sonuç olarak samimi bir insan hakları yaklaşımı, özürllüelerin yaşadıkları sorunlardan ve dolayısıyla yoksulluktan kurtuluş açısından açılım sağlayabilir. İnsan haklarının tarihsel gelişimine bakıldığında bu yaklaşım, bir eylem ya da düzenlemeyi “yapmak” veya “yapmamak” noktasında devlete yükümlülükler sunan bir yapı içerisinde gelişmiştir. Eğer devletler ve bugünün mevcut koşullarında küresel aktörler, özürllüelerin sorunları ve yoksulluk-özürllük arasındaki kısır döngünün nedenleri ve çözümleri konusunda samimi bir tutum içerisinde buldukları takdirde, insan

4 Bu konuda ayrıntılı bir açıklama için bkz. Özdek, Y. (2002). Küresel yoksulluk ve küresel şiddet kıskacında insan hakları. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (1-44). Ankara: TODAİE Yayınları.

hakları yaklaşımı anlamlılık kazanabilir. Bu noktada, özürlülerin “mağdurluktan özne kimliğine evrilmesi” oldukça önemlidir (Özdek, 2002). Ancak, ütopyik, sorunların temelini görmezden gelen ve sorunların ortaya çıkışını öznesiz kılan bir insan hakları yaklaşımının, özürlülük ve yoksulluk konusunda açılım sağlayabileceğini söylemek güçtür.

2.2.2. Sosyal Model Yaklaşımı

Sosyal model yaklaşımı, tamamen özürlülük sorunsalına açılım sağlayabildiğinden, özürlülük konusunu ilgilendiren bütün meseleler açısından anlam ifade eder. Özürlülük olgusunun sosyal teorisinin oluşturulmasında etken olan sosyal modeli, özürlülerin yoksulluğu bağlamında irdelemek anlamlıdır.

Özürlülüğün sosyal modeli, bizzat özürlülerin kendilerinin ve oluşturdukları örgütlü yapıların mücadelesiyle, dönemin hakim yaklaşımı olan medikal yaklaşıma karşı bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. Medikal model, özürlülüğe ilişkin tüm sorun alanlarının merkezinde özürlü bireyin fiziksel ya da ruhsal yetersizliğini görmekteydi. Dolayısıyla bu sorunların çözümü de, özürlülüğün tedavisi, yani “normal” olarak kabul edilen diğer kesime benzetilmesi ile mümkündü. Modern tıbbın ilerlemesi ve bilimsel-teknik gelişmelerle birlikte, özürlü kişiyi “normal” hale getirmek ise, özürlü olmayan ancak “normalleştirme” konusunda uzman, profesyonel ve özürlü olmayan kişilerin işiydi.

Medikal modele göre özürlülük, özürlü kişinin kendisinden kaynaklı olan yetersizliklerin, yani patolojinin bir ürünüdür. Bu anlayış toplumda, “normal olan-normal olmayan” ayrımına doğru giden bir düşünce sistemi yaratmış, özürlü kişiyi aciz, bağımlı, yardıma/tedaviye/bakıma muhtaç nitelendirmeleri ile tanımlamanın yolunu açmıştır. Dolayısıyla toplumda özürlülere karşı gelişen olumsuz tutumlar, onların dışlanmasına, toplumdaki soyutlanmasına, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel olanaklardan yoksun bırakılmalarına sebep olmuştur (Arıkan, 2002).

Sosyal modelin oluşumunu önceleyen özürlü hakları hareketi ise medikal modelin dışlayıcı ve hastalık/sakatlık/tedavi odaklı anlayışına duyulan tepkinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İlk hareket, 1960’lı yıllarda İngiltere’de ortaya çıkmıştır ve bu hareket, özürlülerin yaşadığı yoksullukla ilişkilidir. 1965’de, DIG (Disability Income Group) isimli örgüte üye olan iki özürlü kadın, İngiltere parlamentosuna özürlü

yardımları konusunda önemli baskılar yapmıştır. Bu hareketin temelinde, özürlü kişilerin gelir ve ihtiyaçlarının özürlü olmayan profesyonellerce belirlenmesine ve özürlü kişilerin ekonomik ve sosyal olarak özürlü olmayan topluma bağımlı olmalarına karşı bir itiraz bulunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ve özürlülük arasındaki politik zincirin ilk kez vurgulanması, aynı zamanda özürlülerin içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan kurtulmasını amaçlayan özürlülük yardımları talebiyle özürlü hakları hareketinin de başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. 1960'ların sonlarına doğru hareketin Amerika'da da hız kazandığı görülmektedir. Özürlü üniversite öğrencileri tarafından ILM (Independent Living Movement- Bağımsız Yaşam Hareketi) ismi ile ortaya çıkan örgüt, özürlülerin bağımsız yaşamları konusunda oldukça ses getirmiştir. Daha sonra, ACCD (American Coalition of Citizens with Disabilities- Amerikan Özürlü Vatandaşlar Koalisyonu), UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation- Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği), BCODP (British Council of Organizations of Disabled People- İngiltere Özürlü Örgütleri Konseyi), DPI (Disabled People International- Uluslar arası Özürlüler Örgütü), VOADL (Voluntary Organizations for Anti-Discrimination Legislation-Anti-ayrımcılık Mevzuatı İçin Gönüllü Örgütler), RADAR (Royal Association for Disablement and Rehabilitation- Özürlülük ve Rehabilitasyon Büyük Birliği) gibi örgütlerin ortaya çıkmasıyla zaman içerisinde özürlü hakları hareketi oldukça güçlenmiştir. Bu hareket, özürlü hakları konusunda devletleri yasal düzenlemeler yapmaya zorlamak, özürlülerin özürlü olmayan diğerleri ile eşit haklara sahip olduğunu vurgulamak ve toplumsal yaşamın her alanında var olmayı talep etmek noktasında taşıyıcı olmuşlardır (Barnes 1998, Burcu 2006).

Özürlü hakları hareketi sonucunda, “özürlülüğün sosyal modeli” olarak teorileştirilen yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sosyal model özürlülük durumunu yaratan esas nedenin toplumsal olduğu, özürlülerin toplumsal engeller sonucunda izole edildiği tezini savunmaktadır.

Shakespeare (1996), sosyal modeli şu şekilde betimlemiştir:

“Sosyal model özürlü olan kişi ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanır. Özürlülük, çevresel ve politik müdahalelerin kişileri engelli hale getirmesinin bir sonucudur... Bu yaklaşıma göre özürlüler, özürlü olmayan kişilerle eşit muamele görmek dışında bir şey talep etmezler. Sosyal modelde, sosyal nedenlerle engelli

duruma gelenleri yine sosyal nedenlerle başkalarına bağımlı hale gelen kişilerden ayırmak için bir neden yoktur. Gerçekte, herkes engeller ve önyargılar dolayısıyla özürlülerle aynı konuma gelebilir” (Shakespeare, 1996).

Oliver (1996) ise, medikal modelden sosyal modele geçişi, kavramsal düzeydeki farklılıklar ekseninde ortaya koymuştur:

Tablo 2.1: Özürlülük Modelleri

Bireyci Model	Sosyal Model
Kişisel trajedi teorisi	Sosyal baskı teorisi
Kişisel problem	Sosyal problem
Bireysel tedavi	Sosyal eylem
Tıbbileştirme	Kendi kendine yetme
Uzmanların hakimiyeti	Kişisel ve kolektif sorumluluk
Uzmanlık	Deneyim
Düzenleme	Kabul etme
Bireysel kimlik	Kolektif kimlik
Önyargı	Ayrımcılık
Bakım/gözetim	Haklar
Kontrol	Seçim
Kural	Politika
Kişisel uyum	Sosyal değişim

Kaynak: Oliver, M. (1996a). *Understanding disability: From theory to practice*. NewYork:Palgrave.

Dolayısıyla sosyal modele göre özürlülük, bir sistem sorunu olmakta, özürlülerin yaşadıkları sosyal sistemin bir ürünü olarak özürlülerin bağımsız yaşamalarını engellemektedir. Burcu'ya göre (2007) sosyal özürlülük olarak kavramlaştırılan anlamıyla özürlülük, “bireyin sosyal yaşamda ihtiyaçlarının karşılanamaması, bağımsızlığının oluşumunun ve devamlılığının sağlanabileceği sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alt yapıların yetersizliği ve bu çerçevede diğerlerinden farklı birey olarak görülmesidir” (Burcu, 2007).

Sosyal modeli önceleyen özürlü hakları hareketinin ilk çıkış noktasının, özürlü kişilerin kötü maddi koşullarına tepki olarak baş göstermesi, özürllük-yoksulluk ilişkisinin değerlendirilmesi açısından da oldukça anlamlıdır. Çünkü dünyanın birçok yerinde özürlülerin, kendi kararlarını kendilerinin veremeyecekleri düşünülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de, özürlülerin yetersiz maddi imkanlarla ve kötü yaşam koşullarıyla mücadele etmek durumunda kalmalarıdır. Yoksulluk durumu zaten kendi başına, kişilerin kendi hayatlarına yön verebilmelerini, seçimler yapabilmelerini oldukça kısıtlayan bir olgu olarak yaşanmaktadır. Özürllük ve yoksulluk olgularının birbirlerini tetikleyen ve yaşam zorluklarını derinleştiren birlikteliği ise, özürlü kişiler için özürlü olmayanlara bağımlılığı daha da artırmaktadır. Bu sebeple, sosyal modelin yoksullukla bağlantılı olarak ortaya çıkışı, oldukça kolay açıklanabilmektedir.

Özürllüğe sosyal model bakış açısıyla yaklaşmak, özürllüğün yoksullukla olan ilişkisini anlamak noktasında açılım sağlar. Sosyal model özürllüğün sosyal olarak sürekli üretildiğinden hareketle, sorunsalını toplumsal olandan yola çıkarak kurar. Yoksulluğun bu noktada, özürllükle paralel olarak değerlendirilebileceği söylenebilir. Yoksulluğun da ortaya çıkışı toplumsaldır ve yoksulların kendilerinden ya da yoksulluk olgusunun doğasından kalkılarak açıklanamaz. Dolayısıyla, özürlleri yoksulluğa iten sebeplerin temelinde toplumsal olarak üretilmiş eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizliklerin geriletilmesi ise, tıpkı özürlü hakları hareketinde olduğu gibi bilinçli olarak verilen mücadele ile mümkün olmaktadır.

Sosyal model yalnızca yoksulluk-özürllük ilişkisinin anlamlı bir çerçevede değerlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda çözüm üretmek noktasında da önemli açılımlar sağlamaktadır. Çünkü sosyal modelde engellenmişliği yaratan, yani bu sürecin faili bellidir. Dolayısıyla özürlülerin yaşadığı toplumsal çıkmazlar kendiliğinden oluşmadığına göre, çözümü de bu noktadan geçmek durumundadır. Yani sosyal model, felsefesi itibariyle hem devlete hem de topluma sorumluluk yükler. Bu sorumluluk, yoksulluk özürllük arasındaki zincirin kırılmasında etkin rol oynar. Sosyal model açısından devlet ve toplumun sorumluluğun yanında, özürlülerin de hak arama talepleri geliştirmeleri ve engellenmişlik hallerini politik zemine taşıyarak ifade etmeleri de oldukça önemlidir.

2.2.3. Yapabilirlik Yaklaşımı

Yapabilirlik yaklaşımı, Hintli iktisatçı Amartya K. Sen tarafından ortaya konmuştur ve özünde, yoksulluğu geniş perspektiften değerlendiren bir yoksulluk yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Sen'e göre (2004), bir kişinin kapasitesi, o kişinin başarması mümkün olan alternatif işlev bileşimlerini anlatır. Böyle değerlendirildiğinde, kapasite bir tür özgürlüktür; yani alternatif işlev bileşimlerini başarmak için gerekli olan temel özgürlüktür (Sen, 2004).

Yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluğa yalnızca statik olarak gelir yoksunluğu biçimindeki bakış açısına karşı çıkmaktadır. Yoksulluğu değerlendirmede mallara erişimin yanında, politik ve sosyal süreçlere katılım konusundaki özgürlüklerin artırılması gerekliliği söz konusudur. Gelir ve servet elbette mallara erişim açısından önemlidir. Ancak bu yaklaşıma göre, kişilerin hedefledikleri yaşam düzeyine ulaşabilmelerini sağlayabilecek özgürlüklere sahip olup olmamaları, yani yapabilirliklerinin olup olmaması daha önemlidir (Sen 2004, Mitra 2006).

Yapabilirlik yaklaşımına göre, kişilerin yapabilirlik düzeylerini etkileyen üç bileşen bulunmaktadır: Mallar (yiyecek, giyim vb.), çevresel faktörler (fiziksel, sosyal, ekonomik, politik, kültürel) ve kişisel özellikler (yaş, cinsiyet, sakatlık vb). Bu bileşenler, kişinin hedeflediği işlevleri gerçekleştirebilmesinin belirleyicileridir. Yani kişinin bu noktadaki seçim özgürlüklerinin sınırlarını belirler.

Yapabilirlik yaklaşımı, teorik açılımı oldukça yeni olan bir yaklaşımdır ve BM'nin son dönem yoksulluk çalışmalarına da belirgin biçimde yön vermektedir. Burada, yoksulluk sorununa ilişkin gelir odaklı bakışı farklı yönler çevirmek ve fırsatları ön plana çıkarmak söz konusudur.

Yapabilirlik yaklaşımının özürülük anlamında sağlayacağı açılımın ne olduğuna bakılırsa, bu konuda geniş bir perspektif sunmak zordur. Ancak, yapabilirlik yaklaşımı bağlamında, özürülükle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Sen'e (2004) göre, hastalık, yaşlılık gibi sebepler hem gelir elde etmeyi hem de geliri yapabilirliklere dönüştürmeyi zorlayan sebeplerdir (Sen, 2004). Çünkü özürülük, toplumsal yaşam içinde özürü kişinin hedeflediği yaşam standardını elde

etmek açısından sınırlılıklar yaratan bir olgudur. Dolayısıyla hedeflenen yaşam biçimini gerçekleştirmedeki özgürlükleri kısıtlayan bir sebep olarak ortaya çıkar.

“Özürlü olan bir kişi, temel ihtiyaçlarını karşılayacak yüklü miktarda mal sepetine sahip olabilir. Ancak; normal bir hayat sürdürmek için, ondan daha az miktarda mal sepetine sahip olan özürlü olmayan kişiden daha az şansı olabilir” (Sen, 2004).

Sağlık, yapabilirlik yaklaşımının temel ilgilerinden biridir. Ancak yaklaşımda, özürllülük olgusunun kendisi, sağlık konusu kadar yer tutmamaktadır. Yaklaşımdaki görüşler açıklanırken, sakatlık ya da kronik hastalıklar bağlamındaki referanslara başvurulmaktadır. Yaklaşımda özürllülüğe yapılan vurgu, yukarıda açıklanan üç bileşenden kişisel özellikler bileşeninde yer almaktadır. Bu biçimiyle de, özürllülükten çok sakatlık, yani fiziksel ya da zihinsel bir kayıp olarak değerlendirilmektedir (Mitra 2006).

Yapabilirlik yaklaşımı, temelde yoksulluk olgusuna açılım sağlamayı amaçladığından, özürllülük olgusunun ayırt edici yönlerini kuşatması beklenemez. Ağırlıklı olarak, yoksulluğa ya da yapabilirlik yoksunluğuna ilişkin yaklaşım geliştirebilir. Bu yaklaşım içerisinde özürllülük ve özürlü kişilerin maddi yoksunlukları da değerlendirilebilir. Ancak, yukarıda ortaya konan yaklaşımla ilgili açıklamalar ve bu yaklaşımın özürllülüğe bakışı dolayısıyla, özürllülük-yoksulluk ilişkisinde özürllülüğü daha geri plana iten bir yapı sergileyebilir.

2.2.4. Sosyal Dışlanma Yaklaşımı

1980’li yıllarda farklılaşan ekonomik ve sosyal politikalarının ortaya koyduğu yeni yoksulluk tanımları arasında gösterilebilecek “Avrupalı”⁵ bir kavram olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma, günümüz yoksulluğunun özellikle toplumdaki dezavantajlı gruplar açısından nasıl yaşandığının değerlendirilmesi açısından önem kazanmıştır.

5 Sosyal dışlanmanın Avrupa ve Avrupa Birliği’nde ortaya çıkış gelişimi ile ilgili değerle - dirmeler için bkz., Özkaplan, N. Yücesan-Özdemir, G. Özdemir, A. M. (2005). Sosyal dışlanma ‘ne’yi dışlar?: Avrupa üzerine notlar. *Mülkiye*, (248), 77-94.; Erdoğan, S. (2004). *Sosyal politikada Avrupalı bir kavram: Sosyal dışlanma*. Mart 2008. <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=38>.

Sosyal dışlanma kavramının sosyal politika düzeyinde kullanımı Avrupa kökenli olmakla birlikte, kavram farklı teorik temellere ve açıklamalara da sahiptir.

Dışlanma kavramının postmodern dönem yoksulluğu ile ilintili olarak güzel bir değerlendirilmesi, sosyal dışlanma kavramının önemli teorisyeni Bauman'dan hareketle yapılabilir. Bauman'a göre, günümüz dünyasında sosyal dışlanma olarak nitelendirilen durum sadece gelir yokluğu ya da istihdam sürecine katılmama şeklinde özetlenebilecek bir yapıya işaret etmez. Bugünün yoksulu sadece gelirden değil, birçok alandan "yoksun"dur. Dolayısıyla dışlanma da çok boyutlu bir süreci ifade eder (Bauman, 1999).

Bauman'a (1999) göre, modern dönemde sanayide çalışmanın ve emeğe olan ihtiyacın hayati derecedeki önemi dolayısıyla çalışmaya ahlaki boyutu yüksek bir değer atfedilmiştir. Bu durumda yoksulluk kabul edilemez, buna tolerans gösterilmezdi. Çünkü insanlar istedikleri takdirde pekâlâ yoksulluk durumundan kurtulabilirlerdi. Modern yaşam için herhangi bir tehlike oluşturma potansiyeline sahip "yoksul", "aylak", "tehlikeli" kişileri toplumdan dışlama aracı ise 19. yüzyılın total kurumlarıydı: Düşkün evleri, hapishaneler, akıl hastaneleri... Bu dışlama mekanizması daha görünür, daha hissedilir ve daha mekânsal anlam ifade eden bir uygulamaydı. Postmodern dönemin dışlama mekanizması ise, çalışma yaşamının içinde bulunamamaya ek olarak, tüketim sürecinden dışlanmaktır. Tüketmemek günümüzde, toplumsal yaşamın birçok alanından dışlanma durumuyla karşı karşıya kalmak anlamına gelmektedir. Sorun yalnızca gelire ilgili olan boyutun çok ilerisinde olmakla birlikte, toplumdaki dezavantajlı grupların (yaşlılar, özürlüler, azınlıklar, kadınlar vb.), postmodern dönem dışlanma dinamiğinin en çok vurduğu kitleler olduğu söylenebilir. Bu gruplar, toplumsal yaşam içinde eğitim, istihdam, ulaşım, sağlık hizmetleri gibi hizmetlerden, politik ve kamusal alanlardan diğer kişilere göre çok daha fazla dışlanan kesimi oluşturmaktadır (Bauman, 1999).

Dışlanma kavramı, yoksulluğun yeniden farklı bağlamlarda ele alınması ve tanımlanmasında oldukça işlevseldir. Dışlanmanın merkezinde hem ilişkisel (sosyal), hem de dağıtımsal (ekonomik) belirleyicilerin olduğunu belirten Bhalla ve Lapeyre (1999) ise, yoksulluk ve dışlanma ilişkisini üç farklı boyutta ele almıştır (Erdem, 2003). Bunlar ekonomik, sosyal ve politik dışlanmadır. Ekonomik dışlanma boyutu; gelir, üretim, mallar ve hizmetlerden yararlanma hakkı sorunlarını içermektedir. Sosyal dışlanma boyutu; sağlık, eğitim, ulaşılabilirlikten faydalanma hakkı sorunları ile ilgilidir. Politik boyut ise, siyasal katılım ve fırsat eşitliği olarak belirtilmiştir.

Sosyal dışlanma kavramı bugün, AB'nin sosyal politikasına da yön veren temel kavramlardan birisi haline gelmiştir. Kavramın ilk ortaya çıkışı, Fransa özelinde olmuştur. 1970'li yıllarda Fransız toplumunda, her on kişiden birinin sosyal koruma sistemi dışında yaşadığı belirtilmekte ve sosyal dışlanmışlar olarak zihinsel ve bedensel özürlüler, yaşlı ve sakatlar, tek ebeveynli aileler, uyuşturucu kullananlar, suçlular ve işsizlik sigortası kapsamına girmemiş olan işsizler kastedilmekteydi (Erdoğan, 2007).

AB'ye göre sosyal dışlanma şu biçimde açıklanabilir:

“Kişilerin, yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder” (Akt. Adaman ve Keyder, 2006).

Sosyal dışlanma, bir yeni yoksulluk kavramı olarak, sadece yoksulluğun gelir kısmına odaklanmaz. Sosyal katılımı içeren bütün süreçlerin yoksunluğu sosyal dışlanma bağlamında değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle; “sosyal dışlanma sadece gelir ve tüketim sorunları dolayısıyla mutlak bir yoksulluk sınırında yaşamakla ilgili değil, aynı zamanda yaşamı iyileştirecek yetersizlikleri kısmen ya da tamamen yitirmekle de ilgilidir.” (Sapancalı, 2005).

Sosyal dışlanma kavramına ilişkin ortaya çıkan çok boyutluluk, bu olgunun toplumsal olarak farklı alanlarda tezahürlerini ortaya koymuştur. Sosyal dışlanma, ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik dışlanma şeklinde görünümlere sahip olabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006).

Ekonomik dışlanma; kişilerin emek piyasası, kişisel gelir ve devlet yardımları gibi mekanizmaların dışında kalması olarak ortaya çıkmaktadır. Mekânsal dışlanma; belirli mekânların tamamen dışarıda bırakılması ya da kamusal hizmetlere kısmen erişilmesi veya erişilememesidir. Kültürel dışlanma; toplum içerisinde azınlık olma konumundan dolayı yaşanan dışlanma türüdür. Politik dışlanma ise; politik karar alma ve hukuki süreçlerin dışına itilme (Adaman ve Keyder, 2006).

Sosyal dışlanma kavramının yukarıda kısaca belirtildiği gibi farklı teorik temelleri olmakla birlikte, bugün bu kavram, AB sosyal politikasının yoksulluğa ve toplumdaki dezavantajlı grupların yaşadıkları dışlanma sürecine ilişkin kuramsal altyapısını temsil etmekte, cinsiyet, ırk ve etnik köken, inanç ve din, özürlülük, yaş ve cinsel tercihe dayalı ayrımcılık ve dışlanma ile mücadele konusunda açıklamalar yapmaktadır.

Sosyal dışlanma yaklaşımında özürlülük, bir dezavantajlılık formu olarak yer bulmaktadır ve sosyal dışlanma riskine diğerlerine oranla daha fazla maruz kalan kesimlerden birini ifade etmektedir. Emek piyasasının dışında bırakılan, sosyal yaşama katılımları çeşitli sebeplerle (toplumsal önyargılar, fiziksel engeller gibi) engellenen özürlüler için yoksullaşma ve dışlanma kaçınılmaz olmaktadır.

Yoksulluk-özürlülük ilişkisinde sosyal dışlanma yaklaşımının imkanlarını değerlendirmek açısından, yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisine bakılırsa, sosyal dışlanmanın yoksulluğa da vurgu yaptığı, ancak yoksulluktan daha geniş bir çerçeve çizdiği söylenebilir. Günümüz yeni yoksulluk sürecinin özürlüler açısından nasıl tecrübe edildiğine bakılması açısından sosyal dışlanma yaklaşımı anlamlı olabilir.

AB sosyal politikası açısından anlamlı görünen bu yaklaşım, özürlülük sorununa da sosyal dışlanma merkezli bir bakış açısı geliştirebilir. Ancak, Batı dışı toplumlarda, geçmişten gelen ve bugünü şekillendiren toplumsal dinamiklerin farklılığı, kavramın olanaklarını azaltabilir ve yoksulluk olgusunun gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki boyutu ve önemini göz ardı edebilir. Dolayısıyla bu bağlamda yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin teorik düzeyde sosyal dışlanma kavramıyla karşılanması zor görünmektedir.

Sosyal dışlanma yaklaşımına bir “AB sosyal politikası kavramı” olmasının yanında bir de yukarıda belirtilen teorik perspektiften bakılınca, daha çok dışlanmanın

ortaya çıkış biçimleri ve postmodern dönemin dinamikleri ön plana çıkmaktadır. Bu bakış açısı, daha makro bir perspektiften dışlanmanın günümüz için ne anlam ifade ettiğini betimler. Dolayısıyla bu durum, özürllük ve yoksulluk ilişkisini dışlanma temelinde ele almanın olanaklarını kısıtlar.

Sonuç olarak, özürllüler toplumsal yaşamdan dışlanan önemli kesimlerden birisidir. Ancak dışlanma kavramının kendisi yoksulluk olgusunu tamamen karşılamadığı ve kuşatmadığından, özürllülerin yaşadığı yoksulluk olgusuna ve yoksulluğun da sebep olduğu özürllük olgusuna ilişkin ayrıntılı açıklamalar sağlaması güçtür.

2.3. Yoksulluk ve Özürllük İlişkisi

Toplumsal temelli sorunların hiçbirisinin neden-sonuç ilişkisinin, tek bir değişkenle ve etkileşimle açıklanması mümkün değildir. Kültürel, ekonomik ve politik olan birçok girdi ile birlikte değerlendirilmesi gereken toplumsal sorunlar, zincirleme olarak ortaya çıkmakta ve farklı düzlemlerde değerlendirilmektedir.

Yoksulluk ve özürllük arasında önemli ve çok yönlü bir ilişki olduğu bilinmekte ve özellikle son dönemlerde akademik yayınlarda, ortamlarda sıkça dile getirilmektedir. İlişkinin hangi anlamda kurulduğu sorusuna verilen yanıtlar genellikle aynıdır: Yoksulluk bir özürllük sebebidir. Aynı zamanda özürllü olmak, kişileri yoksullaştırdığı ya da yoksullaşma riskini artırdığı gibi var olan yoksulluğun kronikleşmesine, derinleşmesine sebep olabilmektedir. Diğer bir anlatımla;

“bir kısır döngü mevcuttur. Yoksulluk sıklıkla özürllük riskini artırmaktadır. Ardından özürllük, engellilik, gelir kaybı ve artan yoksullukla sonuçlanan daha çok marjinalleşmeye, dışlanmaya sebep olmaktadır. Bu döngünün birçok bileşeni kaçınılmaz olarak birbiriyle bağlantılıdır” (Yeo, 2001).

Coleridge (1996), bu ilişkiyi kısa, ancak vurucu biçimde ifade etmiştir:

“Yoksulluk ve özürllük arasında sıkı bir ilişki vardır: Kötü beslenme, sık doğum sebebiyle annelerin güçsüzleşmesi, bağışıklık kazandırma programlarındaki yetersizlik, kalabalık evlerde yaşanan

kazalar... Bütün bunlar, yoksul kişiler arasında özürlü olma durumuna yoksullardan daha iyi koşullarda yaşayan kişilere kıyasla daha fazla oranda katkıda bulunmaktadır. Ek olarak özürlülük, artan toplumsal izolasyon ve ekonomik zorlanmalarla, yoksulluk yaratmakta ve yoksulluğu şiddetlendirmektedir. Bu durum sadece özürlü kişinin kendisini değil ailesini de etkilemektedir. Özürlü kişilerin yoksul ülkelerdeki en yoksullar oldukları şüphesizdir” (Coleridge, 1996).

Yoksulluk ve özürlülük olgularının her biri yaşamsal zorlukları içermekte, kişilerin toplumsal yaşama katılımı önünde büyük engel oluşturmaktadır. Bu iki olgunun birlikte yaşanması durumu ise çift dezavantajlılık yaratmakta olup, fiziksel ve toplumsal sınırlanmışlığı artırmaktadır. Hatta yoksulluk ve özürlülük durumlarının birlikteliğine ek olarak kadın özürlü, zihinsel özürlü veya yaşlı bir özürlü olmak, yoksulluk özürlülük ilişkisine yeni dezavantajlılıklar eklemekte, kategoriler artırıldıkça farklı sorun alanları ortaya çıkmaktadır (Elwan 1999, Hershey, May 2001, Rousso, 2003).

Despouy (1991), özürlü kişilerin maddi koşullarına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Bu insanların birçoğu, onların toplumla bütünleşmelerini ve toplumsal yaşama tam katılımlarını engelleyen fiziksel ve sosyal bariyerleri nedeniyle acınacak konumda yaşamaktadırlar. Sonuç olarak, dünyanın her yerinde milyonlarca özürlü insan, toplumdan izole edilmekte, neredeyse tüm haklarından yoksun bırakılmaktadır, sefil ve marjinal bir hayata terk edilmektedir” (Oliver,1999).

Çeşitli uluslar arası kuruluşların dünya genelindeki özürlü kişilerin durumlarına ilişkin yaptıkları araştırmalarda da, yoksulluk ve özürlülük arasındaki ilişki net biçimde ortaya çıkmaktadır. Buna göre:

- Dünya nüfusunun yaklaşık %10’u, yani 600 milyon üzerindeki nüfus özürdür (WHO, 2006).
- Özürlülük sadece özürlü bireyin kendisini değil, ailesini ve çevresini de etkileyen bir yapıya sahiptir. Örneğin, Asya Pasifik bölgesinde yaşayan nüfusun %25’inin özürlülük olgusundan etkilendiği bilinmektedir (ADB, 2002).

- Dünya nüfusunun en yoksullarının %20'si özürdür (Elwan, 1999).
- Özürlü nüfusun %70'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamakta olup, gelişmekte olan ülkelerdeki özürlü nüfusun %82'si yoksulluk sınırının altındadır (CNDD, 2006).
- Dünya Bankası'nın (2005) verilerine göre, dünya nüfusunun 1.3 milyarı günlük 1 dolar gelirin altında yaşamakta olup, özürlü kişiler yoksullar içinde en yoksul olan kesim olarak görülmektedir (Yeo, 2005).
- Yarım milyar özürlü kişi, karşı gelemedikleri konumları nedeniyle dünyanın en yoksul ve marjinal gruplarıdır (Metts, 2000).
- Dünyadaki özürlü nüfusun yaklaşık 470 milyonu çalışma yaşındadır. Ancak özürlü kişiler genellikle orantısız bir yoksulluk ve işsizlikle karşılaşmaktadırlar. (ILO, 2008b).
- UÇÖ'nün raporuna göre özürlü bireylerin yaklaşık %80'i istihdam edilememektedir (ILO, 2003).
- Gelişmekte olan ülkelerdeki özürlü çocukların %98'i temel eğitimden yararlanamamaktadır (EC, 2003).
- UNICEF'in verilerine göre ise, 150 milyon özürlü çocuk, bakım hizmetleri, meslek edinme faaliyetleri, eğitim gibi onların toplumla etkileşimini artıracak ve istihdam edilebilecek olanaklardan yoksundur (UNICEF, 1999).
- Despouy'a (1993) göre, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan özürlülerin sadece %2'si rehabilitasyon ve diğer gerekli hizmetlerden yararlanabilmektedir (DFID, 2000).
- Birleşmiş Milletler'in verilerine göre dünyada rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyan özürlü kişilerin yalnızca %5'i herhangi bir rehabilitasyon hizmetinden yararlanabilmektedir (UNICEF, 1999).

2.3.1. Özürlülük Sebebi Olarak Yoksulluk

Yoksulluğun bir özürlülük sebebi ya da yaşanan olumsuz sağlık durumunun yani hastalığın ağırlaşmasında bir etken olabileceği, yoksulluk olgusunun doğası itibariyle beklenen bir sonuçtur. Burada sorunu derinleştirerek irdelemek açısından yoksulluk olgusunun sebep olduğu hangi alt bileşenlerin özürlülükle ilişkilendirilebileceğine bakmak gerekmektedir.

2.3.1.1. Sağlık

Yoksulluğun özürllülüğe sebebiyet vermesindeki en önemli risk faktörleri arasında sağlığa ilişkin olanlar, önemli bir yer tutmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün hazırladığı 2002 Dünya Sağlık Raporu, “en büyük hastalık yükünün yoksul ülkelerden veya ülkelerin yoksul kesimlerinden kaynaklandığını” ortaya koymaktadır (WHO, 2002 akt. Hatun vd. (2002). Aynı rapora göre yoksulluğun doğrudan sonuçları arasında hastalık, ölüm ve özürllülük önemli yer tutmaktadır (WHO, 2002).

Birleşmiş Milletler (1995), özürllülük nedenlerini oransal olarak ifade etmektedir. Buna göre özürllülüğün nedenlerinin %20'sini doğuştan gelen hastalıklar, %20'sini bulaşıcı olmayan hastalıklar, %20'sini kötü beslenme, %16'sını kaza, travma ve savaş, %11'ini bulaşıcı hastalıklar, 13'ünü ise diğer sebepler (yaşlılık dahil) oluşturmaktadır (DFID, 2000).

Burada beslenme, bulaşıcı hastalıklar ve doğuştan gelen sebeplerin özürllülüğe yol açmadaki büyük payları dikkat çekicidir. Çünkü bu etkenlerin doğrudan yoksullukla ilgisi açıktır. Üstelik “özürllülük durumlarının %50'sinin önlenabilir ve doğrudan yoksullukla ilgili olması” vurgulanmalıdır (DFID, 2000).

Bunun yanında, UNICEF'in (2005) “Çocukluk Tehdit Altında” başlıklı “Dünya Çocuklarının Durumu 2005 Raporu”nun verileri oldukça dikkat çekicidir. Rapora göre, dünyada bir milyar çocuk -her iki çocuktan biri- yoksulluk içinde yaşamakta, gelişmekte olan ülkelerde 640 milyon çocuk -her üç çocuktan biri- uygun barınak olmaksızın, 400 milyon çocuk -her beş çocuktan biri- temiz içme suyundan yoksun, 270 milyon çocuk -her 7 çocuktan biri- sağlık hizmetlerine ulaşmadan yaşamını sürdürmektedir. Bütün bunların sonucunda ise her yıl beş yaş altında 10 milyon çocuk yaşamını yitirmektedir (Sosyal Politika Forumu, 2005).

Beslenme yetersizliği sorununun insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri burada sıralanamayacak kadar fazla olmakla birlikte, özürllülük olgusunun ortaya çıkması açısından olumsuz etkilerini kısaca tartışmak gerekir.

Yoksulluğun en dolaysız sonucu “açlık” veya sürekli ucuz yiyeceklerle beslenmek durumunda kalmaktan kaynaklı olarak kötü beslenmedir. Yiyecek çeşitliliği yapamamak çocuklarda kötü beslenmeye sebep olmakta, bu durum onların

hastalıklara ve nihayet ölüme olan savunmasızlıklarını artırmaktadır (UNICEF, 2008). Kötü ve yetersiz beslenme “eve giren besin yetersizliğine, ev içi stres ve annenin kronik yorgunluğu nedeniyle anne sütünün erken kesilmesine, annenin beslenme yetersizliğine ve bebeklerin düşük doğum ağırlıklı olmasına” sebep olmaktadır. Hatun vd. (2003). Düşük doğum ağırlığı ve ilerleyen dönemlerdeki sürekli beslenme yetersizliği, hem özürllülüğe yol açan birçok hastalığın ortaya çıkmasına katkıda bulunmakta hem de doğrudan özürllülük sebebi olabilmektedir. Boy kısalığı ve gelişme gecikmesi, enfeksiyon hastalıkları, enerji, protein iyot, demir, A vitamini eksiklikleri beslenme yetersizliğinin çocuklarda yol açtığı olumsuz sonuçlardan bir kısmını oluşturmaktadır (Elwan 1999, Hatun vd. (2003).

Ayrıca, beslenme yetersizliğinin çocuklarda mental bozukluklara da sebep olabilmektedir. Kronik açlığın gelişmekte olan beyin dokusuna zarar verdiği ve genel olarak çocuklarda yetersiz ve kötü beslenmenin zihinsel özürllülüğe yol açmadaki olumsuz etkisi bilinmektedir (WHO 2008, Hatun vd. (2003).

Yoksulluk, sağlık hizmetlerinden yeterli ve düzenli yararlanamama sorunlarını da beraberinde getiren bir durumdur. Mevcut sağlık hizmetlerine erişememe durumu, mekânsal olarak sağlık merkezlerinin uzaklığından, sağlık hizmetlerinden yararlanmada maddi olanakların yetersizliğinden ya da yoksulluğun yarattığı eğitimsizlik ve bilgisizlik dolayısıyla ortaya çıkabilmektedir.

Hastalıkların teşhisinde ve tedavi sürecinde sağlık hizmetlerinden yeterli ve zamanında yararlanamama özürllülük riskini de artırmakta, var olan özürllülük durumunun ilerlemesine sebep olabilmektedir.

Hamilelik sırasında, doğum anında ve doğum sonrasında yeterli sağlık hizmeti alamamak anne ve çocuk sağlığını olumsuz biçimde etkilemektedir. “Uygun şekilde beslenme, sağlık önlemlerini alma, uygun ve tüm tedbirler alınmış olarak doğum yapmanın sosyo-ekonomik durumla çok yakından bağı olduğu bilinmektedir... Yani kısaca söylemek gerekirse, yoksulluk şartları içinde yaşamaya bağlı uygun sağlıklı bir hamilelik dönemi geçirilememesi” ve doğum esnasındaki tedbirsizlikler, bebeklerin zihinsel ve fiziksel gelişmelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (İkizoğlu, 2001). Bebeklerin yaşadıkları bu olumsuz durumlara ek olarak, UNFPA (United Nations Population Fund-Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) (2003), her yıl 20 milyon kadının hamilelik ve doğum sebebiyle özürllülük durumunu yaşadığını belirtmektedir (Thomas, 2005).

Bunun dışında, yetersiz ve zamanında alınamayan sağlık hizmetleri, hastalıkların sonuçlarını şiddetlendirmekte veya süregelen hastalıklara ve diğer özürlülük durumlarına yol açmaktadır. Yani sağlık hizmetlerine zamanında ve tam olarak erişimle iyileşmesi mümkün olan hastalıklar, kalıcı bir özürlülük durumu yaratabilmektedir (Elwan, 1999). Özürlülük olgusu aynı zamanda kalıcı ve sürekli sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Yoksulluk dolayısıyla özürlü bireylerin sağlık hizmetlerine sorunsuz biçimde erişiminin sağlanamaması, yoksulluğu ve özürlülüğün getirdiği olumsuz sonuçları derinleştirici rol oynamaktadır.

2.3.1.2. Fiziksel Çevre

Yoksulluğun kişileri hijyenik olmayan yaşam koşullarında, yetersiz imkanlara sahip ve sağlıklı olmayan evlerde yaşamaya zorladığı bir gerçektir. Yoksulluk, özellikle kentsel yaşamda mekânsal ayrışmanın⁶ yaşandığı bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Kentlerde yaşanan yoksulluk, mekânsal yarılmının yaşandığı, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanların mekânsal boyutta da farklılaştığı, yani yoksul-varsıl ayrımının görünür kılındığı bir yoksulluk türü olarak değerlendirilebilir.

Daha geniş bir ifadeyle kentsel üretim-tüketim kalıplarına ve kentsel olanaklara sınırlı erişim ya da erişememe, kentsel yoksulluğun ana belirleyicisidir.

6 Kentlerde zenginliğin ve yoksulluğun mekânsal ayrışması, dünyada farklı biçim ve isimlerle ortaya çıkmaktadır: Tamamen sosyo-ekonomik değişkenlerle açıklanan, düşük gelirli kişilerin yerleştikleri, temiz su, elektrik, sağlık ve diğer temel hizmetlerden yoksun, oldukça kalabalık ve yoksul bir yaşam sürdürülen emniyetsiz yapılanmaların olduğu kentsel alanlar olarak ifade edilen “slum”lar, günümüzde “slum” olarak adlandırılan bölgelerden farklı olarak etnik bir yoksulluğun hâkim olduğu bölgelerin ön plana çıktığı “ghetto”lar gibi ayrışmalar bu örneklerdendir. Türkiye’de ise 1950’li yıllardan başlayarak açıklanabilecek bir kavram olarak literatüre giren “gecekondulaşma”, özellikle 1990’li yıllardan sonra anlamını farklılaştırarak daha marjinal, etnik özelliklere sahip olan ve ekonomik ve sosyal anlamda uçurumların derinleştiği, dışlayıcı, gergin bir kentleşme sürecini yansıtan “varoş” kavramına doğru evrilmiştir. Ancak genel olarak, kentlerdeki fiziki ve sosyal olanakların eksik olduğu, kentle bütünleşemeyen yoksul bölgeler “kentsel çöküntü alanları” olarak da ifade edilmektedir. Sheehan, M. 2005. Where the sidewalks end: How the poor combat poverty daily. *Global Urban Development*. 1(1). 1–8, UN-HABITAT. 2007. *Sustainable urbanization: Local action for urban poverty reduction, emphasis on finance and planning*. Eylül 2007. http://www.unhabitat.org/downloads/docs/4625_51419_GC%2021%20What%20are%20slums.pdf, Işık, O. Pınarcıoğlu, M. (2001a). *Nöbetleşe yoksulluk-Sultanbeyli örneği*. Ankara: İletişim Yayınları, Işık, O. Pınarcıoğlu, M. (2001b). 1980 sonrası dönemde kent yoksulları arasında güce dayalı ağ ilişkileri: Sultanbeyli örneği”. *Toplum ve Bilim*. (89), 31–61, Etöz, Z. (2000). Varoş: Bir istila, bir tehdit. *Birikim*. (132), 49–53, Erder, S. (1995). Yeni kentliler kentin yeni yoksulları. *Toplum ve bilim*. (66), 106–121, Arslanoğlu, R. (1990). *Kent kuramları içinde çöküntü bölgeleri analizi: Bursa-Reyhan örneği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi.

Tekeli (2000), kentsel yoksulluğun kendine özgü mekansal tezahürlerini yalnızca gelir yokluğu ile ilişkili biçimde değil, bütüncül olarak ortaya koymaktadır. Buna göre kentsel yoksulluk;

“sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma değildir, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır. Bu bütünlük, hem mekânsal düzeyde, hem bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını yaratmaktadır” (Tekeli 2000 akt. Alada, Sayita ve Temelli 2002).

Kentteki bu çelişik yapılanma, yoksulların yaşadığı alanların diğer yerleşim bölgelerine göre ayırt edici bir takım olumsuzluklarını ortaya çıkarmaktadır. Burada ön plana çıkan nokta, yoksulların yaşadığı konutun ve konutun içinde bulunduğu fiziksel çevrenin sağlıksız yapılanması, insan sağlığının korunması açısından gerekli olanakları sağlayamamasıdır.

Yoksulların yaşadığı konutlarda ortaya çıkma olasılığı yüksek özellikler;

- Küçük evler, kalabalık haneler,
- İçme suyuna erişememe veya yetersiz düzeyde sağlıklı olmayan su kaynaklarına erişim⁷
- Binaların sağlam ve kaliteli olmaması,
- Ev içinin insan sağlığını olumsuz etkileyecek biçimde yeterince ısı, ışık almaması ya da soğuk ve rutubet gibi olumsuzluklar içermesi,
- Yaşanan konutun emniyetsiz yapılanmasının ev kazalarına yol açması şeklinde sıralanabilir.

7 UNDP, 2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu'nu “Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi” temasıyla oluşturmuştur. Rapordaki rakamsal ifadeler dünyadaki su krizinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Rapora göre; dünyada 1 milyardan fazla insan temiz suya erişememekte, 2,6 milyar insan ise yeterli sağlık koşulları içinde yaşamını sürdürmemektedir. Sonuçta her yıl 1,8 milyon çocuk, sağlıksız yaşam ve temiz olmayan su dolayısıyla oluşan ishal ve diğer hastalıklardan ölmektedir. Hastalık, su kaynaklarındaki yetersizlik ve kötü sağlık koşulları ile ilişkili olup, mevcut küreselleşme kalıbını karakterize eden şiddetli eşitsizlikleri beslemekte ve savunmasız haneleri yoksulluk döngüsü içine itmektedir. Bkz. UNDP. (2006a). *Küresel insani gelişme raporu*. Nisan 2008. <http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf>.

Bunun yanında yoksulluk yalnızca yaşanan konutun içindeki birtakım sağlıksız ve yetersiz yapılanmasına değil, fiziksel çevredeki olumsuzlukları da ortaya çıkaran bir yapı sergilemektedir.

Konutun bulunduğu çevreye ilişkin olumsuzluklar ise;

- Alt yapı yetersizlikleri,
- Sokakların ve çocukların oyun alanı için kullandıkları mekanların sağlıksız ve kazalara sebebiyet verecek biçimde yapılanması,
- Sanayi bölgelerine yakın yerlerde insan sağlığını tehdit eden atıklar,
- Temizlik, çöplerin toplanması gibi kamusal birtakım hizmetlerin ulaştırılmasındaki eksiklikler,
- Diğer kamu hizmetlerin yeterince ulaştırılmamış olmasından kaynaklı biçimde yaşanan yoksunluklar (sağlık kuruluşları, güvenlik, toplu taşıma araçları, sosyal ve kültürel faaliyetlere yönelik hizmetler vb.) şeklinde sıralanabilir.

Yukarıda açıklandığı üzere, temiz suya, gıdaya, sağlıksız ve emniyetsiz fiziksel çevreye sahip olmama nedeniyle kaza ve hastalıklara yakalanma riski artmaktadır. Dünyadaki hastalıkların %25'inin çevresel faktörlere bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (OECD and WHO, 2003). Yoksulluğun beraberinde getirdiği sağlıksız çevre, özellikle belli hastalıklara yakalanma ve özürlü olma riskini artırmaktadır. Yoksul mekanlarda, soğuk algınlığından astıma, menenjitten idrar yolu enfeksiyonuna kadar birçok hastalık daha sık görülmektedir. Hatun vd. (2003). Bunun yanında çocuk felci, trahom, AIDS ve birçok bulaşıcı hastalığın sağlık koşullarına uygun olmayan mekanlarda daha çok görüldüğü belirtilmektedir. (Elwan 1999, OECD and WHO, 2003). Bütün bu hastalıkların ya ortaya çıktığı andan itibaren ya da gerekli önlemler alınmadığı takdirde zihinsel ve fiziksel özürlülük türlerine yol açması olasılığı daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun mekansal tezahürü birçok hastalık, kronik hastalık ve özürlülük durumlarını beraberinde getirmektedir. Görüldüğü gibi, yoksulların yaşadığı fiziksel çevrenin bütün olumsuzluk içeren bileşenleri, kişileri hastalık ve özürlülük durumlarına karşı savunmasız hale getiren bir yapı sergilemektedir.

Ocak (2002), yaptığı saha araştırmasından yola çıkarak “yoksulun evi”nin ve çevresinin sağlıksız koşullarını betimlemiştir:

“Yoksulların yaşadığı mahallelerde ve evlerde insanların sağlıklarını korumaları pek mümkün değildir... Çocuklar evin sağlıksız fiziki koşullarında büyürken, yeterli beslenemezler, koruyucu biçimde giyinemezler. Evin dışına çıktıklarındaysa, oyun oynadıkları fiziki çevre çoğunlukla hastalık üreten veya yaralanmalarına, sakatlanmalarına sebep olabilecek tehlikeler barındıran yerlerdir. Sonuçta, kadınlar ve çocuklar yaşadıkları sağlıksız çevre içerisinde sık sık hastalanırlar. Bedenleri güçsüz düşer ve çoğunlukla hastalıkları kronikleşir. Hastalık yoksulun bedeninde ve evinde birikir” (Ocak, 2002).

Dolayısıyla yoksul çevreler, yoksulların yaşadığı bölgeler sağlıksız bir çevre içinde yaşanan, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı biçimde erişebildikleri veya erişemedikleri, sosyal destek mekanizmalarına ulaşmadaki sınırlılıkları barındıran bir görünüm ortaya çıkarmaktadır.

2.3.1.3. Çalışma Hayatı

Yoksulluğun fiziksel çevreye ilişkin bir başka görünümü, yoksul kişilerin çalıştıkları işyerlerinin olumsuz fiziksel koşulları ve çalışılan sektörlerin iş sağlığı ve güvenliğinden yoksunluğudur.

Yoksulluk, ihtiyaçların karşılanmasının aciliyeti ve şiddeti aynı zamanda yine yoksullukla bağlantılı biçimde eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle kişilerin iş tercihlerindeki esnekliği ortadan kaldıran bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Bu durum, kişilerin iş güvenliği olmayan, örgütlü biçimde haklarını savunamadıkları, çalışma saatlerinin fazla olduğu, emek-yoğun ve düşük ücretli ve sürekliliği olmayan işlere yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece kötü ve ağır çalışma koşulları⁸, kişilerde mevcut birtakım sağlık sorunlarının kronikleşmesine, işin niteliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek işyerindeki kimyasal, fiziksel, biyolojik ve ruhsal

8 Kötü ve ağır çalışma koşulları insan sağlığını fiziksel ve ruhsal anlamda olumsuz biçimde etkileyen özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Tersane işçiliği, inşaat işçiliği, maden işçiliği, zararlı birtakım kimyasalların kullanıldığı sanayi sektöründeki çalışma alanları vb. genellikle yoksullukla özdeşleştirilen mesleklerdir. Hem çalışma şartlarının ağır olmasından kaynaklı olarak yıpranma düzeyinin yüksek olduğu, hem de insan sağlığı açısından birtakım tehlikeli durumları içeren bunun gibi işler, daha sıhhi ortamlarda çalışmayı seçmek ve beklemek için insiyatifi olmayan, bir anlamda zorunlu olarak seçilen çalışma alanlarıdır. Dolayısıyla yoksullar için, hastalık ve özürlülük durumlarının ortaya çıkışı karşısında güçsüzlük ve baştan kabulleniş söz konusudur.

etkenlerin ve meydana getirdiği hastalıklar olan meslek hastalıklarına ve iş kazalarına⁹ zemin hazırlamaktadır. Böylece, yoksulluğun özürllülüğe yol açmasındaki önemli bir bileşen, istihdam sorunuyla bağlantılı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Yoksulluk durumu sadece formel sektörlerdeki çalışma şartlarının zor olduğu işlere yönelme durumunu değil, aynı zamanda enformel sektörlerle¹⁰ doğru kayışı da de beraberinde getirmektedir. Emek piyasası içinde kayıtlı olarak bulunamama durumu, yoksul kişileri kayıt dışı sektörlerle yöneltmektedir. Bu durum, özellikle son dönemlerde sıkça gündeme gelen marjinal ya da alt sınıf olarak değerlendirilen yeni yoksulların yürütmekte olduğu iş alanlarıyla da sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Çünkü bu toplumsal gruplar emek pazarına, formel iş sahalarına erişme imkanı da oldukça güç olan gruplardır. Kayıtlı olarak işgücü piyasasında yer alamama durumunun en ağır sonuçlarından birisi de, iş kazası ya da meslek hastalıklarına ilişkin bir sosyal güvence çatısı altında olamamaktan kaynaklı olarak, sağlık ve diğer güvencelerden yoksunluk sonucu yeniden ve daha ağır bir yoksulluk döngüsünün içine girmektir.

Yani kişiler ağır çalışma koşulları sebebiyle hastalık veya özürllülük durumu ile karşı karşıya kaldıklarında, hem kazandıkları sınırlı geliri elde edemez duruma gelecekler, hem de sağlık kaybı sonucu herhangi bir destek maddi destek görmeyip yoksulluklarını daha da derinleştiren bir yapının içine gireceklerdir.

Ocak (2002), yoksulların çalışma şartları ve özürllülük ilişkisini, görüştüğü yoksul kişilerden yola çıkarak betimlemektedir:

“Yoksulların çalıştıkları işler genellikle düşük ücretli/kazançlı olmaları yetmezmiş gibi aynı zamanda “ağır” işlerdir. Bu ağır işler yorucu olmaktan öte bedensel olarak sakatlanma tehlikesi taşıyan ve ruhsal olarak yıpratıcı işlerdir. Yaşam ve iş çevresindeki

9 ILO, her yıl 2 milyon kişinin meslek hastalığı ya da iş kazası sonucu öldüğünü, 270 milyon kişinin iş kazası sonucu hastalık ve özürllülük durumlarına maruz kaldığını, 160 milyon kişinin ise çeşitli meslek hastalıklarına sahip olduğunu belirtmekle birlikte, iş kazası ve meslek hastalıklarına sebep olan, insan sağlığına zararlı ve emek-yoğun iş kollarının yoğunlukla bulunduğu yoksul, az gelişmiş ülkelerde bu sorunun önemli yer teşkil ettiğine dikkat çekmektedir. (International Labour Organization (ILO). (2008a). *Safety and health at work*. Mart 2007. http://www.ilo.org/global/Themes/Safety_and_Health_at_Work/lang--en/index.htm.

10 Dünya'nın birçok yerinde yoksulların çalıştığı enformel alanlar farklılaşmakla birlikte Türkiye'de yoksul enformel emeğin çalışma mekanı genellikle sokaklardır. Seyyar satıcılık, çöp toplayıcılığı, ayakkabı boyacılığı gibi.

olumsuzluklar sonucunda, yakalanılan hastalıkların kronikleşmesi ve ağırlaşması, geçirilen kazalar sonucu sakat kalınması kaçınılmaz bir son gibi bekler yoksulları. Hastalanan ya da sakatlanan yoksul kişi, çoğunlukla herhangi bir sosyal güvenceye de sahip olmadığından, muayene ve tedavi olamaz. Zaten doktora gidip muayene olabilsede dahi tıbbi tahliller ve ilaçlar çok pahalıdır. Sonuçta, yoksul kişi ya çalışamaz hale gelir ya da artık yalnızca “hafif işler”de çalışabilir. Sonuçta, hastalık/sakatlık-yoksulluk-işsizlik üçlüsü bir fasit daire içinde birbirlerini tanımlar ve birbirlerinden ayırtılamaz hale gelirler” (Ocak, 2002).

2.3.1.4. Psikolojik Etkiler

Yoksulluğun ortaya koyduğu diğer bir olumsuz sonuç, fiziksel hastalıklar ya da fiziksel özürllüğe ek olarak kişilerin ruhsal durumlarında yarattığı tahribatlardır. Çünkü yoksulluk daima, “bir yaşam standardı veya maddi-ekonomik gösterge olmanın ötesinde, bir “hissetme” yapısına da işaret etmiştir” (Erdoğan, 2002). dışlanmışlık, çaresizlik, kendine güvensizlik, tükenmişlik, kimsesizlik, gibi birtakım durum betimlemeleri, bu “hissetme” yapısına eklenmiş manevi hallerdir.

Yoksulluğun kişilerin ruh haline yön verdiği bu duygular, aynı zamanda çeşitli psikiyatrik ve psikososyal rahatsızlıklara sebep olabilmektedir. Diğer bir anlatımla “toplumsal ve ekonomik değişkenlerin psikiyatrik bozuklukların en önemli yordayıcısı olduğu; işsizlik, yoksulluk, göç, stresli yaşam olayları, travma, aile dinamikleri, cinsiyet rolleri ve kültürel özellikleri de kapsayan genel ekonomik zorlukların hem ruhsal bozuklukların ortaya çıkması hem de süreklilik kazanması açısından en güçlü değişkenler olduğu giderek kabul görmektedir” (Kaya, 2007). Çünkü yoksulluk, maddi imkansızlık yanında ruhsal olarak baş edilmesi gereken sorun sayısının büyüdüğü bir durumdur. Kişilerin ev ortamı, işyerindeki çalışma koşulları gibi fiziksel birtakım olumsuzlukların yanı sıra, ekonomik yoksunluk (işsizlik ve gelir elde etmedeki yetersizliklerle bağlantılı olarak) ve toplumsal anlamda yoksul kişilerin dışarıda bırakıldığı olanaklara erişememek bu tarz psikolojik rahatsızlıklara yakalanmak açısından büyük risk faktörleridir.

Yoksul bir ailede ve yoksul bir mekânda yaşamının çocuklar üzerindeki psikososyal ve davranışsal anlamda olumsuz etkileri oldukça fazladır. Saldırganlık, hiperaktivite, huzursuzluk, depresyon ve intihar girişimi, öğrenme kapasitesindeki ve entelektüel gelişimindeki azalmalar ilk akla gelen olumsuzluklardır. Hatun vd. (2003).

Elbette yoksulluğun psikolojik ve psikiyatrik anlamda ortaya çıkardığı sonuçlar, yalnızca çocuklarda değil, yetişkinlerde de ciddi biçimde sorun oluşturmaktadır. “kronik depresyon başta olmak üzere çeşitli psikiyatrik hastalıklara zemin hazırladığı gibi, sigara, alkol ve madde bağımlılığı riskini de artırmaktadır. (Çalık, 2003).” Özellikle yoksullukla bağlantılı biçimde ortaya çıkan depresyonun, en önemli özürülük sebeplerinden birisi olduğu bilinmektedir. Patel, Abas, Brothead, Todd et al. (2008).

2.3.2. Yoksulluk Sebebi Olarak Özürlülük

Yoksulluk – özürülük döngüsünün diğer bir ayağı, özürülüğün, özürülü kişinin ve çevresinin yaşamına maddi imkânsızlıklar ve diğer çeşitli yoksunluklar eklemesidir. Özürlülüğün yoksulluğa etkide bulunduğu formlar ve etkileşimler doğrudan ya da dolaylı birçok biçimde ortaya çıkabileceği gibi, bu etki, gelir elde etmedeki yetersizlikler, özürülüğün maliyetleri ve toplumsal engeller olarak üç boyutta incelenebilir.

2.3.2.1. Gelir Elde Etmedeki Zorluklar

Özürlü bireyler, gerek çalışma yaşamına katılmada yaşadıkları sıkıntılar gerekse gelir elde etme açısından ekonomik ve toplumsal tabanlı engeller sebebiyle, yaşam standartlarını üst seviyelere taşıyamamakta ve gitgide daha kötü maddi şartlara sürüklenmektedir.

Modern endüstriyel toplumlarda çalışma yaşamı içinde olmak, üretmek, iş gücü piyasasına dâhil olabilmek, aynı zamanda toplumsal yaşamın dışında kalmamak anlamına gelir. Bu da kişinin özgüven sahibi olması, toplumsal yaşam içinde var olabilmesi yani mevcut sisteme tutunabilmesi demektir. Özürlü bireyin de kentsel yaşam içinde istihdam olanaklarından yararlanarak, herhangi birinin/kurumun maddi yardımına ihtiyaç duymadan, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, özürülü olmayan

kişilerde olduğu kadar şarttır. Ancak özürlü kişilerin istihdamı, özürlü olmayan kişilere kıyasla, zorlukların ve sorunların yaşandığı bir alandır. Bunlar, özürlü kişilerin istihdam edilmeden önceki eğitim dönemlerinde yaşanan sıkıntılardan, iş arama, işe girme süreçlerine dek devam eden, çok çeşitli ve boyutlu sorunlardır.

Özürlü kişi iş arama sürecine girmeden önce, yeterince eğitim/mesleki eğitim alamadığı takdirde, zaten kısıtlı olan istihdam olanakları neredeyse tamamen ortadan kalkmaktadır. Hem özürlülük durumunun kendisi hem de özürünün vasıfsız işgücü niteliğinde olması dolayısıyla, özürlü olmayan kişilere göre özürlü kişilerin istihdam edilmesi önünde engeller oluşmaktadır. Dolayısıyla işsizlik oranı, özürlülerde hep daha fazla olmaktadır.

Özürlü birey, özür türüne göre farklılaşmakla birlikte özürlü olmayan kişilerin çalıştıkları tüm alanlarda, işlerde çalışmamaktadırlar. Örneğin zihinsel özrü olan bir kişinin, analiz yapma, karar alma süreçlerini içeren bir işi yapma durumunun sınırlandığını, ortopedik özrü olan bir kişinin de özür durumuna göre yoğun fiziksel güç gerektiren, ağır işlerde çalışmasının zor olacağını belirtmek yanlış olmayacaktır (İkizoğlu, 2001). Dolayısıyla iş alanı olarak bir sınırlandırılmışlık söz konusu olmaktadır.

Bunun dışında özürlü bireylerin genellikle herhangi bir vasıf gerektirmeyen, düşük ücretli, düşük statülü işlerde çalışması söz konusu olup, işverenlerde ve toplumsal olarak bu biçimde geliştirilmiş bir yargı söz konusudur (Alcock, 1997). Hatta bu durum, meslek sahibi olan ve mesleğini icra etmek isteyen özürlü kişiler için de bir sorun haline dönüşebilmektedir. İşin niteliğine ilişkin diğer bir sorun alanı ise, özürlü kişinin özür durumuna uygun işlerde istihdam edilmemesidir. “İşveren, iş ortamında özürlü bireylerin özelliklerini ve yeteneklerini dikkate alan düzenlemeler yapmamış olduğu için özürlü kişiye “işgücü vasıfları” ile uyumsuz işler yaptırmaya kalkmakta ya da hiçbir iş yaptırmamaktadır” (Yılmaz, 2004). Çalışma süresince yeterli olanakların sağlanmaması sonucu özürlü kişinin “verimsiz” çalıştığına dair yapılan vurgu, işyerinde özürlü kişiye karşı geliştirilen olumsuz tutum ve davranışlar vb. sebebiyle özürlü kişiler, iş sürekliliğini sağlayamamakta, genellikle işten çıkarmalarda ilk gözden çıkarılan kesim olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, sürekli bir işsizlik ve yoksulluk riskini de beraberinde getirmektedir.

Çalışma ortamında uygun fiziksel düzenlemelerin yapılmamış olması ve işe gidip gelirken kullanılan fiziksel mekânların özürhürlerin ulaşılabilirliğini sınırlaması ise, özürhürlerin istihdamı açısından sıkıntı yaratan bir başka durumdur. İşyerinde çalışan özürhür kişilerin özür durumuna uygun fiziksel düzenlemelerin yapılmamış olması, özürhür kişinin işi düzgün ve verimli biçimde yapmasını engellemekte ya da tamamen çalışamaz duruma getirmektedir.

Özürhürler, emek piyasasının dışına itilmeye en çok maruz kalan toplumsal kesimlerden birisini oluşturmaktadır. Bu durum, en önemli gelir mekanizması ve yoksulluktan kaçınmak için ana araç olan “ücret” ten yoksun kalma anlamına gelmektedir. Üstelik bu dışlanma, yalnızca belli periyotlarla alınan ücretlerden mahrumiyeti kapsamaz, aynı zamanda, sosyal haklar, emeklilik, sağlık sigortası gibi istihdam sürecinin dolaylı avantajlarından da dışlanmayı içerir (Alcock, 1997). Özürhürlerin istihdam imkânlarından yoksun bırakılması ve özürhürlerin işsizlik oranının büyüklüğü ise özürhürhür durumunun kendisi ya da kişisel sebeplerden ziyade, ekonomik güçlere ve “özürhürlerin üretim sürecinde yeterince verimli olamaması” gibi yargılara bağlanmaktadır (Hahn, 1997). İstihdam politikalarının yetersizliği, özürhür istihdamı konusunda gerekli önlemlerin alınmamış olması gibi sebeplerle istihdam süreçlerinin dışında kalmaya maruz bırakılan özürhürler için yoksulluk, büyük risk faktörü oluşturmaktadır. İş bulma ve çalışma olanakları kısıtlanmış özürhür bireyin yoksulluk riskinin özürhür olmayanlara göre daha fazla olmasının yanı sıra, yaşanan yoksulluğun da boyut değiştirip derinleşmesi, içinden çıkılmaz bir hal alması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla özürhürhür olgusu, kısaca sayılan sebepler dolayısıyla gelir getirici bir işte çalışmayı engelleyen bir durum olarak algılanmaktadır.

Çalışma yaşamına katılamama ve yoksullaşma sorunu, özürhürhür olgusuyla bağlantılı biçimde özürhür kişilerin ailesinde veya bakımını üstlenen kişilerde de ön plana çıkmaktadır. Özürhür kişilerin bir bölümü çalışmamakta, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken kendi kendilerine yeterli olamamakta ve yardıma/bakıma ihtiyaç duymaktadır. Özellikle bakıma muhtaçlık ve ağır özürhürhürkte kendine yeterli olacak biçimde günlük aktiviteleri yerine getirmek mümkün olmamaktadır. “Özürhür kişilerin çeşitli düzeylerde bakımını ve ihtiyaçlarını üstlenmek, hem özürhürhürün kendisi hem de bakımını sağlayan kişi için yaşam kalitesini düşüren sonuçları beraberinde getirmektedir” (Alcock, 1997). Aile içinde özürhürhürün bakımını üstlenen kişinin çalışma durumu oldukça sınırlanmaktadır. Bu kişi genellikle, özürhür

çocuğa sahip olan anne olmaktadır. “ Özürlü çocuğu bulunan annelerin ücretli bir işte çalışma olasılıklarının az olduğu, özürlü çocuğa sahip olduktan sonra çalışma yaşamlarının büyük ölçüde sona erdiği, çalışmaları durumunda da az zamanlı, düşük ücretli işleri tercih etmek durumunda kaldıkları çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Elwan, 1999). Bakımı sağlayan kişi için, hiç çalışmamak, çalıştığı işten ayrılmak zorunda kalmak ya da tercih edilmek durumunda kalınan özellikler dolayısıyla sınırlı sayıdaki işleri seçmek durumunda kalmak vb. söz konusu olmaktadır. Bunun maddi anlamdaki sonuçları da, emek piyasasının dışında kalmak veya tercih edilmeyen, düşük ücretli işlerde çalışmak, düşük bir gelirle veya gelir elde edemeden yaşam sürdürmek, yardımlara bağımlı duruma gelmek, sosyal güvence sisteminin imkânlarından yararlanamamak (emeklilik, sigorta vb.) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gelir azalmasına bağılı olarak, hanenin refah seviyesi azalmakta ve yoksullaşma artmaktadır (Alcock 1997, Elwan 1999).

2.3.2.2. Özürlülüğün Ek Maliyetleri

Özürlü kişilerin ve ailelerinin, özürlü olmayanların katlanmak durumunda kalmadığı, özürlülüğe has birtakım maliyetleri üstlenmek durumunda kaldıkları bir gerçektir. Bunlar, sağlık sorunlarına ilişkin maliyetler biçiminde ortaya çıkabileceği gibi, özürlü kişilerin gündelik yaşamlarını sürdürürken ihtiyaç duydukları birtakım olanak ve ekipmanları da kapsayabilmektedir.

Ancak özürlülüğün ek maliyetleri kavramı oldukça geniş bir anlam içermekte ve kişiden kişiye göre de büyük oranda farklılaşabilmektedir. Bazı özürlü kişiler herhangi bir ekonomik maliyete katlanmadan, kendi özürlülük durumlarıyla yaşamlarını idame ettirmektedirler. Ancak bunun yanında, oldukça yüklü miktarda maliyeti ödemek durumunda kalan ve yoksullaşma riskiyle karşılaşma olasılığı daha yüksek olan özürlü kişiler bulunmaktadır (DFID, 2000).

Özürlülük olgusuna bağılı olarak ortaya çıkan ek ekonomik maliyetler, genellikle özürlülüğün dolaysız ve dolaylı maliyetleri şeklinde ele alınmaktadır:

Özürlülük, ortaya çıkışından itibaren sağlık hizmetlerine de sıkça ihtiyaç duyulan bir yapı sergilemektedir. Bu ihtiyaç, hastalıkların teşhisi ve tedavisi süreçlerini kapsayan uzun dönemleri ifade etmektedir. Özellikle bazı özürlülük durumlarında sürekli tedavi ve ilaç giderleri söz konusu olmakta, dolayısıyla bu hizmetlere erişim maliyetleri de yüksek olmaktadır.

“Özürlülüğün tedavi sürecinde yapılan toplu ve yüklü miktardaki harcamalar da varolan birikimleri ve mal varlığını eritmesi yoluyla yoksulluğa yol açabilmekte, hatta yoksulluğu daha da derinleştirmektedir. Özürlülüğün tedavi süreci, özellikle sosyal güvencesi ve geliri olmayan özürlü bireyler için, olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir” (İkizoğlu, 2001).

Bunun dışında;

- Özürlü kişinin fiziksel hareketliliğini sağlayan yardımcı araç gereçler (tekerlekli sandalye vb.),
- Özürlü kişinin duysal yetersizliği açısından yardımcı araç gereçler (işitme cihazı vb),
- Ev içinde hareket kolaylığının sağlanması için yapılması gerekli olan düzenlemeler,
- Bakım giderleri (Bakım için gerekli olan malzemeler, bakıcı için ödenen ücretler vb.),
- Ulaşım giderleri (özellikle fiziksel hareket yetersizliği olan kişilerin toplu taşıma araçları yerine daha yüksek maliyetli ulaşım araçlarını tercih etmek durumunda kalması gibi) ek maliyetler içerisinde sayılabilecek harcamalardır (DFID 2000, Alcock 1997, Elwan 1999).

Özürlülüğün dolaysız maliyetleri olarak ortaya çıkan bu harcama kalemlerinin miktar ve sıklık olarak artmasının, gelir elde etmede sıkıntılar yaşayan özürlü kişi ve ailelerinin gelirlerini daha da aşağıya doğru kaydırıcı etki yapacağı şüphesizdir. Sonuç olarak, özürlülük olgusuna has ek maliyetler, özürlülüğün yoksullaşmaya etkisi açısından oldukça temel bir rol oynamaktadır.

Bunun yanında doğrudan özürlü kişinin kendisi ile ilgili olmayan, ancak özürlülük dolayısıyla ortaya çıkmış dolaylı maliyetlerden bahsedilebilir. Dolaylı maliyetler, genellikle özürlü kişinin bakımını üstlenen ve onunla ilgilenmek durumunda olan kişiler üzerinde kalan maliyetlerdir. Bu kişiler, çalışma yaşamı içinde olamayan, gelir elde edemeyen ve zamanının büyük ve değerli kısımlarını özürlü yakınının bakımı için harcamak durumunda kalan, gelir elde etmedeki zorluk ve yetersizlik sebebiyle yoksulluk durumuna maruz kalan, yani özürlülüğün dolaylı maliyetlerini yüklenen kişilerdir.

2.3.2.3. Toplumsal Engeller

Özürlü kişiler, her toplumsal yapıda etki, derece ve ortaya çıkma biçimi farklı olmakla birlikte, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında sorunlar yaşamaktadır. Özürlü kişilerin gelir elde etme açısından yaşadıkları sıkıntılar ve özürllülük olgusuna özgü olan ek maliyetler, özürllülüğün yoksulluğa etkisinde dolaysız biçimde rol alan değişkenler olmakla birlikte, “toplumsal engeller” olarak ifade edilen kavram, bunları da kapsayan daha geniş bir yapıya işaret eder. Diğer bir ifadeyle, özürllülerin yaşamlarını zorlaştıran “toplumsal engeller”, zincirleme olarak birbirine etki eden, özürllü kişileri yoksullaşmaya iten, özürllülük olgusunun toplumsal temelli sorun alanlarını ifade etmektedir. Burcu'nun (2007) ifade ettiği gibi;

“Önemli olan nokta, toplumda yaşayan bazı bireylerin zihinsel, bedensel fonksiyon sınırlılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlardan öte, bu bireylerin faaliyet alanlarının toplum içerisinde hangi biçimlerde ve ne nedenlerle ortaya çıktığıdır... Özürlü bir bireyin sorunlarının şekillenmesinde, onun özürllü olmasından çok kendisine yüklenen sosyal ve kültürel anlamların oluşturduğu sosyal kalıplar rol oynamaktadır” (Burcu, 2007).

Dolayısıyla, özürllülük olgusunun sosyal olarak inşa edilmiş biçimi, o toplumsal yapıda bulunan özürllülerin yaşadıkları sorunlara da şekil vermektedir.

Özürlü kişiler, yaşadıkları toplum içerisinde dezavantajlı konumda bulunan, damgalama, dışlama, ayrımcılık gibi süreçlere, negatif tutum ve davranışlara maruz kalan önemli bir kesimi ifade etmektedir (Elwan, 1999). Özürlülerin başa çıkmak durumunda kaldığı toplumsal olarak üretilen engeller, farklı sınıflandırmalara tabi tutularak açıklanabilir:

Neufeldt (1998), bu engelleri; yetersiz ve uygun olmayan taşıma sistemleri, ulaşılabilir olmayan fiziksel mekanlar, öğrenme-eğitim fırsatlarından yoksunluk ve olumsuz tutum ve davranışlar olarak ortaya koymuştur (Elwan, 1999).

Bunun dışında, özürllülere yönelik, toplumsal olarak üretilen engeller, üç farklı düzeyde de ele alınmaktadır:

1. Yasal ve kurumsal engeller: İşverenin özürllü kişilerin iş başvurularını değerlendirmemesi, özürllü kişinin istihdam olanaklarının sınırlandırılması, özürllü çocukların eğitim kurumlarından tam olarak faydalanamaması vb.

2. Çevresel engeller: Toplu taşıma araçlarının ve diğer kent içi fiziksel düzenlemelerin özürsüzler açısından ulaşılabilir olmaması, iletişim ve bilgi aktarma araçlarının kullanımının, özürsüzlerin özel durumlarının dikkate alınmadan tasarlanması vb.
3. Olumsuz tutum ve davranışlarla ilgili engeller: Toplumda özürsüz kişilere yönelik oluşturulmuş negatif düşünceler ve davranış kalıpları (DFID 2000, Yeo 2001).

Toplumdaki tüm bireyler için, eğitim, istihdam vb. olanakları ile diğer tüm fiziksel olanaklardan tam olarak yararlanmak, bir toplumsal statü elde etme ve toplumda var olma aracıdır. Özürsüz kişiler, birçok alandan dışlanma sonucu, istihdam edilme, kendine yeten üretken bir birey olma olasılıkları büyük ölçüde ortadan kaldırılan kişilerdir. Bunun sonucunda ise özürsüzlerin aile, çevre ve devlete bağımlılık durumu ortaya çıkmakta, gitgide yoksulluğa sürüklenmektedir. Örneğin, eğitim alanında yaşanan sorunlar, özürsüzlerin özürsüz olmayan kişilere göre eğitim alma imkanlarını ya tamamen ortadan kaldırmakta ya da kalitesini düşürmektedir. İyi ve yeterli bir eğitim alamamak, mesleki eğitim fırsatlarından yoksun bırakılmak, aynı zamanda istihdam edilme olasılığını da büyük ölçüde azaltmaktadır. Ya da, istihdam ve eğitim süreçlerinde, çevresel etmenlerin, fiziksel düzenlemelerin özürsüzlerin ulaşılabilirliğine uygun olmaması bu süreçlere katılma durumunu neredeyse imkansız kılmaktadır. Dolayısıyla, özürsüzlerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları tüm engeller, birbiriyle ilişkili sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmakta, bunların tümü de doğrudan veya dolaylı biçimde yoksulluğa yol açma açısından etken olmaktadır.

Daha geniş bir bakış açısı ile ifade etmek gerekirse, “sosyal, ekonomik ve politik fırsatların dışına itilmek, özürsüz kişileri her seferinde daha fazla kronik yoksulluğa sürüklemekte ve bu döngüden çıkma fırsatları da çok az olmaktadır” (Yeo, 2001).

Alcock’un (1997) bu konudaki ifadeleri anlamlıdır: “Özürsüz kişiler ve yakınları, yapabilenlerin dünyasında, emek piyasasından dışlanma, yeterli olmayan yardımlara bağlı olarak yaşama ve özürsüzlüğün ek maliyetleri ile başa çıkmaya çalışma durumları sonucu, bir bağımlılık kapanı içinde yaşamaktadırlar” (Alcock, 2007).

Dolayısıyla, toplumda özürsüzlere yönelik önyargılar ve doğrudan ya da dolaylı biçimde geliştirilen dışlanma mekanizmaları, özürsüzlerin yoksullaşmaya iten önemli bileşenler arasındadır.

3. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE ÖZÜRLÜLÜK

3.1. Türkiye’de Yoksulluk

Yoksulluk, tüm dünyada başa çıkılması gereken önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Yoksulluğun o ülkedeki durumu, aynı zamanda, gelir dağılımındaki adaletin boyutu, kaynak dağılımının niteliği, devletlerin vatandaşlarını sosyal koruma düzeyleri gibi bir yığın çıkarsamalar ortaya koymaktadır.

Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de yoksulluk yeni ortaya çıkmış bir sorun olmamakla birlikte, son yıllarda gündemi işgal etmeye başlayan ve ilgi odağı olan bir konu haline gelmiştir. Bunun sebebi, yoksulluğun geçmişteki birtakım sosyal yapı ve politikalarla, başa çıkılma olasılığı daha yüksek bir sorun olmasından, günümüzde daha tehditkâr bir yapı sergilemesi noktasındaki dönüşümü ve dünya çapında yoksulluk konusuna artan önem olarak görülebilir. Ayrıca, 90’lardan sonra yaşanan ekonomik krizlerin yarattığı ekonomik ve sosyal çıkmazlar da, son yıllarda yoksulluk konusuna artan ilginin bir nedenini oluşturmuştur.

3.1.1. Yoksulluk Açısından Dünya Ülkeleri Arasında Türkiye’nin Durumu

BM Türkiye’nin yoksulluk durumunu, insani gelişme endeksi olarak ifade edilen bir endeksi kullanarak, diğer ülkelerle de bir karşılaştırma yapmak suretiyle ortaya koymaktadır. İnsani gelişme endeksi, insani gelişmenin üç boyuttaki ortalama seviyesini uzun dönemde gözlemlemek için kullanılan özet bir ölçüttür. Bu boyutlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardıdır. Bu temel boyutlar; doğumdan sonra ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı, ilköğretim, ikinci öğretim ve üçüncü öğretime brüt kayıt olma oranı ve alım gücü paritesinin dolarla ölçülen kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla ile ölçülmektedir (UNDP, 2008b).

2007–2008 Küresel İnsani Gelişme Raporu, “İklim Değişikliğiyle Mücadele: Bölünmüş Bir Dünyada İnsani Dayanışma” temasıyla oluşturulmuştur. Bu Rapora göre Türkiye’nin insani gelişme açısından durumu, aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 3.1: Ülkelere Göre 2007–2008 Yılı İnsani Gelişme Endeksleri

İnsani Gelişmişlik Sırası	Yaşam Süresi (Yıl)	Okuryazar Oranı (%)	Üniversiteye Kadar Eğitime Katılanlar	Kişi Başı Milli Gelir (\$-SGP)
1. İzlanda	81,5	99	95,4	36.510
2. Norveç	79,8	99	99,2	41.420
3. Avustralya	80,9	99	100	31.794
4. Kanada	80,3	99	99,2	33.375
5. İrlanda	78,4	99	99,9	35.505
6. İsveç	80,5	99	95,3	32.525
7. İsviçre	81,3	99	85,7	35.633
8. Japonya	82,3	99	85,9	31.267
9. Hollanda	79,2	99	98,4	32.684
10. Fransa	80,2	99	96,5	30.386
12. ABD	77,9	99	93,3	41.890
24. Yunanistan	78,9	96	99	23.381
25. Singapur	79,4	92,5	87,3	29.663
26. Kore	77,9	99	96	22.029
28. Kıbrıs Rum Kesimi	79	96,8	77,6	22.699
37. Polonya	75,2	99	87,2	13.847
38. Arjantin	74,8	97,2	89,7	14.280
51. Küba	78,3	95,7	82,9	12.027
70. Brezilya	71,7	88,6	87,5	8.402
73. Kazakistan	65,9	99,5	93,8	7.857
83. Ermenistan	71,7	99,4	70,8	4.945
84. Türkiye	71,4	87,4	68,7	8.407
94. İran	70,2	82,4	72,8	7.968
98. Azerbaycan	67,1	98,8	67,1	5.016
106. Filistin	72,9	92,4	82,4	-
172. Mozambik	42,8	38,7	52,9	1.242
173. Mali	53,1	24	36,7	1.033
174. Nijerya	55,8	28,7	22,7	781
175. Gine Bissau	45,8	-	36,7	827
176. Burkina Faso	51,4	23,6	29,3	1.213
177. Sierra Leone	41,8	34,8	44,6	806

Kaynak: KAMU-SEN. (bt). *BM 2007-2008 insani gelişmişlik raporu*. Ocak 2009.
<http://www.kamusen.org.tr/imaj/duyuru/duy77r2.doc>.

2007/2008 İnsani Gelişme Raporu’ndaki değerler ve sıralamalar 2005 yılının verilerine göre yapılmıştır. Buna göre, Türkiye’nin insani gelişme endeksi 0.775’tir. Bu endeks Türkiye’yi, verisi mevcut olan 177 ülke arasında 84. sıraya koymaktadır (UNDP, 2008b).

Ayrıca insani gelişme endeksleri dışında, UNDP’nin hazırladığı “Türkiye’de Gençlik” temasıyla oluşturulan “2008 Türkiye İnsani Gelişme Raporu”nda, yoksulluğa doğrudan ya da dolaylı biçimde etki eden bileşenlerde Türkiye’nin 177 ülke arasındaki sıralaması ortaya konmuştur. Aşağıdaki tabloda işsizlik, sağlık ve eğitime ilişkin bazı sıralamalar aktarılmaktadır.

Tablo 3.2: İnsani Gelişme Göstergelerine Göre 177 Ülke Arasında Türkiye’nin Sıralaması

Sağlık alanında kamu harcamaları (GSYİH’nin yüzdesi olarak) (2004)	41
Genç işsizliği oranı, toplam (15–24 yaş arası iş gücünün yüzdesi olarak) (2006)	10
Genç işsizliği oranı (erkek oranının yüzdesi olarak kadın oranı) (2006)	11
Gençliğin okuryazarlık oranı (15–24 yaş nüfusun yüzdesi olarak) (1995–2005)	66
Yükseköğretimde brüt okullaşma oranı, kadın (%)	74
Ortaöğretimde net okullaşma oranı (%) (2005)	74
Eğitim Endeksi	104
Eğitim alanında kamu harcamaları (GSYİH’nin yüzdesi olarak) (2002–2005)	105

Kaynak: UNDP. (2008c). *Türkiye 2008 insani gelişme raporu: Türkiye’de gençlik*. Ankara:Desen Ofset.

Burada, işsizlikle ilgili endekslerde Türkiye’nin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Genç işsizliğinin bu denli yoğunluğu, bir yoksulluk sebebi olan işsizlik sonucu yoksullaşma riskini de çok büyük oranda artırmaktadır. Ayrıca, eğitim endeksi ve eğitim alanında kamu harcamalarına ilişkin endekslerde Türkiye’nin geri sıralarda olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin dünya ülkeleri içerisindeki yoksulluk durumuna gelir dağılımdaki adaletsizlik boyutuyla bakıldığında, adaletsiz dağılımın yüksek olduğu ülkeler arasında olduğu göze çarpmaktadır. Sönmez’in (2002) belirttiği gibi, birçok orta ve az gelişmiş ülkede gelirin iç bölüşümü oldukça adaletsiz olmaktadır. Türkiye, orta gelirli ülkeler arasında ilk beşte yer almakla birlikte, gelirin yüzde 20’lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında, gelir dağılımındaki adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 adaletsiz ülkesi arasında değerlendirildiği bilinmektedir (Sönmez, 2002).

Dolayısıyla, aktarılan verilerden hareketle, hem gelir ve diğer sosyal endekslerin (eğitim, yaş, istihdam, sağlık, yaşam yılı gibi) hem de gelirin iç bölüşümündeki adaletin dünya ülkeleri arasında yapılan değerlendirilmesinde, Türkiye’nin durumunun iç açıcı olduğu söylenemez.

3.1.2. Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü

Türkiye’de yaşanan yoksulluk durumu, yoksullukla ilgili olarak yapılmış diğer araştırmalara ilişkin güncel verilere dayanılarak değerlendirilebilir.

Tablo 3.3: Yüzde 20’lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar 2004–2005

Yüzde 20’lik gruplar	Türkiye		Kent		Kır	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Birinci yüzde 20	6,0	6,1	6,4	6,4	6,3	6,1
İkinci yüzde 20	10,7	11,1	10,8	11,5	11,2	11,3
Üçüncü yüzde 20	15,2	15,8	15,2	16,0	15,8	15,9
Dördüncü yüzde 20	21,9	22,6	21,4	22,6	22,7	22,6
Beşinci yüzde 20	46,2	44,4	46,1	43,5	43,9	44,2
Gini Katsayısı¹	0,40	0,38	0,39	0,37	0,37	0,38

Kaynak: TÜİK. (2006). 2005 gelir dağılımı sonuçları. *TÜİK Haber Bülteni*. (207). Aralık 2007. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>.

Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizlik, TÜİK’in gelirin yüzde 20’lik dilimlere göre dağılımını esas alarak ortaya koyduğu 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması’nın sonuçlarında da açık biçimde görülmektedir.

2005 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması sonuçlarına göre, hanehalkı kullanılabilir gelirine göre oluşturulan yüzde 20’lik hanehalkı gruplarından birinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay % 6,1 iken, beşinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay %44,4’tür. Buna göre, beşinci yüzde 20’lik grubun payının birinci yüzde 20’lik grubun payına oranını veren eşitsizlik ölçüsü 7,3 kat olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2006).

Bu sonuç, kaynak dağılımında adalet sağlanmadan büyümenin tek başına yoksulluğu azaltmada etkili olamayacağını göstermektedir.

Türkiye’deki yoksulluğun oransal olarak değerlendirilmesi açısından TÜİK’in verileri değerlendirilebilir.

**Tablo 3.4: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları
2002–2007**

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
TÜRKİYE						
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	18,56
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı ⁽¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı ⁽¹⁾	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,63
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı ⁽¹⁾	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	9,53
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,43
KENT						
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,09
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,61
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı ⁽¹⁾	0,03	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı ⁽¹⁾	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,10
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı ⁽¹⁾	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,89
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,20
KIR						
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,32
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	32,18
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı ⁽¹⁾	0,46	0,01	0,02	0,04	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı ⁽¹⁾	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,53
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı ⁽¹⁾	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,45
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	25,89

Kaynak: TÜİK. (2008a). 2007 yoksulluk çalışması. *TÜİK Haber Bülteni*. (192). Ocak 2009. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2080>.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen “2007 Yoksulluk Çalışması”na göre, Türkiye’de yoksulluk oranı % 18.56 olarak tespit edilmiştir. Yani 2007 yılında kişilerin % 18.56’sı, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Türkiye’de kişilerin yaklaşık % 0.54’ü ise sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altındadır. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2.15 dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0.63, yoksulluk sınırı 4,3 dolar olduğunda yoksul kişilerin oranı ise % 9.53 olarak tahmin edilmiştir. Göreli yoksulluk oranına bakıldığında harcama esaslı göreli yoksulluk değerlendirmesine göre kişilerin %14,43’ü göreli olarak yoksul durumdadır (TÜİK, 2008a).

Ayrıca TÜİK tarafından, 2008 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 265 TL¹¹, aylık yoksulluk sınırı ise 706 TL olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2008b).

TÜİK’in yaptığı araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak açlık olgusunun, yani yalnızca gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altında yaşayan bir kesimin hala mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla daha çok az gelişmiş ülkelerde tartışılan bir sorun olan “açlık” olgusu, Türkiye için de tam olarak çözüme kavuşturulmuş bir sorun olarak görülememektedir. Bunun yanında mutlak yoksulluğun temel ihtiyaçlar yaklaşımından hareketle elde edilen ikinci tanımına göre (gıda ve gıda dışı harcamalar) elde edilen ve yoksulluk sınırı olarak adlandırılan yoksulluk tanımı kapsamındaki kesimin oranı da oldukça yüksektir.

Bu araştırma dışında Türkiye’de ölçeğinde yoksulluğu değerlendiren diğer araştırmalar olarak, sendikaların yaptıkları yoksulluk araştırmalarının sonuçları ortaya konulabilir.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), her ay açlık ve yoksulluk sınırı araştırmaları yapmaktadır. Bu araştırmalardan Ocak 2009 verilerine göre, 4 kişilik bir ailenin sadece sağlıklı beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı yani açlık sınırı 735,56 TL’dir. Gıdanın yanı sıra yapılması zorunlu konut (kira, yakacak, elektrik, su vb), ulaşım, giyim, eğitim, haberleşme ve benzeri harcamalar dikkate alındığında harcanması gereken tutar, yani yoksulluk sınırı 2.395,95 TL olarak belirlenmiştir (TÜRK-İŞ, 2009).

11 2009 yılı Ocak ayında gerçekleştirilen bir değişiklikle Türkiye’de para birimi olarak YTL yerine TL kullanılmaya başlanmıştır. YTL ve TL arasında birim farkı olmaması nedeniyle, bu çalışma içerisindeki para birimleri TL biçiminde kullanılacaktır/

Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu’nun (KAMU-SEN) yaptığı araştırmanın Ekim 2008 verilerine göre, 4 kişilik bir ailenin aylık gıda harcaması toplamı 586,89 TL’dir. Aynı araştırmaya göre, dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddi ise 2.724,84 TL olarak belirlenmiştir (KAMU-SEN, 2008).

Bu bağlamdaki yoksulluk araştırmalarından bir diğeri de Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu’nun (KESK) gerçekleştirdiği yoksulluk araştırmalarıdır. Ağustos 2008’e ilişkin yoksulluk araştırması verilerine göre 4 kişilik bir ailenin sağlıklı bir biçimde alması gereken kalori miktarı temel alınarak belirlenen gıda harcaması miktarı aylık 730,06 TL, yoksulluk sınırı ise 2.310 TL’dir (KESK, 2008).

Açıklanan verilerle ilgili olarak ilk etapta göze çarpan nokta, araştırmalardaki açlık ve yoksulluk sınırlarının birbirlerinden oldukça farklı olmasıdır. Özellikle TÜİK’in yaptığı araştırmadaki yoksulluk rakamları ile sendikaların yoksulluk rakamları arasındaki fark göz ardı edilebilir görünmemektedir. Örneğin TÜİK’in ortaya koyduğu yoksulluk sınırı, neredeyse diğer araştırmalardaki açlık sınırına tekabül etmektedir. Yine, 2008 yılı için TÜİK’in açıkladığı 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 265 TL’dir ve diğer araştırmaların ortaya koyduğu açlık sınırından bir hayli düşük olduğu görülmektedir.

3.2. Türkiye’de Yoksulluk ve Özürlülük

3.2.1. Türkiye’de Özürlülerin Yoksulluk Bağlamında Genel Görünümü

Yoksulluk sorunu, daha önceki kısımda ortaya konduğu gibi, Türkiye’de göz ardı edilemez boyutlardadır. Yoksulluk durumunun hem açlık hem de gıda harcamalarına ek olarak diğer temel ihtiyaçlar boyutuyla birlikte azımsanmayacak oranda olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye’deki yoksul nüfus içerisinde özürlü nüfusun durumuna ilişkin net değerlendirmeler yapmak ise oldukça zordur. Çünkü, Türkiye’deki özürlü nüfusun yoksulluk durumunu Türkiye genelinde ya da bölgesel olarak ortaya koyan herhangi bir araştırma bulunmamaktadır.

Bu çalışma içerisinde yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin birbirleriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu ve bu iki olgunun arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin kısır

bir döngü biçiminde devam ettiği teorik, tarihsel ve dünyadaki fiili durumla ilgili açıklamalarda açık biçimde ortaya konmuştur. Dolayısıyla yoksulluğun önemli bir sorun olarak var olduğu, ayrıca işsizlik ve diğer ekonomik sorunların toplumun birçok kesimini tehdit ettiği Türkiye’de, özürülülerin maddi koşullarının bu durumdan oldukça etkileneceği düşüncesi ileri sürülebilir. Çünkü özürülüler, istihdam edilmesi, mal ve hizmetlere erişimi diğer toplumsal kesimlere göre daha güç olan bir toplumsal kesimdir. Bu noktada, özürülülerin çizilen genel yoksulluk durumu içerisinde devletin yoksullukla mücadele politikası üretme noktasında göz önünde bulundurması gereken önemli bir kesimi oluşturduğu belirtilmelidir.

Türkiye’deki özürülü nüfusun yoksulluk durumlarının değerlendirilmesi açısından özürülülükle ilgili olarak bugüne kadar yapılmış çalışmalar ve araştırmalar yol göstericidir. Bu çalışmalarda ortaya konan durum, özürülü kişilerin maddi koşulları açısından genel bir fikir ortaya koyabilir.

3.2.1.1. Türkiye’deki Özürlü Nüfus ve Yoksulluk

Türkiye’de yaşayan özürülü nüfus arasında kaç özürülünün yoksul durumda bulunduğu ve yoksulluk düzeylerinin ne olduğu bilinmemektedir. Bu noktada, Türkiye’deki özürülülük konusunda yapılmış araştırma ve çalışmaları değerlendirmek, özürülü nüfusun yoksulluk durumu ile ilgili bilgi verebilir.

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre, özürülü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 12.29’dur. Ortopedik, işitme, görme, dil ve konuşma ile zihinsel özürülülerin oranı % 2.58 iken, süregen hastalığa sahip olanların oranı %9.7’dir (ÖİB ve DİE, 2002).

Dolayısıyla özürülülük olgusu, Türkiye’deki nüfusun önemli bir kesimini etkileyen bir olgudur. Ayrıca özürülülükle ilgili sorunlar yalnızca belirtilen özürülü nüfus oranını değil, aile ve yakın çevrelerini de kuşatan sorunlardır. Sonuç olarak bu durumun etkileri oranlandığında, Türkiye’deki özürülü nüfus oranından çok daha yukarıda bir oran ortaya çıkar.

Yoksulluk olgusunun hem belirlediği hem de yoksulluğu artıran bir etken olan eğitim düşüklüğü durumunun özürülülerde genel nüfusa kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre; genel

nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı %12,9 iken, okuma yazma bilmeyen ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin toplam özürlü nüfus içindeki payının yaklaşık %36.3, okuma yazma bilmeyen süregen hastalığı olanların ise toplam özürlü nüfus içindeki payının %24.8 olduğu belirtilmelidir. Tamamlanmış eğitim durumuna göre özürlü nüfus oranı verilerine bakıldığında ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin yaklaşık % 41’i, süregen hastalığı olanların yaklaşık % 47.1’i ilkökul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin %5,6’sı ortaokul, %6,9’u lise ve %2,4’ü yüksekokul mezunudur. Süregen hastalığa sahip olanların tamamlanmış eğitim durumlarına bakıldığında ise %6,3’ü ortaokul, %7,6’sı lise ve %4,2’si yüksekokul mezunu olarak görülmektedir (ÖİB ve DİE, 2002).

Eğitim düşüklüğü, yoksulluk bağlamında iki yönlü değerlendirilebilir: Kişiler yoksul olduklarından yeteri kadar eğitim alamayabilirler ya da iyi bir eğitim alamamak da kişileri yoksulluğa itebilir. İyi bir eğitim almış olmak, kişilerin geleceğine yön veren, çalışma yaşamı içerisinde kendine yetebilecek bir gelir elde edebilecek şekilde yer almasını sağlayan önemli bir değişkendir. Oysa verilerden de anlaşıldığı üzere, özürlüler açısından eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle okuma-yazma bilmeyen ve ilkökul mezunu olanların oranlarının diğer oranlar içerisinde önemli bir farkla yüksek olduğu görülmektedir. Böylece eğitim düşüklüğü, çalışma yaşamı içerisinde var olması daha zor olan bir kesimi ifade eden özürlülerin yaşadıkları bu olumsuz durumu pekiştirici etki yapacaktır. Ayrıca eğitimsizlikten kaynaklı “niteliksizlik” de buna eklenince, yaşam standartlarını geriye çekecek ve gelir elde etme mekanizmalarını azaltacaktır.

Özürlülerin yoksulluk durumunun değerlendirilmesinde belki de en çok üzerinde durulması gereken nokta, özürlülerin işgücüne katılım durumudur.

15 yaş ve üzeri yaştaki özürlü nüfus için yapılan işgücü durumuna göre özürlü nüfus oranı hesaplamasına bakıldığında; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus içinde işgücüne dahil olan özürlü nüfus oranı %21,7’dir. İşgücüne katılım oranı kentte %25,6 iken kırdada %17,7 olarak farklılık göstermektedir. Ayrıca işgücüne katılım oranı cinsiyet bazında da önemli farklılıklar göstermektedir. Kadınlarda bu oran %6.7 iken, erkeklerde %32.2 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus içinde işsizlik oranı %15.4 olarak belirlenmiştir. Süregen hastalığı olanlarda işgücüne dahil olanların oranı % 22,8’dir. İşsizlik oranı ise %10.7’dir (ÖİB ve DİE, 2002).

Verilerin de ortaya koyduğu gibi, çalışmak, emek piyasasında yer almak için müracaat etmiş, ancak herhangi bir işe yerleştirilmemiş olan özürülülerin oranını ifade eden işsizlik oranı yüksektir. Ancak bundan daha çarpıcı olan, işgücüne dâhil olmayan özürülülerin oranının bir hayli fazla olduğudur. İşgücüne katılım oranının düşüklüğünü etkileyen sebepler, özürülülerin çalışamayacak durumda olması, bu sebeple istihdam edilmek için herhangi bir çaba harcamaması, başvuruda bulunmaması ya da iş bulamama sebebiyle yaşanan umutsuzluktan kaynaklı olarak artık iş aramaktan vazgeçmiş olması şeklinde ifade edilebilir. Nitekim, 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analizi'nin de (2006) ortaya koyduğu gibi, özürülülerde iş aramama sebeplerinin en önemlileri arasında ev kadını olma, çalışamaz durumda olma ve iş bulamama önemli yer tutmaktadır (TÜBİTAK, 2006).

Dolayısıyla özürülülerde hem çalışacak durumda olmamak, hem de iş bulamamak, diğer bir ifadeyle işgücüne katılım oranının düşüklüğü ve işsizlik oranının yüksekliği ücretli olarak çalışmayı ve belli bir gelir elde etmeyi sınırlayan bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle, özellikle de toplumun diğer dezavantajlı kesimlerinden farklı olarak çalışabilecek durumda olmama noktasında, özürülüler yoksulluk riski ile karşılaşma olasılığı çok daha fazla olan toplumsal kesimdir.

Türkiye'deki özürülü nüfusun sosyal güvenlik durumlarına ilişkin veriler de özürülülerin yoksulluğu açısından önemli bir göstergedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürülülerde sosyal güvenliğe sahip olanların oranı %47.5'tir. Süreğen hastalığı olanların ise, %63.6'sının sosyal güvenliği bulunmaktadır. Sosyal güvenliği olan ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürülülerin %45,2'sinin sosyal güvenliği kendi adına kayıtlıdır. Süreğen hastalığı olanlarda sosyal güvenliğin kendi adına kayıtlı olma oranı ise %44,3'tür (ÖİB ve DİE, 2002).

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analizi'nde (2006), özür türlerine göre sosyal güvenlik sistemlerine kayıtlı olma oranı hesaplanmıştır. Burada, yeşil karta sahip olanlar ve 2022 sayılı Kanun kapsamında olan özürülüler de, sosyal güvenliği olanlar arasına dahil edilmiştir. Özürülülerin sosyal güvenliğe sahip olma oranları özür türlerine göre yapılan ayırım neticesinde %58,3 ile %68,2 arasında değiştiği ortaya konmuştur (TÜBİTAK, 2006). Ancak dahil edilen sosyal güvenlik uygulamaları ile birlikte, yine sosyal güvenceden yoksun önemli bir özürülü nüfusun olduğu göze çarpmaktadır.

Bu verilerden hareketle, Türkiye’deki özürlü nüfusun neredeyse yarısının herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı görülmektedir. Bu durum, özürlülerin hem formel piyasalarda, kayıtlı biçimde çalışma oranlarının düşük olduğunu hem de özürlüler için hayati önem taşıyan sağlık hizmetlerinden yararlanmanın dışında kaldıklarını gösterir. Ayrıca, hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayanlar, aynı zamanda devletin yoksullara yönelik karşılıksız transferlerinden yararlanmak için başvuran ve yoksulluk riskine en fazla maruz kalan kesimi ifade etmektedir. Çünkü sosyal güvenceden yoksunluk, hem gelir elde edememek hem de risklere açık olmak anlamına gelmektedir.

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması’nın ortaya koyduğu verilerde, özürlü olan kişilerin kamu kurum ve kuruluşlarından en önemli beklentilerinin ne olduğu da yer almaktadır. Buna göre özürlülerin %61,2 gibi çok büyük bir oranının beklentisi, kendilerine parasal katkıda bulunulmasıdır. Bu oranı %9,5 ile iş bulmaya yardım etme talebi takip etmektedir (ÖİB ve DİE, 2002). Karşılıksız bir parasal katkı talebinin bu kadar yüksek oranda olmasına ilişkin elbette çeşitli yorumlar geliştirilebilir. Ancak, ekonomik anlamda yaşanan çıkmazlar dolayısıyla ilk akla gelen tercihin bu yönde olduğu belirtilebilir.

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analizi’nde (2006), özürlülerin özürlülük durumuyla ilgili herhangi bir kuruma/kuruluşa ulaşamamasının nedenlerine bakıldığında, yarısından fazlasının verdiği yanıt (%57,3), “ekonomik durumlarının yeterli olmadığı” olmuştur. Dolayısıyla özürlü kişiler, ekonomik yetersizliklerini, özürlülük durumlarıyla ilgili hizmet alma sürecini olumsuz olarak etkileyen bir durum olarak değerlendirmektedirler. Üstelik, sorunu ekonomik yetersizlikte görenlerin oranı oldukça yüksektir (TÜBİTAK, 2006).

Dolayısıyla eğitim, istihdam, sosyal güvenlik, özürlülerin beklentileri gibi kategorilerle ortaya konan verilerden de anlaşılabilceği üzere, ülkemizdeki özürlü nüfusun ekonomik anlamda yaşadıkları sıkıntılar ve bu sıkıntılarla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunları açıktır. Bu noktada, istihdam sürecine katılamama, eğitim olanaklarından çeşitli sebeplerle yoksun kalma, sosyal güvenlik çatısı altında bulunamama gibi durumlar, özürlüler için ekonomik olarak iyi bir refah seviyesine ulaşma önünde ciddi engel oluşturmaktadır.

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analizi (2006), eğitim düzeyi düşük, sosyal güvenlik olanakları az, gelir durumu kötü olan bir özürlü kitlesinin mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, özürlülük ve eğitimsizlik, özürlülük

ve yoksulluk, özürlülük ve soyutlanma durumlarının birbiriyle bağlantılı oldukları, özürlülük çalışmalarında, öncelikle bu sorunların üzerine gidilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir (TÜBİTAK, 2006).

Sonuç olarak, ülkemizde özürlü kişilerin yoksulluğu bir sorun olarak mevcuttur. Bu sebeple, yoksullukla mücadele politikalarının belirlenme aşamasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir hedef kitleyi de özürülülerin oluşturduğu bir gerçektir. Özürlülüğün yoksullaşmaya, yoksulluktan kurtulma mekanizmalarını üretememesine etki etmesinden, yoksulluğun da özrü ortaya çıkarıcı veya olumsuz etkilerini artırıcı özelliğinden kaynaklı olarak, ülkemizde yoksulluk özürlülüğe ilişkin önemli bir sorun alanı olarak görülmekte ve ağır yaşanmaktadır. Hem yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin bütün ayrıntılarıyla ortaya konması, hem de bu duruma dayalı olarak ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik politikaların değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

3.2.1.2. Türkiye’de Sağlık ve Yoksulluk

Yoksulluğun neden olduğu çeşitli etkilerin, bir özürlülük sebebi olarak ortaya çıkabileceği bilinmektedir. Yoksulluğun bir özürlülük sebebi olmasının merkezinde, sağlık ve yoksulluk ilişkisi durmaktadır. Çünkü sağlıksız yaşam koşulları, beslenme yetersizliği, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sınırlılıklar, doğrudan yoksullukla ilgilidir.

Konuya, Türkiye’deki birtakım araştırmaların sunduğu verilerle yaklaşıldığında, bu anlamda önemli sıkıntılar olduğu görülmektedir.

2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre;

- 1,000 canlı doğumdan 29’u bir yaşından önce ölmektedir. Kırsal yerleşim yerlerindeki bebek ölüm hızı kentsel yerleşim yerlerinden yüzde 70 daha yüksektir. Bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm hızları Kuzey ve Doğu bölgelerinde ülke ortalaması üzerindedir.
- Beş anneden dördü araştırma tarihinden önceki son beş yıl içinde bir sağlık personelinde doğum öncesi bakım almıştır. Annelerin dörtte üçünden fazlası doğum öncesi bakımı doktordan almıştır. annelerin yaklaşık beşte biri ise doğum öncesi herhangi bir bakım almamıştır. Bununla birlikte, doğum

öncesi bakımın zamanlamasında ve sayısında yerleşim yerine göre belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Dört ve daha fazla sayıda doğum öncesi bakım alan kadınların yüzdesi kentsel yerleşimde, kırsal alanda yaşayan kadınlarınkinin iki katı kadardır. Doğum öncesi hiçbir bakım almamış kadınların oranı kentsel yerleşim yerlerinde yüzde 12 iken kırsal yerleşimlerde yaşayanlarda bu oran üçte birdir.

- Yaklaşık her beş doğumdan dördü bir sağlık kuruluşunda gerçekleşmiştir, Belirgin bölgesel ve kırsal-kentsel farklılıklar, kentsel yerleşim yerinde doğan bir çocuğun bir sağlık kuruluşunda dünyaya gelme olasılığının, kırsal yerleşim yerinde doğan bir çocuğa kıyasla 1.3 kez daha fazla olduğunu göstermektedir. Doğu bölgesinde ise doğumların yaklaşık yarısı evde gerçekleşmektedir.
- Çocuklarda kronik beslenme yetersizliği, Türkiye genelinde %12 olup, kentsel alanlarda %9, kırsal alanlarda %18’dir. Kronik beslenme yetersizliği ile bağlantılı olan bodurluk (yaşa göre kısalık), beş yaşın altındaki her 8 çocuktan birinde görülmektedir. Bu durum, kırsal yerleşim yerlerinde ve Doğu’da yaşayan çocuklar ile anneleri eğitimsiz çocuklar arasında daha yaygındır.
- Çocukların 54’ü tam aşılanmıştır. Yüzde 3’ü ise hiç aşılanmamıştır. Aşılanma oranlarında yaşanan bölgeye, yerleşim yerine ve annenin eğitim düzeyine göre önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tam aşılanma yüzdesi Doğu Anadolu Bölgesi’nde %35 olup diğer bölgelere kıyasla önemli derecede düşüktür (HÜNEE, 2004).

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre 277.661 özürlü çocuktan, 98.712’sinin doğumunun evde gerçekleştiği, 73.817’sinde annelerin doğum öncesi düzenli bakım almadığı, 117.223’ünün ise hiç bakım almadığı görülmüştür (ÖİB ve DİE, 2002).

Bunun yanında UNDP 2002 İnsani Gelişim Raporu, yoksulluk kriterine göre ülkemizdeki çocukların durumunu ele almış, düşük doğum ağırlığı oranını %15, beş yaş altı düşük doğum ağırlıklı çocuk oranını ise %8 olarak ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye’de temiz içme suyu kullanamayan nüfus oranı %83 olarak belirlenmiştir. Hatun vd (2003).

Bu veriler göstermektedir ki; Türkiye’de doğum öncesi herhangi bir bakım alamayan, sağlıklı bir doğum süreci için gerekli sağlık hizmetlerine ulaşamayan, doğum anında uzman personelin yardımını alamayan annelerin ve kronik beslenme yetersizliğine bağlı olarak düşük doğum ağırlıklı ve boy kısıklığı olan çocukların oranı azımsanmayacak derecededir. Ayrıca dikkat çeken diğer nokta, sağlık alanına ilişkin bu tür olumsuz durumların daha çok kırsal yerleşim birimlerinde, özellikle de Doğu bölgesinde görüldüğüdür.

Kronik beslenme yetersizliği, sağlık hizmetlerine sınırlı erişim, çocukların aşılama oranının düşüklüğü gibi sorunların yoksulluk durumuyla bağlantılı olduğu açıktır. Yoksullukla doğrudan bağlantılı olan kötü fiziksel koşullar, beslenme yetersizliği fiziksel rahatsızlıkların yanında psikososyal ve entelektüel gelişim üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Hatun vd (2003). Yoksulluktan kaynaklı olarak gerek sağlık hizmetlerine erişememek gerekse de kronik beslenme yetersizliği, ölümlerin, hastalıklara yakalanma ve özürlülük riskinin önemli belirleyicileridir. Dolayısıyla yoksulluk ve sağlık ilişkisinin, aynı zamanda özürlülüğe yol açan ya da yaşanan özürlülük durumunun sağlık anlamındaki olumsuz çıktılarını artıran bir durum olduğu belirtilerek, Türkiye’de de bu ilişki üzerinde çalışmak önemli görünmektedir.

3.2.1.3 Özürlüleri Kapsayan Yoksullukla İlgili Yasal Düzenlemelerde Muhtaçlık

Türkiye’de bir yoksullukla mücadele aracı olarak benimsenen sosyal yardım uygulamalarının toplumdaki hangi kesimlere ulaştırılacağına ilişkin yasal düzenlemelerle ortaya konmuş birtakım kriterler mevcuttur. Bu da, yasal düzenlemelerde yoksulluk yerine “muhtaçlık kriteri” olarak karşılanmakta ve o yasal düzenlemenin kapsamına giren kişiler “muhtaç” sayılarak, devlet tarafından yapılan karşılıksız transferleri elde etme hakkına sahip kesimler olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye’de muhtaçlık kriterinin ortaya konulduğu, muhtaçlık tanımlarının yapıldığı ve özürlüleri kapsayan yasal düzenlemelere bakmak, yoksulluğun resmi olarak nasıl anlaşıldığına ilişkin fikirler sunabilir.

2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”a göre muhtaçlık, yaşlılar ve özürlüler olmak üzere toplumda iki dezavantajlı kesime yönelik olarak düzenlenmiştir.

Bu Kanun’un 1. maddesine göre, yaşlılar için muhtaçlık koşulu “65 yaşını doldurmuş, kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan, mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip bulunmayan” şeklindeki ibare ile ortaya konmuştur.

Kanun’a göre aylık bağlanacak özürlü kişilerin muhtaçlık koşulu Ek Madde 1’de düzenlenmiştir ve şu biçimdedir:

65 yaşını doldurmamış olmakla birlikte; başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü olduklarını tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan, 18 yaşını dolduran ve kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan özürlülerden; her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olanlara,

18 yaşını dolduran, kanunen bakmakla mükellef kimsesi olmayan ve herhangi bir işe yerleştirememiş olan özürlülerden; her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1’inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olanlara,

Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olduğu halde, kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış özürlü yakınları bulunanlara aylık bağlanmaktadır.

Buna göre, 2022 sayılı Kanun’un 1. maddesinde belirtilen gösterge rakamının devlet memurlarının aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpılmasından bulunacak tutardan daha az geliri olanlar, 2022 sayılı Kanun’un uygulanmasında muhtaç sayılır. Bu tutara eşit veya daha fazla geliri olanlar, “muhtaç” olarak nitelendirilmezler ve aylık hakkından yararlanamazlar. Belirtilen muhtaçlık sınırı değişmekle birlikte, 01.01.2009 tarihi itibarıyla bu rakam 86,41 TL olarak tespit edilmiştir (SGK,2009a).

3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”nun 2. maddesi de, “Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan” kişileri muhtaç olarak belirlemiştir. Dolayısıyla 3294 sayılı Kanun, özü itibariyle gelir ve sosyal güvenceden tamamen yoksun bulunan toplumsal kesimleri “muhtaç” olarak kabul ederek, dikkate almaktadır.

Muhtaçlık kriteri koyan diğer bir Kanun, 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun”dur. Sağlık yardımlarını kapsayan 3816 sayılı Kanun’a göre “5510 sayılı Kanun’un 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı olmakla birlikte, 4857 sayılı Kanununun 13 ve 14’üncü maddelerine göre kısmi süreli veya çağrı üzerine çalışanlar ile bu Kanuna göre ev hizmetlerinde ay içerisinde 30 günden az çalışan sigortalılar hariç hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve bu Kanunun öngördüğü usûl ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aile içindeki kişi başına düşen gelir payının aylık tutarı 4857 sayılı İş Kanunu’na göre belirlenen brüt asgari ücretin 1/3’ünden az olan ve Türkiye’de ikamet eden Türk vatandaşlarının” sağlık giderleri bu Kanun kapsamında karşılanmaktadır. Burada ise farklı bir muhtaçlık kriteri benimsenmekte ve “muhtaçlık” kavramı asgari ücret üzerinden tanımlanmaktadır.

2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu”nun muhtaçlık kavramı ise spesifik nitelemeden uzak, daha genel bir değerlendirme biçimindedir. 2828 sayılı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu”nun, kurumun görevlerini düzenleyen 9’uncu maddesinin (d) fıkrasında yer alan, “yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte günlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak” hükmüne dayanılarak hazırlanan “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği”nin 4.maddesi muhtaçlığı “kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını, buldukları mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama hali” olarak tanımlamaktadır. Buradaki gelir kriteri, “asgari seviyede geçindirmeye yetecek düzeyde olmama” şeklinde saptanmıştır. Burada ön planda tutulan kriterler; yaşadığı bölgenin sosyoekonomik durumu ve Yönetmelikte belirtilen öncelikle yardım alabilecek kişilerdir.

Son olarak, 5737 sayılı “Vakıflar Kanunu”na dayanılarak çıkarılan “Vakıflar Yönetmeliği”nin 73. maddesi, bu Yönetmeliğe göre muhtaç aylığı bağlanma şartını düzenlemektedir. Buna göre, “annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara; sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin bu Yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi” durumlarında aylık bağlanabilmektedir.

2009 yılında muhtaç özürlüler ile yetimlerin her birine aylık olarak ödenen miktar 283,36 TL olarak tespit edilmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2009). Bu rakamın altında geliri olanlar ise, bu yasal düzenleme kapsamında muhtaç olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’deki mevcut yoksulluk araştırmalarının ortaya koyduğu yoksulluk sınırları ile kanunlarda tanımlanan “muhtaç kişi”lere yönelik bazı sosyal yardım miktarları karşılaştırılabilir:

Tablo 3.5: Bazı Sosyal Yardım Miktarları İle Açlık ve Yoksulluk Sınırları

2022 sayılı Kanuna göre, 01.01.2009 tarihinden itibaren özürlülere bağlanan aylığın asgari miktarı		181,46 TL
2009 yılı için belirlenen muhtaçlık aylığı miktarı		283,36 TL
2009 yılı için SHÇEK’in belirlediği sosyal yardım miktarı		203,32 TL
2009 yılı Ocak Ayı net asgari ücret miktarı		527,13 TL
2008 yılı için TÜİK’in belirlediği	1. Açlık sınırı	265 TL
	2. Yoksulluk sınırı	706 TL
Sendikaların belirlediği açlık sınırları	1. TÜRK-İŞ (Ocak, 2009)	735,56 TL
	2. KAMU-SEN (Ekim, 2008)	586,89 TL
	3. KESK (Ağustos, 2008)	730,06 TL

Buna göre sosyal yardım miktarlarının TÜİK'in belirlediği açlık sınırının altında veya bu sınıra yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca yardım miktarlarının TÜİK'in belirlediği yoksulluk sınırının ve sendika araştırmalarının ortaya koyduğu açlık sınırlarının oldukça altında olduğu göze çarpmaktadır.

Yoksulluğun, elbette rakamlara dökülerek hesaplanması ve kesin sınırlar tespit edilmesi zor bir tarafı bulunmaktadır. Üstelik ülkelerin birbirlerinden farklı ekonomik ve sosyal yapıları ve birçok hesaplanma yöntemi farklılığı da göz önünde bulundurulduğunda, yoksulluk hesaplamalarında farklılıklar olabileceği öngörülebilir.

Aktarılan yasal düzenlemelerden hareketle, yoksulluk olgusunun nesnel olarak ortaya konmasında yaşanan muğlaklığın, yasal düzenlemelere de yansıdığı söylenebilir. Bu yasal düzenlemelerin yönedikleri toplumsal kesimlerin kısmen farklılaşması yanında birleştikleri nokta, yoksullukla mücadele açısından benimsenen yöntemlerin yasal güvenceye kavuşturulması amacıyla oluşturulmuş olmaları ve bu bağlamda da yoksulluk yaşayan kişilere yönelik sosyal yardımları ulaştırmak açısından kriterler tespit etmeleri şeklinde ifade edilebilir. Sosyal hizmet ve sosyal güvenlik uygulamaları kapsamında yer alan sosyal yardımların, muhtaç kişilere ulaştırılması açısından birbirinden farklı kriterler içerdiği açıktır. Tıpkı Türkiye'deki gelir dağılımı ve yoksulluk sınırları konusunda farklı ölçütler olduğu gibi, mevzuatta da dağınık bir yapı ve tanım karmaşası olduğu söylenebilir. Kapsayıcı ve net bir yapı ifade etmeyen bu durumun uygulamada da problemler yarattığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye ölçeğinde yapılan açlık ve yoksulluk sınırı araştırmalarının rakamsal olarak birbirlerine yaklaşımdan oldukça uzak olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye için bir açlık ve yoksulluk sınırı üzerinde anlaşabilmek güç görünmektedir. Bunun yanında, yasal düzenlemelerde belirtilen muhtaçlık kriterinin ve bu bağlamda kişilere verilen sosyal yardımların belirlenen açlık ve yoksulluk sınırlarının oldukça altında olduğu görülmektedir. Bu görünüm, hem araştırmaların kendi içlerinde hem de yasal düzenlemelerin araştırmalarla uyum sağlamadığını göstermektedir.

3.2.2. Türkiye’de Özürlülerin Yoksulluğu ile Mücadele Politikaları

3.2.2.1. Doğrudan ve Dolaylı Yoksullukla Mücadele Politikaları

Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının kurumsallaşmış yapılar olarak eskilere dayanmadığı söylenebilir. 1980’li yıllara kadar, ekonomik büyüme sağlandığı takdirde ve makro ekonomik hedeflere ulaşıldığında, yoksulluğun kendiliğinden ortadan kalkacağına dair bir yaklaşım benimsenmiştir. Yani, yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşımları ifade eden makro ekonomik büyümenin aynı zamanda yoksullukla mücadelede de anlam taşıdığı kanısı yaygındır. 1980’lerin ikinci yarısına kadar geleneksel dayanışma ağlarının yoksullukla mücadelede etkin bir yapı olduğu düşüncesinin egemenliği yanında, devletin kurumsal anlamda yoksullukla mücadele alanında sorumluluğu, devletçe bakım ve geçici yardımlar biçiminde sürdürülmüştür. Yani yoksullara aralıklı olarak yardım yapma, SHÇEK ve Kızılay Derneği gibi kuruluşların yan bir işlevi şeklinde sürdürülmüştür. (Sallan Gül 2002, Gündoğan 2007).

Ancak, sosyal devletin çözülmeye başladığı ve ekonomik politikalarda değişimlerin yaşandığı son 20 yıllık dönemde, yoksulluk daha görünür ve başa çıkılmaz duruma gelmiştir. Bu süreç, yoksullukla mücadelede izlenen geleneksel politikaların ve devlet politikalarının da etkinliğinin azalması ile sonuçlanmış, yeni ve doğrudan yoksullukla mücadele politikalarına ağırlık vermek durumunda kalınmıştır.

Diğer bir ifadeyle; piyasa mekanizmalarının tek başına yoksulluğu gidermede etkin olmaması, 1980 sonrası süreçlerde kente göç edenlerin eski dönemlere kıyasla kentle bütünleşme olanaklarının büyük oranda ortadan kalkması, geleneksel dayanışma ağlarının çözülmeye başlaması, enformel sektörün genişlemesi ve bunun sonucunda düşük ücretle, güvencesiz çalışmanın artması gibi etkenler devletin yoksullukla mücadele konusunda kurumsallaşmış yapılara ağırlık vermesinde etkili olmuştur. Bu durum, istihdamla bağlantılı olan sosyal güvenlik önlemlerinin dışında, doğrudan doğruya muhtaçlık kategorisini hedef alan sosyal yardım uygulamalarının sosyal politika gündemine alınması sonucunu doğurmuştur (Buğra ve Keyder, 2003). Bu anlamda ilk doğrudan yoksullukla mücadele amaçlı olarak kurumsallaşmış yapı, 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’nun kurulmasıdır.

Tarihsel olarak yukarıda açıklanan dönüşümle ortaya çıkan yoksullukla mücadele politikaları, günümüzde de doğrudan ve dolaylı olarak bir ayrıma tutulmak suretiyle kategorileştirilmektedir.

Dolaylı mücadele politikaları, yapısal unsurların değişimine yönelik olup, makro araçlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bunlar, gelir dağılımında adaletsizliği azaltmaya, ulusal geliri ve ekonomik büyümeyi artırmaya, kırsal ve kentsel kalkınmayı sağlamaya ilişkin politikalarlardır. Bu kapsamda; ticaret, istihdam, vergi, borçlanma, ücret, eğitim, sağlık, sermaye birikim ve üretim yapısı gibi makro değişkenlerde farklılaşma yaratılmaktadır. Bu politikaların, dolaylı biçimde yoksulluğu önlemeye yardımcı olduğu belirtilmektedir (Dansuk 1997, Dumanlı 1996, Gündoğan 2007). Yani dolaylı mücadele politikaları, özelde yoksulluk alanına yoğunlaşmadan, makro düzeyde gelir artışı ve kalkınmayı hedeflemekte olup, makro ekonomi biliminin terimleriyle açıklanmaktadır.

Doğrudan yoksullukla mücadele politikaları ise, yoksulluğu önlemede ve azaltmada doğrudan etki yaratabileceği düşünülen özel politikalarlardır. Günümüzde yoksullukla mücadele dendiğinde genellikle doğrudan mücadele politikaları anlaşılmaktadır. Doğrudan yoksullukla mücadele politikalarında ön plana çıkan nokta, yoksul kişilere doğrudan ayni ve nakdi desteklerin ulaştırılması, karşılıksız birtakım hizmetlerin verilmesidir. Yasalar çerçevesinde yoksullara birtakım yardımların yapılması ve bunların devlet eliyle kurumsal yapılar aracılığıyla verilmesi, doğrudan yoksullukla mücadele yöntemlerini oluşturmaktadır (Dansuk 1997, Gündoğan 2007).

Türkiye'de yoksullukla mücadeleye bakış açısını ortaya koyabilmek açısından kalkınma planları yol gösterici olabilmektedir. 5. Beş yıllık Kalkınma Planı'na (1985-1989) kadar olan kalkınma planlarına bakıldığında, yoksullukla mücadelede doğrudan mücadele politikalarının ağırlıklı olarak ele alınmadığı, daha çok kişiler, toplum kesimleri ve bölgeler arasında gelir dağılımını iyileştirmeye, işsizliği azaltmaya, sağlık, konut, eğitim ve sosyal güvenlik gibi alanlarda sağlanacak iyileştirmelere yer verildiği görülmektedir. Toplumdaki risk grupları olarak adlandırılan özürlüler, yaşlılar, muhtaçlar ve çocuklar için sosyal hizmet ve yardım programlarına yapılan vurgu 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte artmıştır. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994), sosyal hizmet ve yardımların sosyo-ekonomik gelişme ve toplumsal refah ile orantılı, toplumun yapısıyla ve imkanları ile

uyumlu olarak artırılması esas alınmış, korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılarla ilgili düzenlemeler yapılarak hizmetlerde bunlara öncelik tanınması hedeflenmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1996-2000) geniş anlamda sosyal güvenlik anlayışı çerçevesinde yaşlı, özürlü, özel ilgiye muhtaç ve diğer risk gruplarına yönelik hizmetlerin süratle geliştirilebilmesi amacıyla, öncelikle kamunun üstlendiği her türlü sosyal yardım ve hizmetin düzenlenmesi ve idaresinden sorumlu bir Sosyal Yardım ve Hizmet Kurumu’nun oluşturulması, bunun yanında gönüllü kuruluş faaliyetlerinin desteklenerek kaynakların etkin kullanımı sağlanması ve bu bağlamda, sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel esaslarını ve kurumlarını belirleyen Sosyal Güvenlik Temel Yasası çıkarılması üzerinde durulmuştur. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu geniş yer bulmaktadır. Gelir dağılımının iyileştirilerek yoksulluğun azaltılmasının ve ekonomik refah artışından toplumun bütün kesimlerinin adil pay almasının önemi vurgulanmıştır. Ancak, ekonomik büyümeden sağlanan gelir artışından yoksul kesimin yeterince yararlanamadığı, sosyal güvenlik ve sosyal yardım sisteminin yoksul kesimleri korumakta yetersiz kaldığı, bir sorun alanı olarak ortaya konmuştur. Bu sebeple; transfer sisteminin, yoksullar ve yoksullaşma riskiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulması, ekonomik yoksunluk içinde bulunan ve sosyal yardıma ihtiyacı olan gruplara ayni ve nakdi yardım yapan veya hizmet sunan kurum ve kuruluşlar arasında ortak bir kriter, hizmet standardı ve sosyal koruma bilgi sistemi oluşturulması, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanacak kesimler objektif şekilde belirlenerek uygulama sonuçlarının izlenmesi ve sosyal yardım programlarını düzenleyen ve sosyal yardımın temel esaslarını belirleyen Sosyal Yardım Temel Yasası çıkarılması, yoksullukla mücadele açısından sosyal yardım uygulamalarına ilişkin aksaklıkların giderilmesinde çözümler olarak sunulmuştur (DPT, 2009).

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), yoksulluk kavramı yanında AB’ye uyum sürecinde sosyal dışlanma kavramına vurgu yapmış, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikaların uygulanmasını birlikte değerlendirmiştir. Ekonomik kriz sonrasında sosyal harcamaların GSYİH içindeki payının arttığı, özellikle, emekli, özürlü, dul-yetim ve öğrenciler ile yoksul ve kırsal kesimdeki ailelere yönelik gelir artışı sağlayacak transferler yapıldığı belirtilmiştir. Ancak, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler ve kente göç edenler başta olmak üzere, yoksulluk riskiyle karşı karşıya olanlara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi hizmetlerin artırılması ihtiyacının devam ettiği vurgulanmaktadır. Sosyal hizmet ve

yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespiti için sağlıklı kriterler oluşturulması çalışmalarının gerekliliği belirtilerek, sistemde kurumlar arasındaki işbirliği eksikliği ve nitelikli personel sıkıntısı nedenleriyle gerçek ihtiyaç sahiplerine istenen düzeyde hizmet sunulamaması başlıca sorunlar olarak görülmüştür (DPT, 2009).

Görüldüğü üzere, Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında toplumsal çıkmazlar yaratan göç, kentleşme, işsizlik, ekonomik krizler gibi sebeplerle, dolaysız yoksullukla mücadele politikalarına ağırlık verildiği, kalkınma planlarında da ortaya çıkmaktadır. Özellikle karşılıksız transfer sisteminin, yoksullar ve yoksullaşma riskiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir mekanizma olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan 1980 sonrası yoksullukla mücadele politikalarında sosyal yardım uygulamasının önemli bir sosyal politika aracı haline geldiği görülmektedir. Sorun görülen temel alan ise, sosyal yardım dağıtım mekanizmalarının işleyişinde oluşan sıkıntılardır. Bu açıdan kalkınma planlarında, sosyal yardım alanının geneline kuşatan sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri ortaya konmaktadır.

Kalkınma planlarında özürülülerin yoksulluğu ile mücadele açısından, özürülülerini “korunmaya muhtaç” durumda değerlendiren, bu bağlamda özürülülere yapılan sosyal yardımları, sağlık hizmetlerini ve sağlık hizmetleriyle bağlantılı olarak bakım hizmetlerini ön plana çıkarılması söz konusudur. Bu açıdan, yoksullukla mücadelede gelir dağılımdaki adaletin sağlanması, işsizliğin azaltılması veya birtakım karşılıksız transferlerin yapılması şeklinde çoğaltılabilecek araçlardan sosyal yardımların, özürülülerin yoksulluğu ile mücadele için genellikle öngörülen araç olduğu görülmektedir. 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda işgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürülüler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliğinin sağlanacağı hükmü kısmen bunun dışında tutulsa da, özürülülerin yoksulluğu ile mücadele politikalarının sosyal yardım alanı içerisine sıkıştırıldığı belirtilebilir. Türkiye’de, 1980 sonrasında doğrudan yoksullukla mücadele araçlarının sıklıkla tercih edildiği belirtilmişti. Ancak özürülülük alanında bu durum, özürülü olamayan diğer toplumsal kesimlere göre daha net biçimde ortaya çıkmaktadır.

3.2.2.2. Özürlülere Yönelik Dolaylı Yoksullukla Mücadele Politikaları

Bilindiği gibi özürlü kişiler, toplumsal olarak birçok sorun alanının içinde bulunmaktadır. Toplumsal olarak dışlanma ve ayrımcı tutumlara maruz kalma, işe yerleşme açısından yaşanan sıkıntılar, eğitim, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimdeki sınırlılıklar, fiziksel çevreye ulaşımında yaşanan sorunlar, özürlülerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorun alanlarından ilk akla gelenlerdir. Bu sorun alanlarının azaltılması veya ortadan kaldırılması, özürlülerin toplumsal yaşama katılımları önündeki engellerin aşılması, aynı zamanda özürlü kişilerin dolaylı olarak gelir elde mekanizmalarının önündeki açmazları da ortadan kaldıran bir yapıyı beraberinde getirecektir.

Dolayısıyla özürlülere yönelik dolaylı yoksullukla mücadele politikalarının, özürlülerin çeşitli alanlarda yaşadıkları sorunların çözümüne odaklandığı söylenebilir. Bu açıdan, özürlülerin yaşam standartlarını artırmaya yönelik bu politikaların aynı zamanda özürlülerin maddi koşullarını iyileştirici etkiye sahip olduğu belirtilebilir. Ancak, özürlülere ilişkin dolaylı yoksullukla mücadele politikalarının öncelikli amaç olarak yoksulluğu azaltmak açısından ortaya konduğu söylenemez.

Türkiye’de özürlülere yönelik bu politikaların hangi düzenlemelerle ortaya çıktığına bakıldığında, farklı farklı alanlarda ve oldukça fazla miktarda düzenleme ile karşılaşmaktadır. Buna göre;

- Kamu sektöründe ve özel sektörde özürlü işçi, kamuda özürlü memur istihdam etme yükümlülüğü ve kota uygulaması
- Özürlülere yönelik mesleki eğitim uygulamaları
- Özürlülere sunulan ve devletçe karşılanan bakım ve rehabilitasyon hizmetleri
- Özürlülere uygulanan vergi indirim, istisna ve muafiyetleri (gelir vergisi indirimi, konutta vergi muafiyeti, motorlu araçlarda sağlanan vergi avantajları gibi)
- Özürlülere yönelik eğitim hizmetleri
- Özürlülerin ulaşılabilirliğinin sağlanması amacıyla öngörülen fiziksel düzenlemeler vb.

şeklinde çoğaltılabilecek özürlülere yönelik düzenleme ve uygulamalar, bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu düzenlemeler ve uygulamalar, Türkiye’de uygulanan vergi, istihdam, eğitim, sağlık gibi makro politikaların özelde toplumdaki dezavantajlı kesimlerin önemli bir kısmını oluşturan özörlölere yönelik olanlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, genel yoksullukla dolaylı mücadele politikalarında olduğu gibi, özörlölük alanında dolaylı yoksullukla mücadele politikaları da ayrı ayrı ve derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla belirtilen politikaların incelenmesi, bu çalışmanın sınırları dışındadır.

3.2.2.3. Özörlölere Yönelik Doğrudan Yoksullukla Mücadele Politikaları

Günümüzde Türkiye’de, muhtaç durumda bulunan özörlölere aktarılan doğrudan yoksullukla mücadele aracı olarak kullanılan karşılıksız transferler bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyal yardımlar, önemli bir doğrudan yoksullukla mücadele aracı olarak işlev görmektedir. Bu çalışmada, özörlölerden yoksulluk içinde bulunanlar için -özellikle de mutlak yoksulluk yaşayan özörlölüler için- öngörölen bir sosyal politika aracı olarak uygulanan sosyal yardımlar üzerinde durulacaktır.

Sosyal yardımı, günümüzde bir sosyal güvenlik tekniği ya da yöntemi olarak değerlendiren görüşler bulunmaktadır. Devletçe yapılan sosyal yardımlar, finansmanı tamamen devlete vergilere dayanan, karşılık gözetilmeden muhtaç/yoksul kişilere aktarılan ve devlet bütçesinden karşılanan yardımlardır. Bu haliyle sosyal yardımlara, primsiz sosyal güvence sistemi de denmektedir (Arıcı 2005, İkizoğlu 2000).

Sosyal yardımlar, “ekonomik risklere karşı devletin prim ödemeye dayalı güvence sistemleri dışında kalan, kamu tarafından veya dernek, vakıf gibi kuruluşlarca ya da kişilerce muhtaçlara yapılan her türlü maddi yardım” olarak tanımlanabilir (Koşar, 2000).

Arıcı’ya göre (1988) sosyal yardım, “ihtiyaç içinde bulunan, yoksulluğa düşen insanlara devlet veya hükmi şahıslarca yapılan karşılıksız nakdi ve/veya aynı bütün yardımlar”dır (İkizoğlu 2000).

Türkiye’de özörlölere yönelik sosyal yardımların, merkezi ve yerel düzeyde farklı kurumsal yapılanmalar aracılığıyla yapıldığı belirtilebilir. Dolayısıyla, Türkiye’deki sosyal yardım alanında görölen dağınık örgötsel ve yasal yapının,

özürlülere ilişkin sosyal yardımlara da yansıdığı görülmektedir. Türkiye’de muhtaç durumda bulunan özürlü kişilere yapılan sosyal yardımlar, farklı muhtaçlık kriterlerini düzenleyen yasal düzenlemelerle ve farklı kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır.

3.2.2.3.1. Türkiye’de Özürlülere Yönelik Sosyal Yardımlar ve Diğer Yardımlar

Ülkemizde özürlülere yönelik sosyal yardım programları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

3.2.2.3.1.1. 2022 Sayılı Kanun Kapsamında Özürlülük Durumuna Göre Bağlanan Aylıklar

2022 sayılı Kanun kapsamında, Kanun’da belirtilen muhtaçlık kriterine uyan özürlü kişilere yapılan yardımlar, primsiz sosyal güvenlik sisteminin özürlülere yönelik en önemli uygulamalarından biridir. “Sakatlık aylığı” ya da “özürlü aylığı” olarak da ifade edilen bu sosyal yardım türü, Sosyal Güvenlik Kurumu’na karşılanan bir ödemedir.

Kanun, özürlüler ve yaşlılar olmak üzere iki dezavantajlı kesime sosyal yardım yapılmasını öngörmektedir:

Bu Kanun’un 1. maddesine göre, yaşlılar için aylık bağlanması koşulları; 65 yaşını doldurmuş olmak, kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmamak, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmamak, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmamak, mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip bulunmamak şeklinde sıralanmıştır. Yaşlılara bağlanacak aylık tutarı Kanun’da belirtilen muhtaçlık sınırı kadardır.

Aylık bağlanacak özürlü kişilerin için aylık bağlanma koşulu Kanun’un Ek 1. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre 65 yaşını doldurmamış olmakla birlikte;

1. Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü olduklarını tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile

kanıtlayan, 18 yaşını dolduran ve kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan özürliülerden; her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olanlara, bu Kanunun 1 inci maddesine göre belirlenecek aylık tutarının % 300'ü tutarında,

2. 18 yaşını dolduran, kanunen bakmakla mükellef kimsesi olmayan ve herhangi bir işe yerleştirilememiş olan özürliülerden; her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olanlara, bu Kanunun 1 inci maddesine göre belirlenecek aylık tutarının % 200'ü tutarında,

3. Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olduğu halde, kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış özürliü yakını bulunanlara, bakım ilişkisi fiilen gerçekleşmek kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesine göre belirlenecek aylık tutarının % 200'ü tutarında aylık bağlanmaktadır.

Kanun'a göre belirtilen muhtaçlık sınırı her yıl değişmekle birlikte 01.01.2009 tarihinden itibaren bu rakam 86,41 TL'dir. Buna göre; birinci grupta yer alan özürliüler için bağlanan aylık miktarı 272,19 TL, ikinci grupta yer alan herhangi bir işe yerleştirilmemiş özürliüler için aylık miktarı 181,46 TL ve üçüncü grupta yer alan özürliü yakını aylığı miktarı 181,46 TL'dir (SGK, 2009a).

“65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürliü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik”in 2008 yılında değişiklik yapılan 10. maddesine göre, tüm vücut fonksiyon kaybı oranı %40 ile %69 arasında olanlar “özürliü”, tüm vücut fonksiyon kaybı oranı % 70 ve üzerinde olanlar ise “başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürliü” olarak kabul edilmektedir.

2022 sayılı Kanun'a göre yukarıda belirtilen şartları taşıyan yaşlı, özürliü ve özürliü yakınları, ikametgâhlarının bağlı bulunduğu Defterdarlık veya Malmüdürlüklerine başvurmaları gerekmektedir. İlgili Defterdarlık veya

Malmüdürlüğü, söz konusu Kanunun uygulanmasına ilişkin Yönetmeliğin ilgili hükümleri doğrultusunda aylık talebinde bulunanlar hakkında, gerekli belgeleri düzenlenmesini müteakip Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü’ne göndermektedirler. Söz konusu belgeler, anılan Kanun ve uygulanmasına ilişkin Yönetmelik hükümleri doğrultusunda incelenerek ilgililere aylık bağlanıp, bağlanmayacağı hususunda nihai karar verilmekte ve bu kararlar yazı ile aylık talebinde bulunanların adreslerine bildirilmektedir (SGK, 2008a).

2022 sayılı Kanun’a göre aylıklar, üçer aylık şekilde verilmektedir. Kişilerin aylık almaya hak kazanmalarını sağlayan kriterlerde değişiklik olmadığı takdirde, sürekli olarak ödenmektedir. Dolayısıyla bir sosyal güvence gibi işlev görmekte ve özürlülerin en çok başvurduğu temel sosyal yardımlardan birisini, belki de en önemlisini oluşturmaktadır.

2009 yılı Ocak ayı verilerine göre; 258.491 kişi özürlü aylığı, 118.219 kişi malullük aylığı (başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek derecede özürlü olan), 30.622 kişi 18 yaş altındaki özürlü aylığı olmak üzere toplam 407.332 kişi bu Kanun’dan yararlanarak özürlülük durumuna göre bağlanan aylıkları almaktadır (SGK, 2009a).

Aşağıdaki tabloda, 1982'den 2007 yılının 6. ayına kadar 2022 sayılı Kanun kapsamında yaşlılık, malullük ve sakatlık aylığı alan kişilerin sayısı ve aylık tutarları verilmiştir.

Tablo 3.6: 2022 Sayılı Kanun Kapsamında Bağlanan Aylıkların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Toplam		Yaşlılık		Malüllük		Sakatlık	
	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar	Kişi	Tutar
1982	870.171	18.248,00	705.885	14.965,00	51.876	1.322,00	112.410	1.961,00
1983	902.248	21.047,00	725.333	17.110,00	54.145	1.216,00	122.770	2.721,00
1984	713.013	22.393,00	564.645	17.987,00	44.561	1.337,00	103.807	3.069,00
1985	683.689	26.170,00	534.185	20.728,00	43.887	1.609,00	105.617	3.833,00
1986	659.865	33.451,00	508.415	26.122,00	43.605	2.125,00	107.845	5.204,00
1987	642.478	34.085,00	488.874	26.746,00	42.971	2.213,00	110.633	5.126,00
1988	629.534	48.964,00	473.917	37.297,00	43.033	3.232,00	112.584	8.435,00
1989	609.643	84.161,00	454.801	63.398,00	42.745	5.720,00	112.097	15.043,00
1990	612.389	250.575,00	455.124	187.647,00	43.530	17.379,00	113.735	45.549,00
1991	619.420	345.377,00	458.492	258.489,00	44.443	23.960,00	116.485	62.928,00
1992	680.867	1.549.491,00	510.155	1.174.830,00	46.716	102.160,00	123.996	272.501,00
1993	782.802	2.666.169,00	586.202	2.019.457,00	52.139	171.509,00	144.461	475.203,00
1994	842.578	3.465.969,00	625.659	2.602.561,00	56.256	224.092,00	160.663	639.316,00
1995	868.204	4.584.992,00	642.476	3.443.017,00	57.732	291.207,00	167.996	850.768,00
1996	879.543	9.104.152,00	650.381	6.825.269,00	58.150	575.083,00	171.012	1.703.800,00
1997	905.912	16.475.014,00	670.257	12.360.695,00	59.372	1.030.902,00	176.283	3.083.417,00
1998	920.455	47.359.017,00	682.985	35.568.925,00	59.822	2.944.210,00	177.648	8.845.882,00
1999	937.878	96.726.802,00	700.583	73.265.459,00	60.206	5.877.838,00	177.089	17.583.505,00
2000	951.717	142.666.188,00	709.356	108.239.565,00	62.237	8.729.193,00	180.124	25.697.430,00
2001	967.503	215.760.330,00	716.778	163.065.131,00	65.147	13.490.447,00	185.578	39.204.752,00
2002	1.008.846	311.622.710,00	746.468	234.766.133,00	68.598	19.863.694,00	193.780	56.992.883,00
2003	1.047.341	737.091.839,00	770.204	551.986.450,00	72.805	48.105.959,00	204.332	136.999.430,00
2004	1.092.457	788.824.786,00	792.046	585.861.163,00	79.811	53.206.010,00	220.600	149.757.612,00
2005	1.266.268	1.003.882.239,36	938.677	664.500.167,76	84.072	88.127.785,20	243.519	251.254.286,40
2006	1.243.878	1.284.823.461,87	927.077	747.351.963,70	82.891	159.842.641,67	233.910	377.628.856,50
30.06.2007	1.254.530	723.169.899,16	927.318	404.996.203,92	86.361	110.821.298,10	240.851	207.352.394,14

Kaynak: SGK. (2008b). 2022 sayılı kanun kapsamında bağlanan aylıkların yıllara göre dağılımı. Ekim 2008.

Tabloda da görüldüğü üzere, aylık alanların sayısının yıllara göre değişim çizgisi izlendiğinde hemen hemen her yıl azımsanmayacak oranlarda artış eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Ayrıca, 2009 yılı Ocak istatistiklerine göre, 2022 sayılı Kanun’dan yararlanarak aylık alanların toplam sayısı 1.277.813’tür (SGK, 2009a).

Aylık alanların sayısının fazlalığı ve süreç içerisinde artış eğilimi göstermesi, aynı zamanda Kanun kapsamındaki muhtaç durumdaki özür lü ve muhtaç durumdaki özür lü ailesinin de Türkiye’deki önemli oranını ifade etmektedir.

Tablo 3.7: Yıllar İtibariyle 2022 Sayılı Kanuna Göre Aylık Alan Özür lülerin Genel Nüfusa Oranı*

Yıllar	Nüfus	2022 sayılı Kanuna göre aylık alan özür lülerin sayısı	2022 sayılı Kanuna göre aylık alan özür lülerin sayısının genel nüfusa oranı (%)
1985	50.664.458	149.504	0,29
1990	56.473.035	157.265	0,27
2000	67.803.927	242.361	0,35
2007	70.586.256	327.212	0,46
2008	71.517.100	407.332	0,56

*Bu tablo, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11 ve <http://www.emekli.gov.tr/ISTATISTIK/65yas.html> ve <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/Anasayfa/Istatistikler> internet adreslerinden elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda ise, Türkiye’de 2022 sayılı Kanun’dan yararlanarak aylık alan özür lülerin sayısının belirtilen yıllardaki genel nüfus içerisindeki oranları yer almaktadır. Tabloda, genel nüfus içerisinde 2022 sayılı Kanun’a göre aylık alan özür lülerin oranının yıllara göre artış gösterdiği ve sosyal yardıma ihtiyaç duyan özür lülerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu durum, 2022 sayılı Kanun kapsamında özür lülerin aldığı karşılıksız transferlerde de bir artışa işaret etmektedir.

3.2.2.3.1.2. 3294 Sayılı Kanun Kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 1986 yılında, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuştur. 1987'den itibaren de vakıflar aracılığıyla yardımlar yapmaya başlamıştır. Kurulduğu tarihten 2004 yılına kadar Fon'un idari işleri, Başbakanlığa bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Fon Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüş, 2004 tarihinde de yürürlüğe giren 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunla Fon Genel Sekreterliği, Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olarak teşkilatlandırılmıştır. Bugün Türkiye çapında il ve ilçelerde toplam 973 sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı bulunmaktadır. Temel amacı yoksullukla mücadele olan Fon'un kurulması, bu konuda bütüncül bir adım olması açısından önemlidir.

Fon'un özürlülere özel sosyal yardım programları ve diğer tüm muhtaçları kapsayan sosyal yardım programları bulunmaktadır. Diğer sosyal yardımlardan muhtaç olma koşulu ile özürlülerin de yararlanabilmesi sebebiyle, bu çalışmada Fon'un tüm yardım programları ele alınmıştır.

Fon'un, sosyal yardım ve proje destek programları şunlardır:¹²

3.2.2.3.1.2.1. Aile Yardımları

1. Gıda Yardımları: Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması için, dini bayramlardan önce de Fon'dan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına kaynak gönderilmektedir. 2008 yılı Haziran ayından itibaren gıda yardımları üçer aylık periyotlarla yılda 4 kez yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 2008 yılı içinde toplam 213,7 Milyon TL kaynak, Fondan Vakıflara aktarılmıştır

2. Yakacak Yardımları: Vakıflar aracılığı ile ihtiyaç sahibi ailelere bedelsiz kömür yardımını içermektedir. 2008 yılı için 2.084.681 aileye 1.855.429 ton kömür yardımı yapılmıştır.

12 Çalışmanın 92-95 sayfa aralığında yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun yardım programlarına (aile yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları, özürlü yardımları, proje destek programları) ilişkin bilgi ve veriler www.sydgm.gov.tr sitesinden alınmıştır.

3. Barınma Yardımları: Oturulmayacak derecede eski, virane, bakımsız ve sağlıklı evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynı ve nakdi olarak yapılan yardımlardır. 2008 yılında 27.906 kişiye 40.461.955 TL kaynak aktarılmıştır.

3.2.2.3.1.2.2. Sağlık Yardımları

1. Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler: Sosyal güvencesi olmayan ve yeşil kart almaya hak kazanamayan vatandaşların ödeme güçlerini aşan sağlık harcamalarının karşılanmasını içeren yardımlardır. Yeşil kart sahibi yoksullara verilen sağlık yardımları ise 2005 yılından itibaren Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir. Özürlü vatandaşların protez, işitme cihazı, sakat arabası, araç-gereç ihtiyaçları da bu yardım kapsamında yer almaktadır. 2008 yılında bu yardım programı için aktarılan kaynak, 5.239.560 TL’dir.

2. Şartlı Nakit Transferleri Sağlık Yardımları: Muhtaç ailelere ve anne adaylarına, okul çağı öncesi çocuklarının düzenli sağlık kontrollerini yaptırmaları şartıyla her ay doğrudan annelere sağlık yardımı yapılmaktadır. Bu kapsamda 2008 yılında 1.026.725 çocuğa 118.25 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

3.2.2.3.1.2.3. Eğitim Yardımları

1. Eğitim Materyali Yardımları: Her öğretim yılının başlangıcında dar gelirli ailelerin ilk ve orta öğretimde okuyan çocukları için eğitim yardımları yapılmaktadır. 2008 yılında, 2.000.000 kişi için 94.900.000 TL kaynak aktarılmıştır.

2. Taşınmalı Eğitim: 1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında uygulanmaya başlanan ve okulların bulunduğu merkezlere taşınan yoksul öğrencilere öğle yemeği verilmesini içeren taşınmalı eğitim, 2003–2004 öğretim yılından itibaren kaynağı Fondan karşılanmak üzere il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. 2008 yılında, 692.000 öğrenci için 167.000.000 TL. kaynak aktarılmıştır.

3. Şartlı Nakit Transferleri Eğitim Yardımları: Bu kapsamda ihtiyaç sahibi ailelere, çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla her ay eğitim yardımı verilmektedir. 2008 yılında 293.51 milyon TL kaynak aktarılmış olup, sistemde aktif olarak faydalanan eğitim fayda sahibi çocuk sayısı 1.951.420’dir.

4. Yüksek Öğrenim Bursu: Başbakanlık Bursu olarak da bilinen yüksek öğrenim öğrencilerine yönelik burs programıdır. 2008 yılında 4.413 öğrenci için 6.140.260 TL. kaynak aktarılmıştır.

3.2.2.3.1.2.4. Özürlü Yardımları

1. Özürlü İhtiyaç Yardımları: Sosyal güvenceden yoksun özürlü vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yürütülen bir sosyal yardım programıdır.

Tablo 3.8: 2003-2008 Yılları Arasında Özürlü Araç-Gereç Yardımları

Araç-Gereç Yardımları	Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (TL)
Motorlu Özürlü Araçları	508	1.003.951
Akülü Özürlü Araçları	226	684.331
Tekerlekli Sandalye	282	159.537
MYO Elektronik Protez	38	700.095
Protez	2.217	3.953.264
İşitme Cihazları	6.170	6.139.716
Konuşma Cihazları	81	96.527
Görme Özürlülere Bilgisayar	26	94.425
Kabartmalı Daktilo	3	7.000
Teleskopik Gözlük	1	2.030
Diğer Özel Araç ve Gereçler	1.074	921.965
Toplam	10.622	13.735.221

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM). (2009). *Sosyal yardım programları*. Şubat 2009. <http://www.sydgm.gov.tr/>.

2. Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması: Örgün eğitime devam eden, özel eğitime gereksinim duyan ve ilk ve ortaöğretimde okuyan özürlü öğrencilerin ücretsiz olarak taşınıp, eğitimlerinin sağlanması amacıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak yürütülen taşıma projesi kapsamında özürlü öğrencilere kaynak aktarılmaktadır.

2004-2005 eğitim-öğretim yılında 6.900 özürlü öğrenci 1.945.503 TL; 2005-2006 eğitim-öğretim yılında 16.171 özürlü öğrenci 16.563.641 TL kaynak kullanılarak okullarına ulaştırılmıştır. 2007 yılı içerisinde 28.500 özürlü öğrenci için 21.075.018 TL, 2008 sonu itibariyle ise 25.933 özürlü öğrenci için 30,37 milyon TL kaynak kullanılmıştır.

3.2.2.3.1.2.5. Proje Destek Programları

Fon’un beş farklı proje destek yardımı bulunmaktadır. Bunlar:

1. Gelir Getirici Proje Destekleri
2. İstihdam Eğitimi Proje Destekleri
3. İşbirliğine Yönelik Sosyal Hizmet Proje Destekleri
4. Geçici İstihdam Proje Destekleri
5. Toplum Kalkınması Projesi Destekleridir.

3.2.2.3.1.3. 2828 Sayılı Kanun Kapsamında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

2828 sayılı Kanun’un 9. maddesine dayanarak SHÇEK, muhtaç durumdaki kişilere ayni (yiyecek, giyecek, yakacak, kırtasiye, tıbbi araç-gereç ile rehabilitasyon amaçlı protez araçları gibi) ve nakdi yardım yapabilmektedir. İl Sosyal Hizmet Müdürlüklerine; yardım talebiyle müracaat edilmekte veya il müdürlüklerince yardıma ihtiyacı olduğu duyulan veya tespit edilen kişiler sosyal hizmet uzmanları tarafından bir ön görüşmeye tabi tutulmaktadır. Bu görüşme sonucunda, yardım talebinde bulunan kişilerin yardım almaya uygun olduğu kanaatine varıldığı takdirde ilgili için dosya açılmakta, gerekli sosyal inceleme yapılmakta ve sosyal inceleme sonucunda ise kişinin hangi yardıma, hangi süreyle ihtiyacı olduğu hususunda karar verilmektedir. Verilen sosyal yardım miktarı ise en yüksek devlet memuru aylığının (ek gösterge dahil) %40 ‘dır. Bu miktar 2009 yılı Ocak ayı itibariyle 203,32 TL ‘dir. Devlet memuru aylığındaki değişmelere göre bu miktarda değişmektedir (SHÇEK, 2009a). Bu kapsamda, 2005 yılında 16.967 kişiye toplam 15.980.800 TL tutarında ayni nakdi yardım ödemesi yapılmıştır (DPT, 2007).

“Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği”nin 5. maddesine göre, ayni ve nakdi yardım programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuğa ve ailesine, muhtaç sakata ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınması konusunda hüküm bulunmaktadır.

3.2.2.3.1.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü

“Vakıflar Yönetmeliği”nin 73. maddesine göre “annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile %40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara; sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin bu Yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi” durumlarında aylık bağlanabilmektedir. Ayrıca, 18 yaşından küçük engelli çocuklara, kendilerine bakmakla yükümlü anne ve babalarının yukarıda belirtilen şartları taşınması halinde de aylık bağlanmaktadır.

Aylık bağlanacak muhtaç özürlü ile yetim sayısı, her yıl Maliye Bakanlığı’nın görüşü alınarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce belirlenmektedir. 2009 yılında muhtaç özürlü ile yetimlerin her birine aylık olarak 283,36 TL ödenmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2009).

3.2.2.3.1.5. 3816 Sayılı Kanuna Göre Sağlık Yardımları

3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun”¹³ kapsamında ödenen sağlık yardımlarıdır. “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelik”e göre sağlık giderleri karşılanacak olanlar; “Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan, Türkiye’de ikamet eden, Kanun ve bu Yönetmelik ile öngörülen usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya hane içindeki gelir payı 22/5/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu’na göre tespit edilen asgari ücretin, eşi gelir getirici bir işte çalışmayan, evli ve bir çocuklu bir mükellefin ödemesi gereken en düşük gelir vergisi ve sosyal sigorta primi düşüldükten sonra geriye kalan miktarının 1/3’ünden az olan Türk vatandaşları”dır.

13 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun’un bu Kanun’dan yararlanarak aylık alanların sağlık giderlerinin yeşil kart verilerek karşılanmasını düzenleyen 7’nci maddesi, 5510 sayılı Kanunun 106. maddesi gereğince yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca aynı maddede 5754 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle 3816 sayılı Kanun’un, 5754 sayılı Kanun’un yürürlük tarihinden itibaren iki yıl sonra yürürlükten kaldırılacağı hükmü bağlanmıştır. Yine 5754 sayılı Kanun’un Geçici 12. maddesinde yeşil kart verilen ve verilecek kişiler durumlarında değişiklik olmaması kaydıyla başka bir işleme gerek kalmaksızın genel sağlık sigortalısı sayılması hükmü yer almaktadır.

2008 yılı Aralık istatistiklerine göre, yeşil kart uygulamasına dahil olup, sağlık yardımı alanların sayısı 9.377.850 kişidir (SGK, 2009b). Bu sayının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3.2.2.3.1.6. Bakım Aylığı

“Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik”e göre, bakıma muhtaç özürlü, “özürlülük sınıflandırmasına göre ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden; günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olduğu, her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarının, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’ünden daha az olduğu bakım raporu ile tespit edilenleri” ifade etmektedir. 2009 yılı itibariyle bakım ücreti alabilmek için hanede kişi başına düşen gelir miktarı 350 TL’nin altında olmak durumundadır.

Dolayısıyla yukarıda belirtilen gelir kriteri doğrultusunda bakıma hizmeti için; yatılı bakım için iki aylık net asgari ücret, gündüzlü bakım için bir aylık net asgari ücret, gündüzlü yarım gün (4 saat) bakım için net yarım asgari ücret, akrabaları tarafından yapılan bakım hizmeti için bir aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır.

3.2.2.3.1.7. Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler

5216 ve 5393 sayılı kanunların öngördüğü üzere büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, özürlülere yönelik sosyal yardımlar yapabilmektedirler.

3.2.2.3.1.8. Sivil Toplum Kuruluşları

Çeşitli dernek ve vakıfların da özürlüler ve diğer muhtaç durumdaki kişilere aynı ve nakdi yardım uygulamaları bulunmaktadır.

3.2.2.3.1.9. Özürlülere Yönelik Çeşitli İndirimler

Özürlülerin sosyal ve kültürel haklardan ücretsiz ve indirimli yararlanmaları açısından % 40 ve daha yukarı özür oranına sahip olanlar için çeşitli indirimler gerçekleştirilmiştir.

Bu indirimler;

- Milli parklardan ücretsiz yararlanma,
- Türk Hava Yolları'ndan belirlenen koşullarda bulunduğu takdirde %25 indirimli yararlanma,
- Şehirlerarası karayolu ile yapılan yolcu taşımalarından %50 indirimli yararlanma,
- TC Devlet Demir Yolları tarafından özürlülere %20 indirim uygulaması,
- GSM operatörlerinin öngördüğü çeşitli tarifelerden indirimli yararlanma,
- Birçok belediyede özürlülere toplu taşımada ücretsiz ve indirimli tarife ve bazı belediyeler tarafından su faturalarında indirim uygulaması,
- Türkiye Denizcilik İşletmeleri'nin öngördüğü hizmetlerden %20 indirimli yararlanma,
- İstanbul Belediyesi Deniz Otobüsü'nden indirimli yararlanma,
- Kültür Bakanlığı ören yerleri ve müzelerden ücretsiz yararlanma,
- Devlet Tiyatrolarından ücretsiz yararlanma şeklindedir.

4. ALAN ARAŞTIRMASI: ANKARA- KEÇİÖREN ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Alanı ve Kapsamı

4.1.1. Araştırmanın Önemi

Yoksulluk, özellikle son dönemlerin önemli akademik inceleme alanı haline gelmiş, hem ulusal politikalarda hem de uluslar arası gündemin sıklıkla üzerinde durulan konularından birisi olmuştur. Maddi temeli, kişilerin en temel ihtiyaçlarını karşılamadaki yoksunluğu olarak ortaya konabilecek yoksulluk olgusu, bunun yanında sosyolojik ve politik görünümlere de sahip olan temel sorun alanlarından birisidir.

Yoksulluğun son yıllarda, kadınların yoksulluğu veya çocukların yoksulluğu gibi toplumdaki dezavantajlı gruplar temelinde de bir ayrıma gidilerek ele alındığı görülmektedir. Gelir elde etmek açısından toplumsal ve fiziksel engelliliklere sahip olarak görülen özürülülerin, bu sorunsal içerisinde uluslar arası gündemde, çok yeni ancak yoğun biçimde değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir.

Yoksulluk ve özürülülük, birbiri ile sıkı ilişki içerisinde olan, hatta çoğu zaman birbiri içine geçmiş olgulardır. Yoksulluğun getirdiği birçok olumsuzluk ve yoksunluk (beslenme yetersizliği, sağlıksız fiziki çevre, temel hizmetlerden yoksunluk gibi), özürülülük durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca özürülülüğün kendisi, toplumsal olarak özürülü kişileri ve ailelerini yoksullaştırıcı etki yapabilmektedir. Özürülülerin eğitim, istihdam gibi alanlarda karşılaştıkları engeller, toplumsal önyargılar ve özürülülüğün maliyetli bir olgu olması, özürülülerini yoksulluğa iten önemli nedenlerdir. Dolayısıyla yoksulluk ve özürülülük arasındaki ilişki, bir kısır döngü biçiminde değerlendirilebilir.

Yoksulluk ve özürülülük arasındaki döngüyü kırmak için, özürülü kişilerin yaşadığı yoksulluk durumunun ayırt edici yönlerinin bilinmesi gerekmektedir. Uygulanacak yoksullukla mücadele politikalarının etkililiği, ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. Türkiye’de özürülü kişilerin yoksulluğu politika düzeyinde, muhtaçlık kriterleri çerçevesinde özürülülere verilen sosyal yardımlarla anlaşılmaktadır. Ancak özürülülük ve yoksulluk arasındaki ilişki, çok yönlü ve giriftir. Dolayısıyla bu konuya ilişkin politika oluşturma süreçlerinde daha geniş kapsamlı ve bütüncül değerlendirmelere ihtiyaç vardır.

Özürlü bireylerin yoksulluğu konusu ile ilgili, özellikle son yıllarda gelişmiş ülkelerde yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Konu ile ilgili olarak ülkemizde yapılmış çalışma ise, yok denecek kadar azdır. Ülkemizdeki yoksulluk durumuyla ilgili yapılan çok sayıda çalışma olmasına karşın özürlülüğün bu sorunsal içine dâhil edilmediği bir yapı görülmektedir. Özürlülük alanında yapılan çeşitli araştırmalara ve verilere bakıldığında ise, yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin alt bileşenlerini değerlendirmek açısından kapsamlı bir değerlendirme imkânı sunmadığı görülmektedir. Yani birbirinden bağımsız olarak ele alınmış Türkiye'de yoksulluğa ilişkin verilerle özürlülüğe ilişkin verilerin, özürlü yoksulluğu açısından derinlemesine bir analiz yapılmasına imkan sunmadığı açıktır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele politikalarına ilişkin yorumlar ve geleceğe ilişkin öneriler yapılırken, bu mesele içinde özürlülere ilişkin ayrıntıların gözden kaçırılması söz konusu olabilir.

Yapılan araştırmalarda, ülkemizde konu ile ilgili olarak sadece birkaç makaleye ulaşılabılmış, ancak tez formatında ya da kapsamlı bir biçimde konuyu ele alan ve çözümler üretmeyi hedefleyen bir çalışmaya/araştırmaya rastlanmamıştır. Özellikle ülkemizde yoksulluğu en dipte yaşayan kişilere yönelik yeterli çalışma olmadığı gibi, mutlak yoksulluğu en şiddetli biçimde yaşama riski yüksek olan özürlü bireylerin yoksulluğuna ilişkin çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenlerle sorun alanında, araştırmaya yönelik bilimsel çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir ve araştırmanın bu açıdan oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Yoksulluk konusuna, bu araştırma özelinde de özürlülerin yoksulluğu sorununa, bilimsel yaklaşımlar geliştirmek ve politikalar üretmek için göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta da, yoksulluğu ve özürlülüğü bizzat yaşayanların bu sorunsalı değerlendirme biçimlerinin dikkate alınmasıdır. Bu çalışmanın da, sorunu yaşayanların ortaya koydukları değerlendirmeler ışığında bu sürece katkıda bulunabileceği söylenebilir.

4.1.2. Araştırmanın Amacı

Tez çalışmasında yoksulluk ve özürlülük ilişkisini belirlemek, özürlü bireylerin özürlülük olgusu dolayısıyla yaşadığı ya da özürlülük olgusunun artırdığı sorunlarla yoksulluk sorununun nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymak ve ülkemizdeki yoksullukla mücadele politikalarını özürlü bireylerin yaşadığı yoksulluk bağlamında irdelemek genel amaç olarak benimsenmiştir.

Bu çerçevede, bireylerin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, sosyo-demografik özellikleri, özürlülük durumuna ilişkin bilgileri, özürlülük ve yoksulluğa ilişkin düşünceleri ile özürlülük ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ve yararlandıkları sosyal yardım programlarına ilişkin değerlendirmeleri, aşağıdaki başlıklar bağlamında ortaya koymak hedeflenmiştir:

1. Sosyo-demografik bilgiler:

- Görüşülen kişi
- Görüşülen kişinin yakınlık derecesi
- Cinsiyet
- Yaş
- Medeni durum
- Öğrenim durumu
- Hanede yaşayan kişi sayısı
- Hanede yaşayan özürlü sayısı
- Ankara'da ikamet etme süresi

2. Özürlülük durumuna ilişkin bilgiler:

- Özürlü türü
- Özürlü derecesi
- Özürlü nedeni

3. Sosyo-ekonomik bilgiler:

- Hanenin toplam geliri
- Çalışma/iş arama durumu
- Hanede birden fazla özürlü olması durumunda her özürlü için özürlü aylığı bağlanıp bağlanmadığı
- Özürlü aylığı dışında ayni/nakdi yardım alma durumu
- Özürlü aylığı dışında ayni/nakdi yardım alma sıklığı
- Nereden/nerelerden ayni/nakdi yardım alındığı
- Oturulan konutun mülkiyeti
- Kira gideri
- Özürlülüğün getirdiği ek maliyet durumu
- Özürlülüğün getirdiği ek maliyet miktarı

4. Sosyo- kültürel bilgileri:

- Özürlülere verilen yardımlar konusunda nereden bilgi edinildiği
- Kişilerden aynı/nakdi yardım alma durumu
- Maddi destek alma durumu
- Kimlerden maddi destek alındığı
- Manevi destek alma durumu
- Kimlerden manevi destek alındığı
- Karşılaşılan sorunların yakın çevre ile paylaşma durumu
- Karşılaşılan sorunların kimlerle paylaşılabilirdiği

5. Özürlülük ve yoksulluğa ilişkin düşünceler:

- Özürlü aylığı bağlanana kadarki sürede yaşanan sıkıntılar
- Özürlü aylığının yeterliliğine ilişkin düşünce
- Aynı/nakdi yardımların yeterliliğine ilişkin düşünce
- Özürlü aylığı alınırken hissedilen duygular
- Aynı/nakdi yardım alınırken hissedilen duygular
- Çalışmayı/yardım almayı tercih etme durumu
- Mevcut ekonomik koşulların tariflenmesine ilişkin düşünce
- Aylık geçinilebilecek miktarla ilgili düşünce
- Yoksul olmanın nedenine ilişkin düşünce
- Özürlülerin sorunlarına ilişkin düşünce
- Devletin özürlü yoksulları diğer yoksullara göre maddi destek anlamında daha fazla koruması gerekip gerekmediğine ilişkin düşünce
- Özürlü yoksulluğa etkisine ilişkin düşünce
- Yoksulluğun özürlülük durumuna etkisine ilişkin düşünce
- Yoksulluktan kurtulmaya ilişkin düşünce
- Yoksulluk ve özürlülükle ilgili devletten beklentiler.

4.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya ilişkin sınırlılıklar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Araştırmanın “Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Uzmanlığı Tezi Hazırlama Yöntem ve Esaslarına İlişkin Yönerge”de öngörülen sürede tamamlanması gerektiğinden, süre sınırlılığı mevcuttur.

2. Araştırmacı kişilerin hanelerine gitmek suretiyle yüz yüze görüşme ile veri elde etmiştir. Süre, ulaşım sınırlılığı ve maliyet dolayısıyla araştırma, Ankara ili Keçiören ilçesinde ikamet edenlerle sınırlıdır.

3. Araştırmada ele alınan değişkenlere ait verilerin toplanması, soru kağıdı (anket) ile sınırlıdır.

4. Elde edilecek bulgular, örneklemedeki denek verileri ile sınırlıdır.

4.1.4. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, sorunun ilgili olduğu alan ile verilerin çözümlenmesinde yararlanılan teknikler açısından, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. “Betimsel modelle, bir konudaki hâlihazırdaki durum araştırılır.” Bir vd. (1999). Sorunun ilgili olduğu alan, toplumsal bilimlerde siyasal bilim, sosyoloji, ekonomi ve özürlülük alanını ilgilendiren disiplinlerin ortak alanıdır. Bireylerin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-demografik durumları ile yoksul ve özürlü olma arasındaki ilişkiyi açıklamak amaçlanmıştır.

4.1.5. Evren ve Örnekleme

Araştırma evrenini Ankara ili Keçiören ilçesinde ikamet etmekte olan 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” kapsamında özürlülüğe bağlanan aylıkları alan haneler oluşturmaktadır. Örnekleme, bu haneler arasından basit tesadüfi olarak seçilmiş 82 hanedir. Basit tesadüfi örnekleme, bir eleman örnekleme tekniği olup, “evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örnekleme türüdür” (Karasar, 2002). Örnekleme seçiminde esas alınan veri tabanı, Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü’nün resmi veri tabanıdır.

Seçilen örneklemin, 2022 sayılı Kanun’a dayanarak özürlülük durumuna bağlanan aylıkları alanlardan oluşmasının sebebi, “özürlü aylığı” olarak bilinen 2022 sayılı Kanun kapsamında bağlanan aylıkların, sosyal güvenlik kurumları bünyesinde merkezi bir yapıda örgütlenen bir sistem aracılığıyla yürütülmesi, kriterleri net olan ve sistemli bir ödeme olmasıyla ilgilidir. Bu aylık türü, özürlülere verilen sosyal yardımlar arasında en temel olan sosyal yardım olma özelliğine sahiptir.

Araştırmaya kapsam olarak Keçiören ilçesi alınmıştır. Ankara ili Keçiören ilçesi seçilirken, nüfus yapısı, ekonomik yapısı, sosyolojik yapısı ve kültürel yapısı gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Keçiören 1966 yılında Altındağ ilçesine bağlı iken, 1984 yılında ilçe olmuştur. Keçiören'in ilçe belediye sınırları içinde 43 mahallesi bulunmaktadır.

“Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçları”na göre, Keçiören’de toplam 843.535 kişi ikamet etmektedir (TÜİK, 2007b).

Yıllara göre nüfus dağılımı;

2007 yılı: 843.535

2000 yılı: 625.167

1997 yılı: 588.117

1990 yılı: 533.891

1985 yılı: 433.559 kişidir (Keçiören Belediyesi, 2007).

İlçe kurulduğundan bu yana, nüfusu yaklaşık olarak iki kat artmıştır. Nüfus sayısı açısından Ankara'nın en büyük, Türkiye'nin ise 6. büyük ilçesidir.

Ankara kenti içinde giderek farklı bir kimlikle yer alan Keçiören ilçesi, kentsel anlamda ticari ve sosyal aktiviteleri içeren bir merkeze sahip olmayan, konut ağırlıklı bir yerleşim bölgesidir. Bu bölgede yaşayan insanlar, farklı mezhep ve etnik kökene sahip olmalarına karşın, onları birleştiren en önemli özellik, ağırlıklı olarak orta ve alt gelir grubuna dâhil olmalarıdır. Bu durum, imarsız alanlarda gecekondulaşma ve imarlı alanlarda da çok da nitelikli olarak tanımlanamayacak bir yapılaşma biçiminde mekâna yansımaktadır. Dolayısıyla ilçenin gelir dağılımı açısından homojen bir yapıya sahip olmaması, araştırma için gerekli olan en önemli özelliklerden biridir. Ayrıca, Keçiören ilçesinin yıllara göre nüfus artış hızı göz önünde bulundurulduğunda, hızla göç aldığından hızlı kentleşme yaşayan bölgelerden birisi olarak ifade edilebilir.

4.1.6. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Anket formu oluşturulurken, sorun alanı ve araştırma yöntemleri konusuna hakim kişilerden destek

alınmıştır. Anket, sosyo-demografik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve özürllülüğe ilişkin değişkenler ile özürllülüğe ve yoksulluğa ilişkin düşünce değişkenlerini içermektedir. 50 sorudan oluşan ankette, açık uçlu sorular da bulunmakla birlikte, kapalı uçlu sorular ağırlıktadır.

Veri toplama aracı olan anket, rasgele deneklere uygulanmıştır. Araştırmacı uygularken, soruların işleyişini sınamıştır. Uygulamadan alınan geri bildirimler sonucunda soru kağıdı, bazı soruların çıkarılması, bazılarının eklenmesi ve bir kısmının yeniden düzenlenmesi şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Bu aşamada da, uzman desteği alınarak anket formuna son şekli verilmiştir.

4.1.7. Veri Toplama Süreci

Anket, Ankara'nın Keçiören ilçesinde ikamet etmekte olan ve 2022 sayılı Kanun kapsamında özürllülük durumuna bağlanan aylıkları alan hanelerden basit tesadüfi olarak seçilen hanelerin adresleri tespit edilmiştir.

Keçiören ilçesinin coğrafi olarak dağınık yapılanması, hanelerin kısmen ilçenin uzak yerleşim yerlerinde olması ve bu yerleşim yerlerinde (özellikle gecekonduların apartmanlara dönüştüğü bölgelerde) adres belirtir levha ve bina numaralanmasının eksikliği, adreslere ulaşmada güçlükler yaratmıştır. Ayrıca adres yanlışlıkları, adres değişiklikleri, hanede kimsenin bulunmayışı ya da kişilerin görüşme talebini reddetmesi gibi nedenler zaman kaybını beraberinde getirmiş, araştırmacının veri toplama aşamasında planlanan sürenin uzamasına neden olmuştur.

Anketler, araştırmacının kendisi tarafından kişilerin hanelerine gidilerek yüz yüze görüşme yoluyla uygulanmıştır. Araştırmacının kendini tanıtmaması ve amacını belirtmesinden sonra anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması sırasında, görüşme yapılacak kişiye görüşmenin amacını ve nedenini anlatmak yanında, mahallede yaşayan diğer sakinlere ve çevreye açıklama yapmak durumunda kalmak ("niçin gelindiği", "ne yapılmak istendiği" tarzındaki sorulara cevap vermek), araştırmacı açısından zorluk yaratmıştır.

Araştırma sürecinde bir kamu görevlisi sıfatıyla araştırma yapmanın, kişilerde güven uyandırması olumlu bir katkıdır. Yapılan görüşmelerde, yardımların kesileceği

konusunda kaygı yaşayanlara ve görüşmek istemeyenlere de rastlanmıştır. Görüşme isteminde tereddüt yaşayanlarda, alınan yardımların kesileceği ve mahremiyetin açığa çıkma kaygısı rol oynamıştır. Çünkü, yoksulluk ve özürlülük durumları ile aldıkları yardımların, çevrede anlaşılması durumu, mahremiyetlerine dokunulması ve “deşifre olmak” anlamına da gelmektedir. Diğer yandan, araştırmacının görüşülen kişilere yardım yapacağı beklentisi içerisinde bulunduğu görülmüş, görüşme sonucunda hanelere aynı/nakdi yardım yapılacağı düşüncesine kapılanlara da sıklıkla rastlanmıştır. Burada, “zor durumlarını” kanıtlama çabası ön plana çıkmıştır.

Hem özürlüler hem de yakınları ile gerçekleştirilen görüşmelerde anket uygulaması, aynı zamanda kişilerin “dertleşme”, “ağlama” istemlerine de bir yanıt şekli almıştır. Hemen hemen görüşülen her hanede, sorulara yanıtlarla birlikte, aile sorunları, özürlülüğün getirdiği zorluklar, yoksulluğun yarattığı çıkmazlar vurucu biçimde, açıklıkla ifade edilmiştir.

4.1.8. Verilerin İşlenmesi ve Çözümlemesi

Çalışmanın amacına yönelik olarak elde edilen veriler, SPSS 11.5 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik paket programıyla işlenmiş, çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde, betimsel istatistik teknikleri kullanılmıştır.

4.2. Araştırmanın Bulguları

4.2.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Tablo 4.1: Görüşülen Kişi

Görüşülen Kişi	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Özürlü	29	35,4	35,4
Yakını	53	64,6	100
Toplam	82	100	

Görüşülen kişilerin %35,4’ü özürlü bireyin kendisi, %64,6’sı ise özürlü bireyin hanesinde yaşayan yakınıdır. Görüldüğü üzere, özürlü bireyin yakınları ile görüşme oranı yüksek bulunmuştur. Bunun nedenleri olarak, özürlü bireyin yaşının

küçüklüğü, zihinsel kısmen de ruhsal özürlerle görüşebilme olanağının olmaması veya sınırlı olması gibi etkenler sıralanabilir.

Tablo 4.2: Görüşülen Kişinin Yakınlık Derecesi

Görüşülen Kişinin Yakınlık Derecesi	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Baba	10	18,9	18,9
Anne	28	52,8	71,7
Abla	4	7,5	79,2
Kardeş	2	3,8	83
Diğer	9	17	100
Toplam	53	100	

Görüşülenlerin özürle bireye yakınlık derecesinin dağılımına bakıldığında; %52,8’ini “anne”, %18,9’unu “baba”, %7,5’ini “abla”, %3,8’ini “kardeş” oluşturmaktadır. Görüşülenlerin yarısından fazlasına karşılık gelen %52,8’inin özürle bireyin annesi olması, toplumsal olarak eve bağımlı olma durumunu kadınların daha çok yaşamalarıyla ve özürle bireyin bakımıyla daha çok annenin ilgileniyor olmasıyla ilgilidir. Bora’nın (2002) yoksul kadınlarla yaptığı görüşmelerden edindiği gözlemleri, buna benzer bir durumu doğrudan niteliktedir:

“Hasta çocukları olduğu için evinden hemen hiç ayrılmayan, herhangi bir şeyle meşgul olamayan kadınlarla görüştük. Çocuklarının bakımını yalnız başlarına üstlenmenin kendilerini çok yıprattığını, derin bir çaresizlik hissettiklerini anlattılar” (Bora, 2002).

Tablo 4.3: Cinsiyet

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Erkek	40	48,8	48,8
Kadın	42	51,2	100
Toplam	82	100	

Görüşülen hanelerde yaşayan özürlü bireylerin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde oransal olarak pek fark bulunmamaktadır. Erkeklerin oranı %48,8 iken, kadınların oranı % 51,2'dir.

Tablo 4.4: Yaş

Yaş	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0-10	6	7,3	7,3
11-20	18	22	29,3
21-30	23	28	57,3
31-40	17	20,7	78
41-50	7	8,5	86,5
51-65	6	7,3	93,8
65 +	5	6,2	100
Toplam	82	100	

Özürlü bireyler yaş grupları açısından değerlendirildiğinde, oransal olarak en yüksek paya sahip grup %28 ile (21–30) yaş grubudur. Bunu, %22 ile (11–20), %20,7 ile (31–40), %8,5 ile (41–50), %7,3 ile (51–65), %7,3 ile (0–10) ve %6,2 ile (65 ve üzeri) yaş grupları takip etmektedir. Buradan, yoğunlaşmanın çalışma çağındaki özürlü bireylerde olduğu söylenebilir. Bu durum araştırmanın yorumlanması açısından olumlu olarak görülebilir. Çünkü yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin kurulmasında çalışma çağındaki özürlü nüfusun özürlülerin yaşadığı istihdam, eğitim, sağlık vb. sorunlarla bağlantılı olarak yaşanan yoksulluk döngüsüne ilişkin zengin bilgi verebileceği düşünülmektedir.

Tablo 4.5: Medeni Durum

Medeni Durum	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evli	14	17,1	17,1
Bekâr	61	74,4	91,5
Dul	5	6,1	97,6
Boşanmış	2	2,4	100
Toplam	82	100	

Örnekleme içerisindeki özürlü bireylerin medeni durumlarına bakıldığında %74,4'ü bekârdır. Evli olanların oranı %17,1, dul olanların oranı %6,1 ve boşanmış olanların oranı ise %2,4'tür. Bekâr olanların oranının bu kadar yüksek çıkmasında araştırma kapsamındaki özürlü bireylerin yaş küçüklüğü oranı da, göz önünde bulundurulması gereken bir etkidir.

Tablo 4.6: Öğrenim Durumu

Öğrenim Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Okur-yazar değil	39	47,6	47,6
Okur-yazar	8	9,8	57,4
İlkokul	8	9,8	67,2
Ortaokul	11	13,4	80,6
Lise	15	18,3	98,9
Yüksekokul	1	1,1	100
Toplam	82	100	

Özürlü bireylerin %47,6'sı -yaklaşık olarak yarısı- okuryazar değildir. Okur-yazar olan ve ilkokul mezunu olan özürlü bireylerin sayısı eşit olup oranı %9,8'dir. Bunun yanında ortaokul mezunu olanların oranı %13,4, lise mezunu olanların oranı %18,3, yüksekokul mezunu olanların oranı ise %1,1'dir. Okuryazar olmayanların oranının yüksek olmasının sebepleri arasında, araştırma kapsamında yer alan zihinsel özürlü bireylerin ve bakıma muhtaç ağır özürlü bireylerin olması sayılabilir.

Yoksulluk olgusunun, kişilerin eğitim düzeylerini olumsuz biçimde etkilediği, kendilerini bu döngüden kurtaracak birikimi elde etmede engeller oluşturan bir yapıyı oluşturduğu yapılan yoksulluk araştırmalarında ortaya konmuştur:

TÜİK'in gerçekleştirdiği "2006 Yoksulluk Araştırması", eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığını ortaya koymuştur. Araştırmaya göre, okuryazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 33.71 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 14.19, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5.2, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 1.01 olmuştur (TÜİK, 2007a).

Erdem'in (2003) Ankara kent yoksulları arasında yaptığı yoksulluk araştırmasında, yoksulların %28,4'ü okuryazar değildir. Ayrıca okuryazar olup

herhangi bir okul bitirmeyenlerin oranı %8,4 iken, ilkokul mezunu olanların oranı %55,1'dir (Erdem, 2003).

Ayrıca, Melih Ersoy ve diğerlerinin (2000) Ankara'nın yoksul semtlerinde gerçekleştirdikleri yoksulluk araştırmasına göre, hane reislerinin %6'sı hiç okula gitmemiştir. %5'i okuryazardır ve %59,1'i ilkokul mezunudur (ODTÜ, 2000).

Bu verilerden hareketle, ekonomik yoksunluğun eğitim almaya engel olduğu aynı zamanda eğitim düzeyinin düşüklüğünün yoksulluktan kurtulmayı zorlaştırdığı veya var olan yoksulluğu derinleştirdiği söylenebilir. Erdem'in (2003) de ifade ettiği gibi "öğrenim durumunun düşüklüğü sosyal hareketliliğe engel olarak yoksulluğun devam etmesine neden olmaktadır. Yoksulluk ise eğitime yapılacak yatırıma engel olduğu için kendisinin doğurucu ve devam ettiricisi olarak durmaktadır (Erdem, 2003).

Yoksulluktan bağımsız biçimde değerlendirildiğinde de; özürlü olmanın, çeşitli nedenler dolayısıyla özürlü olmayan kişilerin durumuna kıyasla eğitim olanaklarından yararlanmada sıkıntılar yarattığı bilinmektedir. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre "ortopedik, zihinsel, görme, işitme, dil ve konuşma özürlülerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %36,3 iken, süreğen hastalığa sahip olanlarda bu oran %24,81'dir. Toplam nüfus için ise bu oran %12,94'tür. Ortopedik, zihinsel, görme, işitme, dil ve konuşma özürlülerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı hem toplam nüfustan, hem de süreğen hastalığı olanlardan daha yüksektir" (ÖİB ve DİE, 2002).

Ancak süreğen hastalığı olanların da özür türleri içine dâhil edildiği ve yoksul olan özürlü bireyler arasında yapılan bu çalışmada okuma yazma bilmeyenlerin oranı %47,6 olup, bu oran hem yoksulluk araştırmalarında ortaya çıkan oranlardan, hem de Türkiye genelindeki özürlülerin eğitim durumunu açıklayan Türkiye Özürlüler Araştırması verilerinden daha yüksektir. Dahası araştırma kapsamındaki özürlülerin %67,1'i okuryazar olmayan, okuryazar ya da en fazla ilkokul mezunu olması, eğitim düzeyinin genel olarak oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, yalnızca özürlü olmak değil, hem yoksul hem de özürlü olmanın eğitime olan olumsuz etkilerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.7: Hanede Yaşayan Kişi Sayısı

Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
İki	6	7,3	7,3
Üç	13	15,9	23,2
Dört	26	31,7	54,9
Beş	21	25,6	80,5
Altı	10	12,2	92,7
Yedi	4	4,9	97,6
Sekiz ve üstü	2	2,4	100
Toplam	82	100	

Hanelerde yaşayan kişi sayısına bakıldığında, genellikle “üç”, “dört”, “beş” kişinin yaşadığı ve çekirdek aile yapısının yoğunlukta olduğu görölmektedir. Hanelerin %15,9’u üç kişinin, %31,7’si dört kişinin, %25,6’sı beş kişinin yaşadığı hanelerdir. Altı ve üzeri kişinin yaşadığı hanelerin oranı ise %19,5’tir.

Tablo 4.8: Hanedeki Özürlü Sayısı

Hanedeki Özürlü Sayısı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Bir	74	90,2	90,2
İki	8	9,8	100
Toplam	82	100	

Hanelerdeki özürlü sayısına bakıldığında %90,2’sinin hanesinde bir özürlü yaşamaktadır. Hanelerin %9,8’inde ise iki özürlü birey vardır.

Tablo 4.9: Ankara'da Yaşama Yılı

Ankara'da Yaşama Yılı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0-3 yıl	6	7,3	7,3
4-6 yıl	5	6,1	13,4
7-9 yıl	4	4,9	18,3
10-12 yıl	7	8,5	26,8
12 +	60	73,2	100
Toplam	82	100	

Özürlü bireylerin yaşadığı hanelerin Ankara ilinde yaşama yılına bakıldığında, 12 yıl ve daha fazla süredir Ankara'da yaşayanların oranının %73,2 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında, hanelerin %8,5'i (10-12), %4,9'u (7-9), %6,1'i (4-6), %7,3'ü (0-3) yıldır Ankara'da yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bu durum, araştırma kapsamındaki özürlü bireylerin başa çıkmak durumunda kaldıkları yoksulluğun, büyük kentin kendine özgü üretim ve mekânsal ilişkilerinin ortaya koyduğu ve kırsal yoksulluktan ayrılan özelliklere sahip bir yoksulluk formu olan “kentsel yoksulluk” olduğunu göstermektedir. Özürlü bireylerin kentsel alanlarda toplumsal yaşama katılımlarında zorluklar yaşadıkları bilinmektedir. Bunun yanında “yoksul bir özürlü birey” olarak kentte yaşamak; ulaşım, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel vb. kentsel olanaklardan yararlanmada sıkıntıların daha yoğun yaşanması anlamına gelmektedir. Yine “yoksul bir özürlü birey” kentte mekânsal ayrışmanın getirdiği fiziksel ve toplumsal zorlukları daha ağır biçimde tecrübe eder. Ayrıca hem kentsel yoksulluk sürecini, hem de diğer bir dezavantajlılık durumunu ifade eden özürüllüğü birlikte yaşayan birey, marjinalite, dışlanma, ayrımcılık gibi kente ait olumsuz süreçlere maruz kalan grubu da ifade etmektedir.

4.2.2. Özürlülük Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 4.10: Özrün Türü

Özrün Türü	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Ortopedik	12	14,6	14,6
Görme	7	8,5	23,1
İşitme	9	11	34,1
Zihinsel	30	36,6	70,7
Duygusal-Ruhsal	5	6,1	76,8
Süreğen hastalık	10	12,2	89
Birden çok özre sahip	9	11	100
Toplam	82	100	

Özür türlerinin dağılımına bakıldığında, zihinsel özürler %36,6 ile en fazla orana sahip özür türünü oluşturmaktadır. Ortopedik özürler %14,6, görme özürler %8,5, işitme özürler %11, ruhsal-duygusal özürler %6,1, süreğen hastalığa olanlar %12,2 paya sahiptir. Birden çok özre sahip olan özürlerin oranı ise %11'dir.

Tablo 4.11: Özrün Derecesi

Özrün Derecesi	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
%40-50	13	15,9	15,9
%51-60	21	25,6	41,5
%61-70	13	15,9	57,4
%71-80	12	14,6	72
%81-90	14	17	89
%91-100	9	11	100
Toplam	82	100	

Hanelerdeki özürli bireylerin özür oranlarının dağılımında büyük miktarda oran farkı bulunmamakla birlikte, %51–60 arası özür oranı bulunanlar %25,6 ile en yüksek orana sahiptir. Bunu takiben %17,1'i %81–90, %15,9'u %40–50, %15,9'u %61–70, %14,6'sı %71–80 ve %11'i %91–100 arası özür oranına sahiptir.

Tablo 4.12: Özrün Nedeni

Özrün Nedeni	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Doğuştan	29	35,4	35,4
Kazalar	8	9,8	45,2
Hastalıklar	23	28	73,2
Zehirlenme	1	1,2	74,4
Sonradan, nedeni bilinmiyor	14	17,1	91,5
Yanıtsız	7	8,5	100
Toplam	82	100	

Hanelere, özürlü bireylerin özrünün nedeninin ne olduğu sorulduğunda, hanelerin %35,4'ü özrün nedeninin “doğuştan” olduğunu, %28'i “hastalıklar” sonucunda olduğu, %17,1'i “sonradan olduğu ve nedeninin bilinmediği”, %9,8'i “kazalar” sonucunda olduğu, %1,2'si “zehirlenme” sonucunda olduğu yanıtını vermişlerdir. %8,5'i ise soruyu yanıtı bırakmışlardır.

4.2.3. Sosyo-Ekonomik Duruma İlişkin Bulgular

Tablo 4.13: Haneye Giren Aylık Gelir

Haneye Giren Aylık Gelir	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
50-200 TL	4	4,9	4,9
201-350 TL	3	3,7	8,6
351-500 TL	10	12,2	20,8
501-650 TL	16	19,5	40,3
651-800 TL	24	29,3	69,6
801-950 TL	9	11	80,6
951-1100 TL	10	12,2	92,8
1101+ TL	6	7,2	100
Toplam	82	100	

Bu soruda sözü edilen haneye giren aylık gelir, hanenin varsa tüm çalışanlarının aylık gelirlerinin, hanelerin 3 ayda bir aldıkları özürlü maaşının ve

diğer kurumlardan alınan aynı-nakdi yardımların aylık olarak hesaplanmasıyla elde edilen miktarların toplamıdır. Hanelerin %8,6'sının aylık gelirinin (50–350) TL, %12,2'sinin aylık gelirinin (351–500) TL, %19,5'inin aylık gelirinin (501–650) TL, %29,3'ünün aylık gelirinin (651–800) TL, %23,2'sinin aylık gelirinin ise (801–1100) TL arasında olduğu görülmektedir. Hanelerin hemen hemen yarısının aylık gelir miktarlarının (501–800) TL arasında olduğu ve sıklığın bu gelir aralığında yaşandığı söylenebilir.

Ancak; hanelerinde özürli bulunan ve 2022 Sayılı Kanun'a göre muhtaç kabul edilmiş ve özürli aylığı alan hanelerde yapılan bu araştırmadaki hanelerin aylık gelirlerinin önemli bir kısmını veya tamamını özürli aylığı, bakım aylığı ve diğer yardımlar oluşturmakla birlikte, oldukça önemli bir gider olarak ortaya çıkan kira giderleri de bu hesaplamadan düşülmemiştir. Bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda, gelirlerin görünenden çok daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 4.14: İş Arama Durumu

İş Arama Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	28	34,2	34,2
Hayır	52	63,4	97,6
Yanıtsız	2	2,4	100
Toplam	82	100	

Kişilere, özürli aylığından ya da diğer yardımlardan yararlanmadan önce, kamu ya da özel sektörde istihdam edilmek için iş arayıp aramadıkları sorulduğunda, özürli kişilerin %34,2'i iş aradığını ancak bulamadığını, %63,4'ü ise iş aramadığını belirtmiştir.

Bu soruya “evet” ya da “hayır” şeklinde yanıt verenlere nedenleri de sorulmuştur.

İş bulamamanın sebebi, genellikle özürlilik ile ilişkilendirilmektedir. Araştırmada hem Türkiye İş Kurumu aracılığıyla özel sektörde istihdam edilmek için başvuran hem de özürli memur alımlarını takip ederek sınavlara giren, ancak iş bulamadıklarını belirten, bu durumu da genellikle özürli bireylere ayrılan kadroların yetersizliğine bağlayan özürli bireyler bulunmaktadır. Özürli bireylerin istihdamıyla

İlgili yasal düzenlemelerin kapsamı dışında da, “eş-dost” aracılığıyla iş arayan, ancak özürlü oldukları için kendilerini kimsenin çalıştırmak istemediğini belirtenler de bulunmaktadır. İş bulamamanın sebepleri ile ilgili olarak sıklıkla dile getirilen bir başka sorun ise “eğitimsizlik” ve bundan kaynaklanan “niteliksiz işgücü” sorunudur. İyi bir eğitim alamamak, bir meslek edinememeyi de beraberinde getirmiş, özürlü kişiler için yaşanan istihdam sorunu bu şekilde daha ağır düzeylere ulaşmıştır. Böylece yoksullukla bağlantılı olarak eğitim olanaklarından yoksunluk, özürlü kişinin tüm yaşamını olumsuz etkileyecek biçimde istihdam edilme süreçlerine de yansımaktadır. Araştırma sırasında, “Okula gidemedik, bir meslek edinemedik, bir de zaten özürlüsün diye iş veren yok!” ya da “Özürlü olmadan önce inşaat işçisiydim, zaten mesleğim yoktu. Bu duruma düşünce ağır işlerde çalışmıyorum, hafif olan iş bulamıyorum.” gibi ifadelerle durumlarını betimleyen özürlü kişilere rastlanmıştır.

İş aramamakla ilgili nedensellikler irdelendiğinde, özürlü kişilerin kendi iradelerinden bağımsız olan etkenler bulunmaktadır. Özürlü kişinin eğitim çağında olması, bakıma muhtaç, ağır özürlü olması ya da kişinin özür durumunun çalışmasına ciddi biçimde engel oluşturması bu etkenler arasında sayılabilir.

Ancak bunun yanında, çalışabilir durumda olan bir özürünün hem kendisinin hem de ailesinin “Çalışabileceğini hiç düşünmedik”, “Özürlü çalışamaz ki!” türünden özürlü kişiye yardıma/bakıma muhtaç şeklindeki bir düşünce kalıbıyla yaklaşan, hatta özürlü kişilerin istihdamına yönelik hiçbir bilgisi olmayan kişiler de bulunmaktadır. Ancak araştırma sırasında edinilen gözlemlerden yola çıkarak bu düşünce sistemine sahip kişilerin yoğunlukla bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 4.15: Hanede Yaşayan Birden Fazla Özürlü Var İse Her Özürlü İçin Aylık Bağlanıp Bağlanmadığı

Hanede Yaşayan Birden Fazla Özürlü Var İse Her Özürlü İçin Aylık Bağlanıp Bağlanmadığı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	2	25	25
Hayır	6	75	100
Toplam	8	100	

Hanede birden fazla özürlü bulunan hane sayısı 8 olarak belirlenmekle birlikte, bunların %75’inde sadece bir özürlü birey için özürlü aylığı bağlanmıştır.

Tablo 4.16: Özürlü Aylığı Dışında Herhangi Bir Ayni-Nakdi Yardım Alma Durumu

Özürlü Aylığı Dışında Herhangi Bir Ayni-Nakdi Yardım Alma Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	31	37,8	37,8
Hayır	51	62,2	100
Toplam	82	100	

Hanelerin %37,8'i özürlü aylığı dışında başka kişi ve/veya kurumlardan da ayni-nakdi yardım almaktadır.

Tablo 4.17: Nereden/Nerelerden Ayni-Nakdi Yardım Alındığı

Nerden/Nerelerden Ayni-Nakdi Yardım Alındığı*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından yardım	13	27,6	27,6
Belediyelerden yardım	23	49	76,6
Dernek veya vakıflardan yardım	3	6,3	82,9
SHÇEK'ten Bakım Aylığı	8	17,1	100
Toplam	47	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Özürlü aylığı dışında da yardım aldığını belirten hanelere nereden/nerelerden ayni-nakdi yardım aldığı sorulduğunda, hanelerin yarısına yakınının (%49) belediyelerden, %27,6'sının sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından yardım aldığı, %17,1'inin bakım aylığı aldığı, %6,3'inin dernek ya da vakıflardan yardım aldığı ortaya konmuştur. Özürlülere ayni-nakdi sosyal yardım sağlayan diğer kuruluşlardan (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü) yardım aldığını belirten bir hane bulunmamaktadır. Belediyelerden alınan yardımlardan kastedilen hem ilçe belediyesi hem de büyükşehir belediyesidir.

Tablo 4.18: Ayni/Nakdi Yardımın Alınma Sıklığı

Ayni/Nakdi Yardımın Alınma Sıklığı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0-3 ay	11	35,5	35,5
4-6 ay	20	64,5	100
Toplam	31	100	

Başka kurumlardan alınan ayni-nakdi yardımların alınma sıklığına bakıldığında, hanelerin %64,5'i (4–6) ayda bir, %35,5'i ise (0–3) ayda bir almaktadır. Bu durum sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının ve belediyelerin belli periyotlarla yardım vermesi ile ilgilidir. Bu soruya (0–3) ay yanıtını veren %35,5'lik oranın büyük kısmını da bakım aylığı alanlar oluşturmaktadır.

Tablo 4.19: Yaşanan Konutun Mülkiyeti

Yaşanan Konutun Mülkiyeti	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Kira	48	58,5	58,5
Ev sahibi	28	34,2	92,7
Kapıcı dairesi	6	7,3	100
Toplam	82	100	

Yaşanılan konutun mülkiyetine bakıldığında, hanelerin önemli bir çoğunluğu (%58,5) kirada oturmaktadır. %34,2'si ise ev sahibi olduğunu belirtmiştir. Ancak bu kategoride değerlendirilen hanelerin bir kısmı evin mülkiyetinin kendilerine ait olmadığını, aile büyükleri veya yakın akrabalara ait olduğunu ve kira vermeden oturduklarını belirtmişlerdir. Yaşanan konutun mülkiyetinde diğer bir kategori ise evin mülkiyeti kendilerine ait olmayıp, hizmet karşılığı apartmanların kapıcı dairelerinde oturanlardır. Hanelerin %7,3'ü bu kapsamdadır. Burada kira ödemeyip, “kapıcılık” olarak bilinen hizmet türü karşılığında konutta oturma hakkı elde etme durumu vardır. Kişiler bu hizmet karşılığında ya sadece konutta karşılıksız oturma hakkını elde etmektedir ya da hem kira ödemeyip hem de hizmet karşılığı bir miktar ücret alınmaktadır.

Tablo 4.20: Kiracı Olarak Ödenen Miktar

Kiracı Olarak Ödenen Miktar	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0 – 100 TL	5	10,4	10,4
101-200 TL	6	12,5	22,9
201-300 TL	16	33,3	56,2
301-400 TL	14	29,2	85,4
401-500 TL	5	10,4	95,8
501-600 TL	2	4,2	100
Toplam	48	100	

Hanelerin %10,4'ünün (0–100) TL, %12,5'inin (101–200) TL, %33,3'ünün (201–300) TL, %29,2'sinin (301–400) TL, %10,4'ünün (401–500) TL ve %4,2'sinin (501–600) TL arasında kira giderleri bulunmaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde Ankara ilinde ve araştırmanın yapıldığı Keçiören ilçesindeki kira bedellerinin geneline bakıldığında, (300–600) TL arasında değişmekte olduğu söylenebilir. Ancak hanelerin % 56,3'ü gibi büyük bir oranı 300 TL'den ve %22,9'u 200 TL'den düşük kira bedelleri ödemektedir. Araştırma esnasında da gözlemlendiği üzere bunun tek sebebi, kişilerin gecekonduları veya apartman dairelerinin en kötü durumda olanını kiralamak zorunda kalmalarıdır. Hatta görüşülen birkaç hanede, gecekondulu veya kötü durumdaki apartman dairesinden de öte baraka şeklinde, derme çatma barınaklarda yaşayan kişilere rastlanmıştır. Yani burada dikkat edilmesi gereken nokta, kira bedellerinin düşük oluşu değil, yoksul hane fertlerinin kendilerini kira bedeli çok daha düşük, ancak fiziksel olarak kötü koşullara sahip mekanlarda yaşama zorunluluğu içinde hissetmeleridir.

Tablo 4.21: Özürlü Olmanın Getirdiği Ek Maliyet Durumu

Özürlü Olmanın Getirdiği Ek Maliyet Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	38	46,3	46,3
Hayır	41	50	96,3
Yanıtsız	3	3,7	100
Toplam	82	100	

Özürlülük olgusunun hem kendi doğasından kaynaklı olarak hem de kentsel yaşamda ortaya çıkan farklı ihtiyaçlar neticesinde kişilere bir maliyet yüklediği bilinmektedir. “Özürlülüğün maliyeti” kavramı çok geniş olmakla birlikte burada aylık veya belli periyotlarla ödenen sürekli maliyetlerden bahsedilmektedir. Hanelere özürlülüğün getirdiği sabit birtakım maliyetlerin olup olmadığı sorulduğunda, örneklem kapsamındaki hanelerin %46,3’ü “evet”, %50’si ise “hayır” yanıtını vermişlerdir.

Tablo 4.22: Özürlü Olmanın Ek Maliyet Miktarı

Özürlü Olmanın Ek Maliyet Miktarı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0-50 TL	4	10,5	10,5
51-100 TL	22	58	68,5
101-150 TL	2	5,3	73,8
151-200 TL	4	10,5	84,3
201-250 TL	4	10,5	94,8
251-300 TL	1	2,6	97,4
301+ TL	1	2,6	100
Toplam	38	100	

Bu maliyetlerin miktarı ile ilgili olarak hanelerin %58’i (51–100) TL cevabını vermekle birlikte, (0–50) TL, (151–200) TL, (201–250) TL olarak belirtenlerin oranları eşit olup %10,5’tir. Özürlü kişilerin ve ailelerinin yüklendiği, sorun olarak belirtilen maliyet kategorileri çok farklılaşmamakla birlikte, “yeşil kartın karşılamadığı ilaç paraları, hasta bezi giderleri, hastanelere ve diğer sağlık kuruluşlarına ulaşmada toplu taşıma araçlarını kullanamama dolayısıyla ödenen taksit ücretleri...” ağırlıklı olarak belirtilen maliyetlerdir. Bu maliyet türlerine bakıldığında, hepsinin yaşamsal olduğu ve kişilerin tercihlerine bağlı olmadığı belirtilmektedir ve özürlü kişilerin yoksullaşmasında da oldukça etkili olmaktadır.

4.2.4. Sosyo-Kültürel Duruma İlişkin Bulgular

Tablo 4.23: Özürlülere Verilen Aylık/Yardımlarla İlgili Bilginin Nereden Alındığı

Özürlülere Verilen Aylık/ Yardımlarla İlgili Bilginin Nereden Alındığı	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Ailemden	4	4,9	4,9
Akrabalarımдан	9	11	15,9
Komşularımдан/arkadaşlarımдан	27	32,8	48,7
Medya aracılığıyla	16	19,6	68,3
Derneklerden	4	4,9	73,2
Özürlülere eğitim veren kurumlardan	11	13,4	86,6
Diğer	11	13,4	100
Toplam	82	100	

Hanesinde özürlü birey bulunan yoksul ailelerin veya yoksulluğu yaşayan özürlü bireylerin, “nereden yardım alabilirim?” sorusunun cevabına ilişkin bilgi kaynakları ve bilgi akışı oluşturdukları görülmektedir. Yapılan görüşmelerin %32,8’inde bu bilgilere “komşular” aracılığıyla ulaşıldığı belirtilmekte olup, “aile ve akrabalar” aracılığıyla bilgilere ulaşan hanelerin oranı %15,9’dur. Bu soruya “komşular/arkadaşlar” cevabını verenlerin genelde söylediği “*Bizim komşu duymuş, özürlülere devlet yardım veriyormuş, bunu öğrenince biz de araştırmaya başladık.*” veya “*Bizim komşunun da aynen bizim gibi yoksul olan özürlü bir tanıdığı varmış, o birçok yardımdan yararlanıyormuş.*” türünden yanıtlardır. Dolayısıyla, yoksullukla baş etme açısından bir yöntem olarak benimsenen yardım alma konusunda bilgi almada, aile ve hemşehrilik ilişkilerinden çok yaşanan çevrede ilişki kurulan kişilerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu durum, yoksulluğun son dönemlerde farklılaşan boyutuyla açıklanabilir. Türkiye’de köyden kente göçle birlikte, kentsel yoksullukla başa çıkma açısından aile bağlarının ve hemşehrilik ilişkilerinin belirgin olduğu söylenebilir. Ancak özellikle 1980’lerden sonra Pınarcıoğlu ve Işık’ın (2001b) da ortaya koyduğu üzere, “yumuşak bütünleştirici kentleşmeden, gergin-dışlayıcı kentleşme” sürecine geçişte kentsel yoksullukla mücadelede, aile ve hemşehrilik dayanışmasının da yavaş yavaş terk edildiği gözlemlenmektedir.

(Pınarcıoğlu ve Işık, 2001b). İkizoğlu'nun (2000) Ankara'nın Mamak ilçesinde ikamet eden ve 2022, 3294 ve 2828 sayılı kanunlar çerçevesinde sosyal yardım alan yoksul kişiler arasında yaptığı araştırmada da komşu ve arkadaş çevresinin etkisi ortaya çıkmaktadır. Kişilere, yararlanılan sosyal yardım programı için başvuruda kimin rolü olduğu sorulduğunda, yoksul kişilerin %64,3'ü komşu/arkadaşlar yanıtını vermişlerdir (İkizoğlu, 2000).

Özürlülere verilen aylık/yardımlarla ilgili diğer bir bilgi kaynağı ise %19,6 gibi azımsanmayacak bir orana sahip olan medyadır.

“Çocuk özel eğitim okuluna gidiyor; oradan bilgi verdiler” diyen ailelerin oranı ise %13,4'tür. Bu bulgu, özürlü bireyin ve ailesinin sıkça ilişki içinde olduğu özürlülere eğitim veren kurumların özürlü kişilerin devletten alabileceği sosyal yardımlara ilişkin bilgi ağı içinde yer aldığı görülmektedir.

Hanelerin %4,9 gibi düşük bir oranı, nereden yardım alabileceğine ilişkin bilgiye dernekler aracılığıyla ulaşmıştır. Ancak buradan özürlülere yönelik faaliyet gösteren dernekler değil, yoksulluk konusunda çalışmalar ve yardımlar yapan dernekler anlaşılmalıdır. Yani hane, yaşadığı yoksulluk dolayısıyla, belirli derneklerden ya da diğer bir ifadeyle hayır kurumlarından yardım almakta, bu kurumlar ise özürlülerin yararlanabileceği yasal yardımlar konusunda bilgi vermektedirler. Bu durum, yoksulluk yaşayan özürlü bireylerin ve ailelerinin, özürlülerin sahip olduğu ve olması gereken haklar konusunda örgütlü biçimde harekete oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Zira araştırma kapsamında özürlülükle ilgili faaliyet gösteren herhangi bir sivil toplum kuruluşu ile ilişki halinde olan bir özürlü bireye ve ailesine rastlanmamıştır.

Tablo 4.24: Kişilerden Ayni/Nakdi Yardım Alma Durumu

Kişilerden Ayni/Nakdi Yardım Alma Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	10	12,2	12,2
Hayır	72	87,8	100
Toplam	82	100	

Hanelerin %87,8'i, kişilerden karşılıksız olarak herhangi bir ayni-nakdi yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Bu oranın oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. %12,2'ye tekabül eden ve kişilerden ayni-nakdi yardım aldığını belirtenler ise bayramlarda veya fitre, zekât olarak komşuların, akrabaların zaman zaman yardım yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4.25: Maddi Destek İhtiyacında Çevreden Destek Alma Durumu

Maddi Destek İhtiyacında Çevreden Destek Alma Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	32	39	39
Hayır	47	57,3	96,3
Yanıtsız	3	3,7	100
Toplam	82	100	

Maddi desteğe ihtiyaç durumunda çevreden destek görmek karşılıksız bir yardımı ifade etmemekte, kişilerin en zor zamanlarında, acil olarak borç anlamında para bulup bulamadığını sorgulamaktadır. Destek görenlerin oranı %39 iken, destek alamayanların oranı %57,3'tür. "Hayır" yanıtını verenlerin bunu dayandırdıkları söylemler ise "*Yoksula kim borç verir, geri ödeyemeyiz diye korkuyorlar*" ya da "*Kimde para var ki, nasıl versinler?*" biçimindedir.

Tablo 4.26: Kimlerden Maddi Destek Alındığı

Kimlerden Maddi Destek Alındığı*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Akrabalardan maddi destek	16	41,1	41,1
Komşulardan maddi destek	18	46,1	87,2
Arkadaşlardan maddi destek	4	10,3	97,5
Diğer	1	2,5	100
Toplam	39	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Maddi destek aldığını belirten hanelere kimlerden maddi destek gördükleri sorulmuştur. Verilen yanıtlara bakıldığında en yüksek oranda (%46,1) "komşulardan" borç para alındığı belirtilmiştir. Bunu %41,1'lik bir oranla "akrabalardan" alınan

maddi destekler takip etmektedir. Hanelerin %10,3'ü ise arkadaşlardan maddi destek aldıklarını belirtmişlerdir. Burada dikkat çeken nokta maddi destek konusunda hemşehrilik ilişkisi dışındaki ilişkilerin (komşuluk/arkadaşlık) daha baskın olduğudur.

Tablo 4.27: İçinde Bulunulan Durumdan Kaynaklı Sorunların Çevre İle Paylaşılma Durumu

İçinde Bulunulan Durumdan Kaynaklı Sorunların Çevre İle Paylaşılma Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	33	40,2	40,2
Hayır	48	58,6	98,8
Yanıtız	1	1,2	100
Toplam	82	100	

Gerek özürllülük gerekse yoksulluk durumuna ilişkin yaşanan sıkıntılar dolayısıyla çevrelerinden manevi anlamda destek alıp almadığı yani diğer anlamıyla sorunlarını paylaşıp paylaşmadıklarına hanelerin %58,6'sı "hayır", %40,2'si ise "evet" yanıtını vermişlerdir.

Tablo 4.28: Sorunların Kimlerle Paylaşıldığı

Sorunların Kimlerle Paylaşıldığı*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Akrabalarla sorun paylaşma	19	40,4	40,4
Komşularla sorun paylaşma	17	36,1	76,5
Arkadaşlarla sorun paylaşma	9	19,2	95,7
Diğer	2	4,3	100
Toplam	47	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Sorunlarını paylaşabildiklerini belirten kişilere "kimlerle" paylaşabildikleri sorulduğunda, %40,4'ü "akrabalarla", %36,1'i "komşularla", %19,2'si ise "arkadaşlarla" sorun paylaşabildiklerini ortaya koymuştur.

4.2.5. Özürlülük ve Yoksullukla İlgili Düşüncelere İlişkin Bulgular

Tablo 4.29: Özürlü Aylığı Bağlanma Sürecinde Yaşanan Sıkıntılar

Özürlü Aylığı Bağlanma Sürecinde Yaşanan Sıkıntılar	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Bilgi eksikliği	8	9,8	9,8
İşlemlerin karmaşıklığı/zorluğu	17	20,7	30,5
Sürecin uzun olması	46	56,1	86,6
Diğer	11	13,4	100
Toplam	82	100	

Özürlü aylığının bağlanma süresinin uzun olması, bu aylığı alan kişilerin aylık bağlanma sürecinde yaşadıkları en büyük sıkıntıdır. Çünkü, devletin yoksullara verdiği sosyal yardımlar acil bir destek mekanizması olarak değerlendirilmektedir ve kişiler gerek zaten varolan yoksulluktan, gerekse iş bulma sürecine kadar bu yardımlara büyük umut bağlamışlardır. Onlar için yaşanan gecikmelerin maliyeti ise duyulan ihtiyacın şiddetinden dolayı oldukça büyüktür. *“Aylar geçti, aylık bağlanacak dediler, çok oyaladılar bizi.”* , *“O dönemde çok sıkıntı çektik, iş yok, aylık da bağlanmıyor. Elimiz kolumuz bağlandı.”* türünden yakınmalar yaşanan sıkıntıların kısmen bir tarifi olarak değerlendirilebilir.

2009 yılı Ocak ayı verilerine göre; 258.491 kişi özürlü aylığı, 118.219 kişi malullük aylığı (başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek derecede özürlü olan), 30.622 kişi 18 yaş altındaki özürlü aylığı olmak üzere toplam 407.332 kişi bu Kanun'dan yararlanarak özürlülük durumuna göre bağlanan aylıkları almaktadır (SGK, 2009a). 2022 sayılı Kanun'a göre, sakatlık ve malullük aylığı alan kişilere ilişkin verilere bakıldığında, aylık alan kişilerin sayısında oluşan büyük oranda artışlar da, bahsedilen gecikme ile paralel düşünülebilir.

Yaşanan diğer bir sıkıntı ise bu süreçte işlemlerin karmaşık ve zor gelmesidir. İstenen belgelerin ve bu belgeleri onaylatacak makamların fazla olması, bu kapsamda aktarılan bir sorundur. Ayrıca görüşülen kişiler, yalnızca bürokratik engellerden kaynaklı değil, aynı zamanda *“kendi cahilliklerine”* de bağlı olarak işlemlerin zor geldiğini belirtmişlerdir.

Tablo 4.30: Özürlü Aylığı Miktarı İle İlgili Düşünce

Özürlü Aylığı Miktarı İle İlgili Düşünce	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok az buluyorum	30	36,6	36,6
Az buluyorum	45	54,9	91,5
Yeterli buluyorum	7	8,5	100
Toplam	82	100	

Araştırma kapsamında özürlü aylığı alan hanelerin %36,6'sı aylık miktarını çok az bulduklarını, %54,9'u az bulduklarını, %8,5'i ise yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi yeterli bulanların oranı çok az ya da az bulanlara kıyasla oldukça düşüktür. Çünkü çalışmayan ve sosyal güvencesi olmayan özürlü kişilere bağlanan bu aylıkların aylık olarak geçim sağlamaya yetecek miktarda olması gerektiği, yani hem bir aylık, hem de bir sosyal güvence olarak işlev görmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. İkizoğlu'nun (2000) gerçekleştirdiği yoksulluk araştırmasında da 2022 Sayılı Kanun'a bağlı olarak sosyal yardım alan yaşlı ve özürlülerin %96,3'ü bu yardım miktarını yeterli görmediklerini belirtmişlerdir (İkizoğlu, 2000).

Tablo 4.31: Alınan Ayni/Nakdi Yardım Miktarı İle İlgili Düşünce

Alınan Ayni/Nakdi Yardım Miktarı İle İlgili Düşünce	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok az buluyorum	3	9,7	9,7
Az buluyorum	18	58,1	67,8
Yeterli buluyorum	10	32,2	100
Toplam	31	100	

Özürlü aylığı dışında alınan yardım miktarlarına ilişkin düşüncelere bakıldığında, hanelerin %9,7'sinin yardımları çok az, %58,1'inin az, %32,2'sinin ise yeterli bulduğu belirlenmiştir. Burada özürlü aylığından farklı olarak yardım miktarlarını yeterli bulanların oranı yüksektir. Bunun çeşitli sebepleri sıralanabilir. Örneğin bakım aylığı alan hanelerin bu oranı yükselttiği belirtilebilir. Diğer bir etken ise özellikle alınan ayni yardımların kişilerin psikolojisini daha farklı etkilemesinden ya da bunların yoksullara "bahşedildiği"nden hareketle minnet duygusunun daha yoğun yaşanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 4.32: Özürlü Aylığı Alırken Hissedilenler

Özürlü Aylığı Alırken Hissedilenler*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Onur kırıcı olduğunu düşünüyorum, utanıyorum	17	13,8	13,8
Bunun bir hak olduğunu ve devletin zaten bunu sağlaması gerektiğini düşünüyorum	32	25,9	39,7
Bu durumda olmasaydım, almazdım	61	49,1	88,8
Özürlü olduğum için almam gerektiğini düşünüyorum	5	4	92,8
Öfke duyuyorum, kızıyorum	5	4	96,8
Diğer	4	3,2	100
Toplam	124	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Tablo 4.33: Aynı-Nakdi Yardım Alırken Hissedilenler

Aynı-Nakdi Yardım Alırken Hissedilenler*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Onur kırıcı olduğunu düşünüyorum, utanıyorum	18	36	36
Bunun bir hak olduğunu ve devletin zaten bunu sağlaması gerektiğini düşünüyorum	4	8	44
Bu durumda olmasaydım, almazdım	28	56	100
Toplam	50	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Hanelere, özürlü aylığı alırken; özürlü aylığı dışında aynı zamanda aynı-nakdi yardım alan hanelere yardımları alırken ne hissettikleri sorulmuştur. “Özürlü aylığı alırken ne hissediyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların %49,1’i “Özürlü aylığı alıyorum. Ancak bu durumda olmasaydım, almazdım.” olmuştur. Aynı şekilde haneler aynı-nakdi yardım alırken hissedilenler için en büyük oranda (%56)

aynı yanıtı vermişlerdir. Onlara göre bu ifade, hem içinde bulunduğu çıkmazın bir anlatımı, hem de karşılıksız olan bir yardımı almanın haklılığının ispatıdır. Kimi için “bu durum”un ağırlıklı anlamı yaşadığı yoksulluğu, kimi içinse özürüllüğüdür. Üstelik bu iki olgunun birlikte yaşanması, “bu durum”la başa çıkma olanaklarını azaltmakta, sorunların türü ve boyutlarını artırmaktadır.

Özürlü aylığının “*bir hak olduğunu, devletin zaten bunun sağlanması gerektiğini*” ortaya koyan yanıtlar, verilen yanıtların %25,9’unu oluşturmaktadır. Burada kişiler özürüllüğün, ailenin ve özürülü kişinin gelir elde etme önünde bir engel oluşturduğunun, aynı zamanda yoksulluğun da sebebini oluşturan gelir dağılımındaki adaletsizliğin yarattığı sonuçların farkındadırlar. Sorunu kendilerinde görme yaklaşımından çok, içinde buldukları durumu bir sistem sorunu olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla yardım vermeyi, en büyük sorun çözme mekanizması olması gerektiğini düşündükleri devletin önemli bir sorumluluğu olarak görmektedirler. “*Kim ister böyle olmayı, elimizde olsa...*”, “*Ölelim mi açlıktan, tabii devlet aylık verecek*”, “*Özürlüye iş yok. Devlet ya iş ya da yardım verecek, başka çare var mı?*” tarzında aktarılan ifadeler bu yaklaşımı aktarmaktadır.

Ayni-nakdi yardımı “bir hak” olarak gören yanıtlar %8 ile özürülü aylığına kıyasla düşüktür. Bu durumun sebebi, hem iki karşılıksız transferin kişilere ulaştırılma biçiminden hem de yardımların niteliğinden kaynaklı olabilmektedir. 2022 sayılı Kanun’a dayanarak aylık almanın kriterleri nettir. Bu kriterleri taşıyan özürülü ve özürülü yakını olarak aylık alan kişiler bu sistemi, belli periyotlarla aldıkları bir maaş ve sosyal güvence sistemi olarak değerlendirilmektedir. Üstelik başvuru aşaması hariç, özürülü aylığı alan kişilerle, bu aylığın bağlanması aşamalarıyla ilgilenen kamu kurumları sürekli karşılaşmamakta, kişiler banka kartlarıyla aylıklarını alabilmektedir. Dolayısıyla devletin sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla ve devlet güvencesi altında yürütülen bir hizmet olarak değerlendirilmektedir. Oysa, ayni-nakdi yardım vermenin daha çok belediyelerin ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının insiyatifine bağlı olduğu düşünülebilmekte, bu da yardım veren birimin “iyi niyetine” vurgu yapılması sonucunu doğurabilmektedir. Bu yardım türlerinin devamlılığının da garantisi bulunmamakla birlikte, kişiler sürekli olarak kendi durumlarını yetkililere anımsatmak, yardım başvuru ve takibi yapmak durumundadır.

Özürlü aylığı almanın “onur kırıcı” olduğunu düşünen yanıtlar, verilen yanıtların %13,8’ini oluşturmaktadır. Ayni-nakdi yardım almanın “onur kırıcı

olduğunu” düşünen yanıtlar %36’lık bir oran oluşturmakla birlikte, özürlü aylığına kıyasla oldukça yüksektir. Bu durumun da, yukarıda belirtildiği üzere, yardımların niteliği ve ulaştırılış biçimine ilişkin farklardan kaynaklandığı söylenebilir. Özellikle aynı yardımlarda bu daha net ortaya konabilir. Çünkü muhtaç kişilerin evinin önüne kömür ya da gıda paketleri konmasının kişilere hissettirdikleri farklı olabilir. Hem yiyecek ve kömür gibi kişilerin yaşamlarını sürdürmeleri için en temel ihtiyaçların bile birileri tarafından karşılanmasının ağırlığı, hem de yardım verenlerin ve çevredekilerin (komşu, akraba...) sürekli bu duruma şahit olması yardım almanın “onur kırıcılığı” artırabilmektedir.

Aynı-nakdi yardımlar için belirtilmeyen, ancak özürlü aylığını alırken hissedildiği belirtilen duygular bulunmaktadır. Yanıtların %4’ü, bu aylığı “özürlü olduğu için alması gerektiği” düşüncesinden yola çıkmaktadır. Burada mesele büyük oranda özürlülüğe bağlanmaktadır. Yine aynı oranda (%4), bu aylığı alırken “öfke ve kızgınlık” duyduğunu belirten yanıtlar bulunmaktadır. Burada hissedilen isyan hem yoksulluk ve özürlülük durumuna hem de gerekli olanakların sağlanmadığı düşüncesiyle sistemin kendisine yöneliktir.

Net ayırım yapılmaması gerektiğini belirtmekle birlikte, genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, özürlü aylığı alırken hissedilenler ve aktarılan düşünce kalıplarında özürlülüğün bir yoksulluk sebebi olarak değerlendirildiği, yoksulluktan çok özürlülüğün ön planda tutulduğu söylenebilir. Çünkü kişilere göre özürlü, “bakıma muhtaç” durumdadır, “sokağa çıkamamakta”, “iş bulamamakta”, “çalışmamakta”dır. Zaten özürlü aylığı da “maddi olarak güç durumda olan özürlülere” verilmektedir. Bir muhtaçlık yardımı olmasından çok, yalnızca özürlü olmaktan kaynaklı bir yardımdır. Bunun dışında kalan aynı-nakdi yardımlar için aynı soru sorulduğunda -bakım aylığını bunun dışında tutmak suretiyle- verilen yanıtların ağırlık merkezinde “yoksulluk” olgusunun bulunduğu görülmektedir. Hanede özürlü bulunmasının bu yardımları almada etkisi olmakla birlikte alınan yardımlar kural olarak muhtaç durumda bulunan herkese verilmektedir.

Tablo 4.34: Asgari Ücretli Bir İşte Çalışmayı ya da Aylık/Yardım Almayı Tercih Etme Durumu

Asgari Ücretli Bir İşte Çalışmayı Ya Da Aylık/Yardım Almayı Tercih Etme Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Çalışmayı	60	73,2	73,2
Aylık/yardım almayı	17	20,7	93,9
Yanıtsız	5	6,1	100
Toplam	82	100	

Özürlü kişilere ve ailelerine özürlü kişinin asgari ücret aldığı ve düzenli olarak sigorta primlerinin ödendiği bir işte çalışmayı mı, yoksa özürlü aylığı ya da özürlü kişilerin yararlandığı diğer yardımlardan yararlanmayı mı tercih ettiği/ ettikleri sorulduğunda, kişiler, %73,2 oranında “çalışmayı”, %20,7 oranında “aylık/yardım almayı” tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Aylık/yardım almayı tercih eden kişiler, çalışabilecek durumda olup ya çalışmak istemeyen ya da özürlü kişinin çalışabileceğini düşünmeyenlerdir. Burada yerleşmiş olan düşünce sistemi, bir yardım bağımlılığı ve özürlü olmanın ise tamamen yardım almayı gerektiren bir durum olduğunun kabulüdür. Buna karşın, araştırmada, çalışmak isteyen, fakat iş bulamamış ya da çalışabilecek durumda olmayan, ancak yardım yerine çalışmayı tercih edenlerin sıklıkta olduğu görülmüştür.

Tablo 4.35: Mevcut Ekonomik Koşulların Tariflenmesi

Mevcut Ekonomik Koşulların Tariflenmesi	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Çok yoksul	16	19,5	19,5
Yoksul	47	57,3	76,8
Orta gelirli	19	23,2	100
Toplam	82	100	

Devletin belli yasal düzenlemeler kapsamında ve belirli kriterlere göre kişileri “yoksul” ya da “muhtaç” olarak tanımlamasından öte bu kişilerin kendilerini yoksul olarak görüp görmediklerini belirlemek amacıyla sorulmuş bu soruya verilen

yanıtlarda, hanelerin %19,5'inin kendilerini “çok yoksul”, %57,3'ünün “yoksul”, %23,2'sinin ise “orta gelirli” gördüğü belirlenmiştir. Burada dikkat çeken nokta devletin “muhtaç” olarak kabul edip aylık bağladığı kişiler arasında kendilerini “orta gelirli” olarak ifade eden bir grubun da bulunmasıdır. Bilindiği gibi 2022 sayılı Kanun kapsamında bağlanan aylıklar özürlü kişinin yaşını, sosyal güvenlik durumunu ve gelirini esas almak suretiyle kriterler belirlenmiştir. Araştırma kapsamında 18 yaşından büyük olan ve Kanun belirtilen muhtaçlık kriterlerini taşıyan özürlü kişilerin bir kısmının hane gelirleri toplamı görece olarak yüksek olabilmekte, dolayısıyla haneyi temel alan bu araştırmada kendilerini orta gelirli olarak ifade etmektedirler.

Burcu'nun (2007), Türkiye'nin dokuz ilinde gerçekleştirilen ve bu illerdeki derneklere kayıtlı olan ortopedik ve görme özürlü kişilerden seçilen örnekleme yapılan özürlülük araştırmasında, “özürlü bireylerin kendilerini algıladıkları sosyo-ekonomik düzey” belirlenmiştir. Araştırma kapsamındaki özürlü bireylerin %52'si kendi sosyo-ekonomik düzeylerini “normal”, %32'si “kötü”, %16'sı ise “iyi” gördüklerini belirtmişlerdir. (Burcu, 2007). Gelir kriteri gözetilmeden seçilen örnekleme yapılan bu araştırmada da, mevcut sosyo-ekonomik koşullarından hoşnut olmayan özürlü bireylerin oranı azımsanmayacak oranda fazladır. Ancak muhtaçlık kriteri göz önünde bulundurulduğunda Tabloda görüldüğü üzere, kişilerin kendilerini yoksul ya da çok yoksul olarak tanımlama oranı (%76,8) ciddi biçimde artış göstermektedir.

Tablo 4.36: Aylık Olarak Geçinilebilecek Miktar

Aylık Olarak Geçinilebilecek Miktar	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
0-500 TL	1	1,2	1,2
501-1000 TL	30	36,6	37,8
1001-1500 TL	29	35,4	73,2
1501-2000 TL	18	22	95,2
2001+ TL	2	2,4	97,6
Yanıtsız	2	2,4	100
Toplam	82	100	

Kişilere mevcut ekonomik koşullarından bağımsız olarak bugünün şartlarında aylık kaç TL ile geçinebileceği sorulduğunda; %36,6'sı (501–1000) TL, %35,4'ü (1001–1500) TL, %22'si ise (1501–2000) TL arasındaki rakamları telaffuz etmişlerdir.

Erdem'in 2003 yılında yaptığı yoksulluk araştırmasında, örneklem kapsamındaki hanelerin %29,5'i (301 TL ve üzeri), %11,4'ü (151–200) TL arası %14,1'i (100 TL ve daha az) miktarda, %11,4'ü (151–200) TL arası gelirle geçinebileceğini belirtmiştir (Erdem, 2003). Yoksulluk temelinde özürüllüğü ele alan bu araştırma kapsamındaki yoksul özürüllülerin zaman farkı da olsa aylık geçinebilecek miktarları daha üst düzeyde tuttukları ortadadır.

Burada dikkat çeken nokta şudur ki; kişiler özürüllüğün maliyetini de değerlendirmektedir. Ayrıca özürüllüğün yaşamın her alanında yaşattığı zorlukları da (istihdam, eğitim, mekâna ve bilgiye erişim... gibi) göz önünde bulundurdıkları söylenebilir. Yani kişiler sadece yoksulluğu yaşayanlar değil, aynı zamanda özürüllük olgusunun zorluklarını da özürüllü bir birey ya da onun yakın çevresi olarak derinden yaşayanlardır.

Tablo 4.37: Yoksulluğun Sebebine İlişkin Düşünceler

Yoksulluğun Sebebine İlişkin Düşünceler*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
İyi bir eğitim alamamış olmak	12	11,2	11,2
Ülkemizin ekonomi ve istihdam politikaları	28	26,1	37,3
Özürüllü olmak	50	46,7	84
Kader	16	14,9	98,9
Diğer	1	1,1	100
Toplam	107	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Hanelere yoksulluklarının ya da içinde buldukları maddi sıkıntıların sebebini neyle ilişkilendirdikleri sorulduğunda, görüşülen kişilerin %46,7'si hanede özürüllü bulunması ya da özürüllü olmak yanıtını verdikleri görülmüştür. Bu da

şunu göstermektedir ki, özürllülük olgusunu yaşayan birey ve aileleri, özürllülüğü, yaşadıkları yoksulluk durumunun merkezine yerleştirmiştir. Çünkü özürllülük, özürllü kişinin istihdam olanaklarını sınırlayan, eğitim alanında sıkıntı yaratan, sosyal hayata katılımını çeşitli düzeylerde olumsuz etkileyen vb. süreçleri beraberinde getiren ve özürllü kişilerin özürllü olmayan kişilere kıyasla katlanmak durumunda kaldığı maliyetlerin fazlalığını da bünyesinde barındıran bir olgudur. Esasında özürllülüğün neden bir yoksulluk sebebi olduğuna ilişkin düşüncelerin temelinde ilk etapta istihdam sorunu ve özürllülüğün maliyetleri akla gelmiş olsada, özürllülük olgusuna ait tüm sorun alanlarının doğrudan ya da dolaylı olarak bir yoksulluk sebebi olabileceğini belirtmek yanlış değildir.

Hanelerin %26,1'i, yoksulluk sebebi olarak ülkede uygulanan ekonomi ve istihdam politikalarına değinmiştir. Burada, yoksulluğun uygulanan makro ekonomik politikalarla direkt bağlantısı olduğu ve bunun yapısal bir sorun olduğu düşüncesi aktarılmıştır. Çünkü yoksulluk sorununu sadece özürllü kişinin kendisi yaşamamakta, kötü gittiği düşünölen ekonomik yapılanma hem özürllü bireylerin ailelerine hem de toplum geneline yayılan bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla hanede özürllü bireyin bulunması ya da özürllü bir birey olmak tek başına yoksulluk sebebi olarak değerdendirilmemekte, ailedeki diğer bireylerin yaşadığı işsizlik sorunu ya da çevreden gözlemlenen “geçim derdi”, bunun izlenen politikalarla bağlantılı olarak makro bir sorun olduğu düşüncesini doğurmaktadır.

Yoksulluklarını “kader”lerine bağlayan haneler %14,9 ile azımsanmayacak bir orana sahiptir. Burada yoksulluk durumundan kurtulmaya ilişkin bir inanç ve çaba görölmemekle birlikte, teslimiyetçi ve “*Böyle gelmiş, böyle gider*” düşüncesini yansıtan bir anlayış görölmektedir. Kişiler bu durumu benimsemiştir. Umutsuzdurlar, eskiden beri bu döngünün içindedirler. Üstelik bir de özürllülük gibi ağır bir olguyu da tecrübe etmektedirler. Dolayısıyla içinde buldukları zor yaşam koşulları onların “*alnına yazılmış*”tır.

İyi bir eğitim alamamış olmayı bir yoksulluk sebebi olarak görenler %11,2'lik bir kesimi oluşturmaktadır. Aktarılan ifadelerde, bilgi-bilinç eksikliğinden ya da maddi imkânsızlıklardan kaynaklı olarak öğrenim hayatına devam edememe ya da hiç eğitim almama durumu ön plandadır. “*Elimizde mesleğimiz olsaydı, böyle mi olurdu?*” türünden yakınmalar iyi bir eğitim alma ile yoksulluk oranı arasındaki ters orantıyı belirtmektedir.

Tablo 4.38: Ülkemizde Özürlülerin En Önemli Sorunları

Ülkemizde Özürlülerin En Önemli Sorunları*	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Sağlık hizmetlerine erişememe	16	11,8	11,8
Parasal yoksunluk	20	14,8	26,6
Eğitim	31	23	49,6
İşsizlik	46	34	83,6
Ulaşılabilirlik	7	5,2	88,8
Haklar konusunda bilgi eksikliği	8	6	94,8
Diğer	7	5,2	100
Toplam	135	100	

*Bu soru çoklu yanıtlara dayanmaktadır.

Araştırmada özürlü kişilerin yaşadıkları en büyük sorunun ne olduğu sorulmuştur. Hanesinde özürlü bulunan yoksullarla veya yoksulluk durumu içinde bulunan özürlülerle yapılan görüşmelerde, belirtilen sorunların genellikle “yoksulluk yaratan veya yoksulluğu derinleştiren” sorun alanları olduğu görülmüştür. Çünkü kişiler özürlülük meselesine ve ülkemizde bu alanla ilgili yaşanan sorunlara içinde buldukları somut koşullardan hareket ederek yaklaşım geliştirmişlerdir.

Hanelere ülkemizde özürlülerin en önemli sorunlarının neler olduğu sorulduğunda en yüksek oranda verilen yanıt özürlülerin istihdam sorununa ilişkindir. Verilen yanıtların %34'üne göre özürlülerin yaşadığı en büyük sorun “işsizlik”tir. Burcu'nun (2007) yaptığı özürlülük araştırmasında da istihdamın özürlü bireylerin yaşadıkları öncelikli sorun alanı olduğu ortaya konmuştur. Bu araştırmaya göre, özürlü bireylerin %71,1'i iş/meslek edinme imkânlarından yararlanmada güçlük yaşadıklarını belirtmişler, devletten beklenti noktasında da özürlü bireylerin %41,8'inin talebi iş imkânlarının yaratılması/çoğaltılması yönünde olduğu görülmüştür (Burcu, 2007). Dolayısıyla özürlü bireylerin iş sahibi olması, onların bağımsız biçimde toplumda var olmalarının, kimseye ihtiyaç duymadan kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamalarının ve yoksulluktan kurtuluşun yegâne yolu olarak görülmektedir.

Belirtilen diğer bir sorun alanı ise %23'lük bir oranla özörlölerin eğitimidir. Bu düşünceye göre kişinin iyi bir yaşam standardına sahip olmasının ön koşulu eğitimden geçmektedir. İyi bir eğitim alamamak, bu imkânlardan faydalanamamak özörlü kişinin sonraki yaşamını da olumsuz etkilemekte, istihdam olanaklarını azaltmakta, yoksulluk riskini artırmaktadır.

Verilen yanıtların %14,8'i "parasal yoksunluk" olarak dile getirilen bir sorun alanına işaret etmişlerdir. Bu, işsizlik ya da sosyal yardım alanlarına ilişkin sorunlardan farklı olarak hanede çalışan diğer bireyler de olmasına karşın yoksulluktan kurtulamama durumuna işaret etmektedir. Aktarılan yanıtlar doğrultusunda kişiler "ne iş olsa" yapmakta –ki bu işler genellikle enformel sektörlere ait iş alanları olmaktadır– ancak yine de kentsel yaşam içinde tecrübe edilen bu yoksulluktan kurtulamamaktadırlar. Bahsedilen bu durum esasen kentsel yoksulluk tartışmalarında son dönemlerde sıkça dile getirilen "yeni yoksulluk" kavramıyla ilişkilidir.

Özörlölerin yaşadığı sorun alanına ilişkin olarak verilen yanıtların %11,8'i sağlık hizmetleri ile ilgili sıkıntıları dile getirmiştir. Sağlık hizmetleri, özellikle özörlü bireylerin yararlanması açısından yaşamsal önem taşıyan bir hizmet türüdür. Çünkü özörlölük, ciddi sağlık sorunlarını ve sağlık hizmetlerine ihtiyacı beraberinde getiren bir olgu olmakla birlikte, özörlü kişilerin sağlık hizmetlerine yaşam boyu özörlü olmayan kişilere oranla daha sıklıkla yararlandığı düşünölebilir. Sağlık hizmetlerinden yararlanma süreçlerinin uzun olması, hastanelerde yaşanan sıkıntılar, bedel ödenen ilaçlar, hasta bezi giderleri ve sağlığa ilişkin diğer tüm maliyetler bu sorun alanı içine dâhil edilmiştir.

Bunlar dışında özörlü bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin belirtilen sorun alanlarının %6'sını "özörlölerin hakları konusunda bilgi eksikliği", %5,2'sini ise "ulaşılabilirlik" sorunu oluşturmaktadır.

Tablo 4.39: “Devlet Yoksul Özürlüleri Diğer Yoksullardan Maddi Açıdan Daha Çok Desteklemelidir” Görüşüne Katılıp Katılmama Durumu

“Devlet Yoksul Özürlüleri Diğer Yoksullardan Maddi Açıdan Daha Çok Desteklemelidir” Görüşüne Katılıp Katılmama Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	53	64,6	64,6
Hayır	15	18,3	82,9
Bilmiyorum	10	12,2	95,1
Yanıtsız	4	4,9	100
Toplam	82	100	

Muhtaç durumda olan özürlü kişilerin ya da muhtaç durumda olan ve aynı zamanda hanesinde özürlü yaşayan kişilere yalnızca yoksul olmak ve yoksul-özürlü olma durumlarının maddi destek alma açısından farklı değerlendirilip değerlendirilmemesi gerektiği sorulduğunda, kişilerin %64,6’sı “*evet, devlet özürlü ve yoksul olanları, diğer yoksul kişilere oranla maddi anlamda daha çok desteklemelidir*” şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu görüşü nasıl temellendirdikleri sorulduğunda ise özürlülüğün yoksulluk olgusunu şekillendirmede ya da yoksulluğun derinleşmesinde ana etken olarak değerlendirildiği görülmüştür. Çünkü özürlülük birçok boyutuyla ele alındığında, kişilerin gelir elde etmesini zorlaştıran, ailelerini de yoksulluğa iten bir süreci beraberinde getirmektedir. Neden diğer yoksullara göre daha çok destek görmek istediklerinin sebepleri arasında en sık dile getirilen sorun, özürlü kişinin özürlü olmayanlara göre iş bulmasının, işe girdikten sonra da çalışmasının oldukça zor olduğu, aynı zamanda da özürlü kişiyle ilgilenmek durumunda kalan aile bireylerinin çalışma ve haneye gelir katkısı sağlama imkânının büyük ölçüde sınırlandırıldığıdır. Özürlü kişi “her işi” yapamamaktadır, diğer türlü de iş bulma imkânları oldukça sınırlıdır. Yani özürlü olmayan kişinin ve hanesinde özürlü bulunmayan aile bireylerinin çalışma ve yoksulluktan kurtulma kapasite ve olasılığının daha büyük olduğu kanısı hakimdir. Dolayısıyla devlet özürlüler için yeterli istihdam olanakları sağlayamadığı sürece yardım vermek durumundadır. Bununla birlikte, istihdam dışında ve özürlülükle bağlantılı olarak sayılan başka sorun alanları da var olan yoksulluğu derinleştirmektedir. Özürlü kişilerin eğitim sürecinde yaşadığı sıkıntılar, özürlülüğün maliyeti yüksek olan bir olgu olması, kentsel yaşamda ulaşılabilirliğin sınırlılığı dolayısıyla sıkıntılar bu sorunlar içinde sayılabilir.

İkizoğlu'nun (2001), özürülülerin öznel yoksulluk değerlendirmeleri ile ilgili belirttikleri bu açıdan da değerlendirilebilir:

“Özürülü bireyler kendilerini, diğer özürülü olmayan, çalışan, üreten bireylere göre ihtiyaçlarını onlar kadar karşılayamayan, daha düşük yaşam standardına sahip ve buna bağlı olarak da düşük statüde değerlendirmeleri ve kendilerini yoksul olarak görmeleri söz konusu olabilir. Özürülü birey geçimini sağlayan, yaşamını sürdüren, üreten bir birey olsa bile özürülü olmayıp eşdeğer yaşam şartlarına sahip bir bireye göre kendisini, özürüllüğün getirdiği psikolojik şartlara ve etkilere bağlı olarak, öznel yoksulluk değerlendirmesiyle daha yoksul olarak değerlendirebilir” (İkizoğlu, 2001).

“Devlet verdiği maddi desteklerde özürülü olan/olmayan ayırımına göre hareket etmemeli” yanıtını verenler %18,3'lük bir oran oluşturmaktadır. Buradaki hareket noktası ise “İhtiyacı olan alsın.”, “Özürüllüğe sığınarak yardım alınmasın.”, “Sanki sağlam olana iş mi var?” düşüncelerinden hareketle yapılan eşitlik vurgusudur. Ancak bu oran, tersi olan düşünce kalıbına kıyasla oldukça düşüktür.

Araştırma kapsamındakilerin %12,2'si ise bu soruya ilişkin bir fikirleri olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 4.40: Özürülü Olmanın Yoksullaştırması Durumu

Özürülü Olmanın Yoksullaştırması Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	65	79,3	79,3
Hayır	12	14,6	93,9
Yanıtsız	5	6,1	100
Toplam	82	100	

“Özürüllük sizi yoksullaştırdı mı?” sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında, hanelerin %79,3'ü “evet”, %14,6'sı “hayır” yanıtını vermiş, %6,1'lik bir oranı ise soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Bu soruya “evet” yanıtını verenlere neden böyle düşündükleri de sorulmuştur. Bu sorunu bizzat yaşayan kişilerin söylediklerinden hareketle “özürlülük neden yoksullaştırır?” sorusuna verilen yanıtlar kısaca şu şekilde açıklanabilir:

Bu soruya yoğunlukla verilen yanıtlardan birisi, özürlü olmanın kişinin ve ailenin istihdam süreçlerine ilişkin bir dizi sorunu beraberinde getirmesidir. Özürlüden dolayı çalışabilecek durumda olmamak bunlardan birisidir. Kişi hem yardımlarla ayakta kalmaya mecbur olmakta, hem de ailesine ve kendisine ek bir maddi katkı sağlayamamaktadır. Diğer bir sorun ise kişinin çalışabilecek durumda olmasına karşın iş bulamaması, durumuna uygun iş bulamaması veya istihdam edilirken de gerek özürlüden gerekse işverenlerin tutumundan kaynaklı olarak bunun sürekliliğini sağlayamamasıdır. Özürlünün kendisinin yaşadığı istihdam süreçlerine ilişkin sıkıntıların yanında aile bireylerinin de özürlünün bakımı ile ilgilenmek durumunda olmasından dolayı kendi tabirleriyle “*elleri-ayakları tutsa da*” çalışmamaktadırlar. Bu durumda olanlar ise genellikle annedir. Anne, özürlü çocuğunun doğumundan bu yana onun bakımı ve diğer tüm ihtiyaçları ile ilgilenmek durumunda kalmış, iş araması, ev dışında çalışması ve aileye herhangi bir maddi katkısı mümkün olmamıştır. “*Ne iş olursa*” yapan, eve üç-beş kuruş getiren ya da asgari ücretle çalışan bir eşi olan bir anneden şu sözleri duymak mümkündür: “*Çocuk böyle olmasa ben de en azından bir şirkete (temizlik şirketine) girerdim, evlere temizliğe giderdim ya da başka iş yapardım.*” Dolayısıyla özürlülüğün yoksulluğa sebebiyet verdiği önemli ve merkezi bir kaynak, hem özürlü kişinin hem de ailenin yaşadığı istihdam sorunudur.

Özürlülüğün yoksullaşmaya sebep olmasında diğer önemli bir etken özürlülüğün masraflı ve maliyeti yüksek bir durum olmasıdır. Bundan ne kastedildiği sorulduğunda ise alınan yanıt genellikle özürlülüğün sağlıkla ilgili ve özürlü kişilerin özel ihtiyaçlarını kapsayan maliyetlerdir (tedavi, ilaç masrafları, hasta bezi giderleri gibi). Özürlülerin ve ailelerinin tabiriyle “*doktorlara, hastanelere, ilaçlara dökülen paralar, hastalığı ya da özürlü ortadan kaldırmak için aranan çareler veya hala devam etmekte olan sabit sağlık maliyetleri*” büyük maddi yük oluşturmaktadır. Ulaşım bile en çok hastaneye giderken kullanılması gerektiğinden sıkıntıdır.

Araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğunun uzun süreden beri Ankara ilinde yaşamakta olduğu Tablo 4.9’da belirtilmekteydi. Ankara iline kısa zaman önce göç eden ailelerin bir kısmı özürlü çocuklarının kentin eğitim, sağlık gibi imkânlarından yararlanması için kente göç ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak göçten

sonra, geldikleri yerdeki yaşam standartlarına göre göreceli olarak yoksullaşma artmış, kimi giderler (kira, ulaşım gibi) ailelere maliyeti yüksek gelmeye başlamıştır.

Zihinsel özürlü çocuğa sahip ailelerin genellikle belirttiği bir durum da, zihinsel özürlü bir çocuğun “*her şeyi istemek*” gibi bir davranış eğilimi içinde olmasıdır. Bu durum, özürlülük- yoksulluk ilişkisinde çok da merkezi bir konuma yerleştirilemeyecek bir durum olmasına karşın ailelerin geneli bundan muzdarip olduklarını belirtmişlerdir. Onlara göre bu çocuklar “*Yoktan anlamazlar, her gördüklerini isterler.*” Aile ise çocuklarının istediği birçok şeyi yapamadıkları için büyük bir burukluk yaşamaktadır.

Tablo 4.41: Yoksul Olunmasa Özürlülük Nedeniyle Yaşanan Sıkıntılar Daha Az Olur muydu?

Yoksul Olunmasa Özürlülük Nedeniyle Yaşanan Sıkıntılar Daha Az Olur muydu?	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	50	61	61
Hayır	18	21,9	82,9
Yanıtsız	14	17,1	100
Toplam	82	100	

“*Maddi sıkıntı ve yoksulluk yaşamıyorduk özürlülükle ilgili yaşadığımız sıkıntılar daha az olurdu*” yanıtını verenler araştırma kapsamındaki hanelerin %61’ini oluşturmaktadır. Hayır yanıtını verenlerin oranı %21,9’dur. Soruyu yanıtsız bırakan hanelerin oranı ise %17,1’dir.

“Yoksulluk özürlülükle ilişkili sorunların yaşanmasında / artmasında / ağırlaşmasında / derinleşmesinde bir etken midir? Etken ise hangi biçimlerde ortaya çıkmaktadır?” amacıyla ortaya konmuş bu soruya evet yanıtını verenlere nedenleri de sorulmuştur. Kişiler daha çok, “Yoksul olmasa kendi özürlülük durumuna ilişkin nasıl bir iyileştirme yapardı/yapar? Özürlü yakını için neler yapar/yapardı?” sorularına yanıt aramışlardır.

Verilen yanıtlar çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak altı başlık altında değerlendirilebilir:

Yoksulluk kişilere göre en temel anlamıyla “sağlıklı olamama” halini beraberinde getiren olumsuzlukları barındırmaktadır. Yoksulluk, beslenme ve diğer temel ihtiyaçları (barınma, giyinme gibi) yeterli ve sağlıklı biçimde karşılama yönünden eksikliği beraberinde getirdiğinden yoksul kişiler “hasta olma”, “özürlü olma” riskine çok daha fazla maruz kalmaktadır. Bu durum, hem hastalığın ortaya çıkma olasılığını artırmada hem de var olan hastalıkların ağırlaşmasında etkili olmaktadır. Ocak (2002) yoksul kişilerle yaptığı görüşmelerden elde ettiklerini betimlediği “Yoksulun Evi” isimli çalışmasında, bu durumu çarpıcı biçimde dile getirmiştir:

“Zaten “hastalık” yoksulluğun için bir parçasıdır. Yoksulun yaşadığı çevrenin ve oturduğu evin sağlıksız koşulları, işyerinin sağlıksız ortamı, çalıştığı işlerin zorluğu ve yıpratıcılığı ve gündelik yaşamındaki sıkıntı, kısaca yoksulluğun kendisi, aynı zamanda çeşitli hastalıkların da sebepleridir. Saha çalışması sırasında zamanla neredeyse kanıksadığımız bir durum, görüşme yapmak için girdiğimiz evlerin tümüne yakınında hasta, bedensel ya da zihinsel özürlü veya yatalak birilerinin olmasıydı. Yine sıkça karşılaştığımız, “sinirlerim çok bozuk” ya da “içimde hep bir sıkıntı var” gibi ifadelerse psikolojik rahatsızlıkların yaygınlığını gösteriyordu” (Ocak, 2002).

Bunun yanında İkizoğlu'nun (2000) sosyal yardım alan yoksul kişiler arasında yaptığı araştırmasında, araştırma kapsamındaki yoksulların %50,5'inin sürekli bir hastalığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, yoksulların %65,9'u yoksulluğa bağlı ortaya çıkan sorunlar arasında yeterli olmayan yiyecek, yetersiz beslenmeye bağlı zayıflık, yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklara yakalanma, yeterli olmayan giyecek, en temel ihtiyaçları karşılayamama, sigara, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı ve insani şartlar altında yaşayamama sorunlarını dile getirmişlerdir (İkizoğlu, 2000).

Bakıma muhtaç ağır özürlülerin bulunduğu hanelerde dile getirilen sorunlar genellikle özürlü kişilerin bakımına ilişkindir. Yoksulluktan kaynaklı olarak özürünün bakımında yaşanan sıkıntılar (hijyenik ortamlarda bakım hizmeti sağlanamaması, yeterli bakım ve temizlik malzemelerine sahip olamama, bakımını üstlenen hane bireylerinin sayısının azlığı, bakımın zor ve maliyetli bir süreç olması gibi) dile getirilmiştir. Bakımla ilgili dile getirilen sorunlar yoksullukla direkt bağlantılıdır.

Ailenin özürlü aile bireyinin bakımını üstlenmek konusunda bir tereddütü veya şikâyeti bulunmamaktadır. Ailelerin bu konuda ön plana çıkarttıkları sorun daha çok maddi imkânsızlıktan kaynaklı olarak yeterli ve sağlıklı bir bakım hizmeti sağlayamaması ve bundan dolayı hissedilen vicdani sorumluluk ve üzüntüdür. Örneğin bu durumdaki birçok aile tarafından dile getirilen “*Maddi olanaklarım yeterli olsaydı, günde üç tane alt bezi kullanırdım. Ama çok pahalı alamıyorum. Günde bir tane kullanıyorum. O da çocukta yara yapıyor. Böyle olmasını ben ister miyim?*”, “*Param olsaydı bakıcı tutardım, ben de hastayım, kaldıramıyorum. Altını değiştirmekte zorlanıyorum. Daha iyi ortamlarda bakılmasını sağlardım.*” türünden ifadeler bu sıkıntıyı net biçimde yansıtmaktadır.

Ortak biçimde dile getirilen yoksullukla bağlantılı diğer sorun alanı, sağlık hizmetleridir. Bu bağlamda dile getirilen sorunlar özürlülüğün önlenmesi, teşhisi, tedavisini kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Hastalığın ortaya çıkışında yani ilk müdahalelerde iyi ve yeterli sağlık hizmeti alamama, aynı zamanda özürlü olma ya da özür oranının artmasında etken olabilmektedir. “*Doğru düzgün doktora bile götüremedik, muayene ettiremedik. Paramız olsaydı iyileşmesi için her çareyi arardık.*” Aynı zamanda özürlülük olgusu ortaya çıktıktan sonra da, özürlülük durumuna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarının çözümüne ilişkin kişiler yoksulluktan kaynaklı olarak yeterli olanaklara sahip olamama da kişiler tarafından dile getirilen bir sorundur. “*Sağlık giderleri çok ağır. İlaç parası, hasta bezi parası, tedavi parası... Hastaneye gitmek için dolmuş, otobüs parasını zor buluyoruz ki diğerlerini nasıl karşılayalım*”, “*Para olsaydı hastalığın tedavisi için her çareyi arardık. Özel hastaneye, özel doktora bile götürürdük. Hatta çaresi yurtdışında var deseler oraya da götürürdük.*”

Hanelerin yoksullukla bağlantılı olarak dile getirdikleri diğer nokta, istihdam ve sosyal güvence ile ilişkili olarak “geleceği garantiye alma, gelecek kaygısından kurtulma”dır. Özürülülerin yaşadığı istihdam sıkıntısı, bununla paralel olarak da sosyal güvenceden yoksunluk özürlü kişileri ve diğer aile bireylerini gelecek konusunda endişelendirmektedir. Özürlü kişilerin sarf ettiği “*Özürlü olduğum için iş bulamıyorum. Ama para olsa iş kurardım kendime. Primlerimi de öder sosyal güvencemi sağlardım.*” gibi ifadeler bu gelecek kaygısını dile getirmektedir. Aileler de “*Bize bir şey olursa bu çocuğun hali ne olur. Maddi olanağımız olsa en azından bir iş kurardık ona ya da geleceğini garantiye almak için ne gerekiyorsa yapardık*” cümleleriyle aynı duruma dikkat çekmişlerdir.

Eğitim, yoksullukla ilişkili olarak ortaya konan diğer bir sorun alanıdır. Çünkü yoksulluk, eğitim alma ve buna paralel olarak gelecek kurma imkânlarını kısıtlayan bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. Üstelik aile de daha önceden yoksulluk döngüsünün içinde ise yoksullukla birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan bir eğitimsizlik ve bilinçsizlik de söz konusudur. “Özürlü de eğitim alıp iyi yerlere gelebilir. Ailem bilememiş bunu. Cahillik, parasızlık... Hepsi var işte.” sözleri özürlü bireylerin yaşanan yoksulluk dolayısıyla eğitim alamamaları ve bu durumun da yoksulluğun devamlılığında oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bahsedilen yoksulluk-eğitimsizlik döngüsüyle paralel olarak Burcu'nun (2007) araştırmasında ortaya koyduğu gibi, özürlü bireylerin ailelerinin de eğitim düzeyi düşüktür. Özürlü bireylerin annelerinin eğitim düzeyine bakıldığında %39,5'inin okuryazar olmadığı, %12'sinin okuryazar olduğu, ancak herhangi bir okuldan mezun olunmadığı, %41,8'inin ise ilkokul mezunu olduğu belirtilmektedir. Özürlü bireylerin babalarının eğitim durumlarına bakıldığında %18'inin okuryazar olmadığı, %11,6'sının okuryazar olduğu, ancak herhangi bir okuldan mezun olunmadığı, %51,1'inin ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir (Burcu, 2007).

Yanıtların bir kısmı ise daha genel ifadeler kullanmak suretiyle yoksulluk olmasa daha iyi yaşam standardına sahip olunabileceğini belirtmişlerdir. Burada ağır basan duygu yoksulluğun zaten acı bir şey olduğu, üstelik bu yoksulluk içinde bir de özürüllüğü yaşayan bireyi istediği gibi yaşatamamanın burukluğudur ve şu ifadelerle dillendirilmiştir: “Yokluk zaten zor. Bir de çocuğun özürüllüğü acı. İsteddiği hiçbir şeyi alamıyoruz. Onu mutlu edemiyoruz.”, “Para olsa neler yapılmaz ki! Her konuda destek olurduk, çok daha iyi bir yaşam sağlardık.”, “Çocuk evde öyle sıkılıyor ki! Dışarı bile çıkaramıyoruz. Elde olsa bir araba bile alırdık.”

Tablo 4.42: Yoksulluktan Kurtulma Durumuna İlişkin İnanç

Yoksulluktan Kurtulma Durumuna İlişkin İnanç	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	17	20,7	20,7
Hayır	37	45,1	65,8
Yanıtsız	8	9,8	75,6
Bilmiyorum	20	24,4	100
Toplam	82	100	

Geleceğe dair yoksulluktan kurtulma ya da daha iyi yaşam standardına sahip olma ümidinin olup olmadığı ile ilgili olarak, yoksulluktan kurtulmak noktasında çok da ümitli olunmadığı görülmektedir. %20,7'si ümitli, %45,1'i ümitsiz olduğunu yani yoksulluk döngüsünden kurtulma inancının olmadığını belirtmiştir. Görüşülen kişilerin %9,8'i soruyu yanıtsız bırakmış, %24,4'ü ise "bilmiyorum" yanıtını vermiştir.

Yoksulluk ve geleceğe dair umut durumunu da inceleyen bazı yoksulluk araştırmalarında da "umutsuzluk" durumunun baskın olduğu görülmektedir. Melih Ersoy ve diğerlerinin (2000) Ankara'nın yoksul semtlerinde gerçekleştirdikleri yoksulluk araştırmasında kent yoksulları "bugünkü ekonomik imkânlarını geçmişteki imkânları ile karşılaştırdıklarında %51,8 oranında bugün daha kötü olduğunu bildirmişlerdir. Gelecekteki ekonomik imkânlarına dair beklentileri değerlendirildiğinde; daha iyi ekonomik imkânlarla kavuşma umutlarının az olduğu (%32,3) anlaşılmıştır" (ODTÜ, 2000). 2008 yılında yapılan bir başka araştırmada, "Türkiye zenginleşiyor mu, fakirleşiyor mu?" sorusuna araştırmaya katılan kişilerin %60,1'i Türkiye'nin fakirleştiğini belirtmiş, "ekonomik olarak Türkiye'yi nasıl bir gelecek bekliyor?" sorusuna ise araştırmaya katılan kişilerin %52,8'i daha kötü olacağını düşündüklerini aktarmışlardır (A&G, 2008).

Bu araştırmalardan da görüldüğü üzere yoksulluk, özürlülük olgusundan bağımsız biçimde kişilerin çıkış noktası bulamadıkları, kendilerini sıkışmış hissettikleri, umutsuz oldukları bir durumu ifade etmektedir.

Yoksulluk ve özürlülük olgusunun birlikte yaşandığı durumu değerlendiren bu araştırmada da umutsuzluğun fazla olduğu görülmektedir. Kişilere "neden umut yok?" diye sorulduğunda ise "*İyileşme umudum yok, özürlü olduğum sürece çalışmam, nasıl kurtulacağız?*", "*Özürliyüm, iş bulamıyorum, bulacağıma da inanmıyorum.*", "*Her şey kötüye gidiyor, ülke kötü durumda, politikalar iyi değil!*", "*Kader diyelim, böyle yazılmış alınımıza...*", "*Gelecekte bir şeylerin iyi olacağına dair bir ışık göremiyorum ki, nasıl iyi olacak diyeyim?*" şeklinde temellendirmeler sunulmuştur.

Umut sebebi ise ağırlıklı olarak çocuklardadır. Çünkü kişi özürdür, çalışmamaktadır ya da iş bulamamaktadır. Ancak çocuklar okuyacak, iş bulacak ve aileyi kurtaracaktır. Bunun yanında umut etmekten başka çıkış yolu olmadığı için umut edenler ya da "özürlü olsa da" iş bulacağına inananlar da umutlu olan kitle arasındadır.

Diğer bir dikkat çeken nokta “bilmiyorum” yanıtını veren önemli bir çoğunluğun bulunmasıdır. Bu durum aslında umudu bulunmayan, geleceği görememenin, ancak umutsuz olmaktan korkmanın bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 4.43: Devletten Beklenti Durumu

Devletten Beklenti Durumu	Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	77	93,9	93,9
Yanıtsız	5	6,1	100
Toplam	82	100	

Devletten beklentisi olmayan yoktur. Ancak kişilerin %6,1'i soruya yanıt vermemişlerdir. Devletten beklentinin ne olduğu sorulduğunda herkes kendisinin başa çıkmakta zorlandığı, kimi doğrudan özürlemlikle ilgili kimi ise yoksulluktan kaynaklı sorunları ortaya koymuş ve devletten çözüm talebinde bulunmuştur. Ortaya konulan sorunlara ve bunun karşılığında devletten talep edilen çözümlere bakıldığında bunların çok çeşitli olduğu, hepsinin de aynı düşünce kalıplarını yansıtmadığı görülmektedir. Taleplerin bir kısmı daha çok yardım alma mekanizmalarını harekete geçirmek üzere kurgulanmış olmakla birlikte, bir kısmı da, özürlü kişinin ve ailesinin bağımsız yaşam ve kendi kendine yeterli olma düşüncesini yansıtmaktadır.

“Devletten beklentiniz nedir” sorusunun yanıtlarını yoksul özürlüler ve ailesinde özürlü bulunan yoksulların cümleleri ile aktarmak daha anlaşılır ve samimi olacaktır. Beklentiler şunlardır:

- “Özürlünün özür durumuna uygun iş...”
- “Özürlünün istihdam imkânları artırılın.”
- “Özürlü memur kadrolarının sayısı artırılın.”
- “Bize meslek edindirilsin, bunun eğitimi verilsin. Elimizde mesleğimiz yok ki!”
- “Sosyal güvence sağlansın herkese.”
- “Özürlü çalışamaz, yardım/aylık bağlansın yeter.”
- “Yakacak ve gıda yardımları artırılın.”
- “Özürlü aylığının miktarı artsın.”
- “Özürlü aylığı ayda bir verilsin.”

- “Kira gideri çok ağır geliyo, devlet bir ev verse...”
- “Biz ölünce ne olacak bu özürlü çocuğa? Bize bir şey olunca bir ev verse devlet buna, kimseye muhtaç olmasa.”
- “Özürlünün eğitim olanakları artırılrsın ve iyileşsin. Eğitim olmadan hiçbir şey olmuyor, iş de bulamıyorlar.”
- “Sağlığa para ödemek istemiyoruz.”
- “İlaçlar ve hasta bezi çok pahalı. Devlet karşılasın bunların hepsini.”
- “Sağlık hizmetlerinden daha rahat yararlanmak istiyoruz. Hastanelerde çok sıra var. Öncelik ve kolaylık sağlanmıyor. Çok perişan oluyoruz.”
- “Sağlıktaki son gelişmelerden biz de faydalanmak istiyoruz. Devlet bunu sağlasın. Sadece zengin yararlanmasın.”
- “Ulaşım çok zor ve pahalı. Gezmeye değil hastaneye gidiyoruz. Ama otobüslere binemiyoruz. Taksi parası da çok ağır geliyor. Bari doktora gidip gelirken bir araç sağlansa.”
- “Sokağa çıkmak istiyoruz. Ne toplu taşıma araçlarını kullanabiliyoruz ne de sokakta rahat dolaşabiliyoruz.”
- “Özürlü çocuklara yönelik etkinlikler artsın, evde kapanmasınlar.”
- “Devlet politikalarının tamamını düzeltsin. Her şey paraya, ekonomiye bakıyor. Ekonomi düzelsin, işsizlik azalsın. Böylece, sadece özürlüler değil herkes mutlu olsun.”

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırmada, 2022 Sayılı Kanun kapsamında özürlülere ve ailelerine bağlanan aylıkları alan 82 hane ile görüşülmüştür. Anket uygulamasının tümü, araştırmacının kendisi tarafından, kişilerin hanelerine gidilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Özellikle kişilerin hanelerine gidilerek yapılan bir alan araştırması, araştırmacı açısından oldukça zorlayıcı biçimde tecrübe edilmiştir. Ancak bu zorluğa karşın, özürlülerin ve ailelerinin yaşadıkları mekan ile özürlülerin ve ailelerinin yaşadıkları sorunların samimi biçimde dillendirilmesine şahit olmak önemli görülmektedir.

Anket uygulanan kişilerin %35,4'ü özürlü kişinin kendisi olmakla birlikte, %64,6'sı özürlü kişinin hanesinde bulunan diğer kişilerdir. Anket uygulanması sırasında, özürlü kişi hanede bulunsa bile, bazen zihinsel özürlülük, özürlü kişinin yaşının küçük olması ya da bakıma muhtaç ağır özürlülük sebepleriyle görüşme yapmak mümkün olmamıştır. Özürlü kişi dışında, görüşülenlerin yarısından fazlasını (%52,8), “anneler” oluşturmaktadır. Bu oran, özürünün bakımını üstlenenlerin, çalışmayanların ve zamanının büyük kısmını evde geçirenlerin anneler, daha genel ifadeyle kadınların olduğunu göstermektedir.

Özürlü kişilerin cinsiyetleri hemen hemen eşit orandadır. Bu anlamda, büyük bir fark bulunmamaktadır.

Yaş aralığı açısından değerlendirildiğinde, en yüksek oran (21-30) yaş grubundakiler olup, %28'lik bir orana sahiptir. Bunu (11-20) yaş grubu (%22) ve ile (31-40) yaş grubu (%20,7) takip etmektedir.

21 yaş ve üzerindeki, örneklemin %70,6'sını oluşturmasına karşın, özürlü kişilerin %74,4'ünün bekâr olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem özürlülük durumunun kendisinin hem de özellikle bazı özür türlerinin evlenme açısından fiziksel ya da toplumsal sıkıntılar yarattığı söylenebilir.

Öğrenim durumlarına bakıldığında, özürlülerin %67,2 gibi büyük bir oranının okuma-yazma bilmeyen, okuma yazma bilen ancak herhangi bir okuldan mezun olmayan veya en fazla ilkokul mezunu olanlardan oluştuğu görülmektedir. Üstelik hem bu oran hem de diğer eğitim oranları içinde okur yazar olmayanların oranının (%47,6) en yüksek oran olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim düşüklüğü-

yoksulluk ilişkisi, tıpkı özürlülük-yoksulluk ilişkisi gibi zincirleme biçimde birbirinin tetikleyicisi olarak ortaya çıkan sorunlardır. Buradaki eğitim düşüklüğü sorunu da, hem özürlülükle (özrün türü, derecesi ve özürülerin eğitim almadaki sorunları gibi) hem de özürlü kişinin ve ailesinin yaşadığı yoksullukla ilişkilendirilmelidir. İlişki çok boyutlu olduğundan, bu araştırmadaki özürülerin eğitim düzeyinin, daha önce oransal olarak da ifade edildiği gibi, Türkiye genelindeki eğitim düzeyinden, yalnızca yoksulluğun araştırıldığı çalışmalarda yoksulların eğitim düzeyinden ve yalnızca özürlülük temelinde yapılan araştırmalarda ortaya konan özürülerin eğitim düzeylerinden daha düşük olduğu görülmektedir.

Hanedeki kişi sayısına bakıldığında, çok çocuklu ve geniş aile tipinin ağırlıklı olmadığı görülmektedir. %31,7'si dört kişinin, %25,6'sı beş kişinin, %15,9'u üç kişinin yaşadığı hanelerdir. Araştırmada göze çarpan nokta, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin ağırlıklı olmasıdır. Bu anlamda araştırmadaki hanelerin yaşadıkları yoksulluk sorununun nedenlerinin, kalabalık aile üyeleriyle açıklanmasının çok doğru olmayacağı belirtilmelidir (Erdem, 2003).

Hanelerin Ankara'da yaşama yılına bakıldığında, %73,2'sinin 12 yıl ve daha uzun süredir Ankara'da yaşadıkları görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada görülen yoksulluk türü çok büyük oranda kentsel yoksulluktur. Kentsel yaşama özgü zorluklar, elbette yoksulluğun yaşanış biçimini derinden etkilemektedir. Bunun yanında, özürünün kentsel yaşamda toplumsal alanda yer alması da, kırsal alandakine göre daha zor ve giriftir.

Araştırmada, zihinsel özürüler %36,6 orana sahiptir ve özür grubu açısından en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, ortopedik özürüler, süreğen hastalığa sahip olanlar, işitme özürüler, birden çok özre sahip olanlar, görme özürüler ve duygusal-ruhsal özürüler takip etmektedir. Özrün derecesi açısından büyük oran farkları bulunmamaktadır. Özür oranı açısından %51-60 özür oranı olan özürlerin, en yüksek paya (%25,6) sahip olduğu görülmektedir.

Hanelerin aylık gelirleri, hanenin tüm çalışanlarının gelirleri ile alınan özürü aylığı ve diğer nakdi yardımlarla birlikte değerlendirilmiştir. Hanelerin hemen hemen yarısının (%48,8) aylık gelir miktarlarının (501-800) TL arasında olduğu görülmektedir. (50-500) TL arasında gelirleri olanların oranı ise %20,8'dir. Ancak bu hanelerin hepsinin özürü aylığı, bunun yanında bir kısmının da diğer nakdi yardımları aldığı ve kira giderleri düşünüldüğünde, hanelerin aylık gelirlerinin daha düşük olduğu belirtilmelidir.

Hanedeki özürllülere ve ailelere özürllü kişinin aylık almadan önce iş arama yolunu deneyip denemedikleri sorulduğunda, %34,2'i iş arandığını, ancak bulunamadığını, %63,4'ü ise iş aranmadığını belirtmiştir. İş aramama sebepleri, özürllü kişinin eğitim çağında olması ve özür durumunun çalışmasına ciddi biçimde engel oluşturmasıdır. İş arayan ancak bulamayanlar ise, kadroların yetersizliğinden, işverenlerin özürllü istihdam etmek istemediklerinden ya da eğitim yetersizliğinden dolayı niteliksiz işgücü olarak görülmekten şikayet etmektedir. Çalışmak istememe ya da özürllü kişinin çalışabileceği düşünmeme eğilimi olmasına karşın, bu durumun araştırmadaki oranının oldukça düşük olduğu belirtilebilir. %73,2 oranında aylık/yardım almak yerine çalışmanın tercih edilmesi de bunu doğrulamaktadır.

Hanelerin %37,8'i özürllü aylığı dışında aynı-nakdi yardım yapan kuruluşlardan da yardım aldığını belirtmiştir. Yardım alınan kuruluşların %49'unu belediyeler, %27,6'sını Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, %6,3'ünü dernek/vakıflardan ve %17'sini SHÇEK'ten alınan bakım aylıkları oluşturmaktadır. Bu yardımların %64,5'ü (4-6) ayda bir, %35,5'i (0-3) ayda bir verilmektedir.

Yaşanan konutun mülkiyetine bakıldığında, hanelerin %58,5'inin kirada oturduğu, %34,1'inin ev sahibi olduğu ve %7,3'ünün hizmet karşılığında kapıcı dairelerinde oturduğu görülmektedir. Kirada oturan hanelerin %10,4'ünün (0-100) TL, %12,5'inin (101-200) TL, %33,3'ünün (201-300) TL, %29,2'sinin (301-400) TL, %10,4'ünün (401-500) TL ve %4,2'sinin (501-600) TL arasında kira giderleri bulunmaktadır. Burada görülen düşük kira bedelleri, daha iyi koşullardaki konutları kiralamak için yeterli gelirin bulunmayışı ile ilgilidir.

Hanelerin %46,3'ü özürllülüğün ek maliyetler getirdiğini belirtmektedir. Yeşil kartın karşılamadığı ilaç paraları, hasta bezi giderleri, hastanelere ve diğer sağlık kuruluşlarına ulaşmada toplu taşıma araçlarını kullanamama sebebiyle ödenen taksi ücretleri gibi giderler, bu maliyetler arasında görülmektedir. Bu giderler, daha çok tek seferde ödenen maliyetleri değil, düzenli olarak ödenen maliyet unsurlarını kapsamaktadır. Özürllülüğün maliyetleri konusunda dikkat çeken nokta, belirtilen bütün maliyet unsurlarının hemen hemen sağlık, bakım gibi ihtiyaçları kapsayan ve ihtiyari olmayan, yaşamsal maliyetler olduğudur. Aylık maliyet miktarı ise %58 oranında aylık (51-100) TL olarak belirtilmiştir.

Özürllülere verilen aylık/yardımlarla ilgili bilgiye hangi yolla ulaşıldığı sorulduğunda, bilgiye ulaşmak açısından komşu ve arkadaş ağının, akraba ve aileden daha baskın olduğu görülmektedir. Bu durum, önceden kan bağına dayanan geleneksel dayanışma ağlarının çözülmeye başlaması ve kent yaşamında komşuluk/

arkadaşlık ilişkilerinin ön plana çıkmasıyla açıklanabilir. Ayrıca araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir sonuç, medyanın (%19,6) ve özürülülerin eğitim aldığı eğitim kurumlarıyla ilişkilerin (%13,4) de, bilgi edinme sürecinde azımsanmayacak rolleri olduğu söylenebilir. Ancak araştırmada, özürülüler ve ailelerinin bir örgütlenme içerisine girerek bilgi alışverişi sağlamadığı görülmektedir.

Haneler çeşitli kurum/kuruluşlardan yardım almanın yanında, %12,2 oranında kişilerden karşılıksız yardımlar almaktadır. Ancak almayanların oranının (%87,8) oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “hayır” şeklindeki bu yardım biçiminin çok da işlemediği görülmektedir. Bunun yanında acilen paraya ihtiyaç duyulduğunda borç olarak destek alıp alamadıkları sorulduğunda, %57,3 oranında destek alınmadığı görülmüştür. Destek görenlerin oranı ise %39’dur. Destek alınan kişiler ise, komşular/arkadaşlar (%56,4) ve akrabalar (%41,1). Maddi destek konusunda, bilgi alma kanallarında olduğu gibi hemşerilik ilişkisi dışındaki ilişkilerin (komşuluk/arkadaşlık) daha baskın olduğu görülmektedir.

Haneler yoksulluk ve özürülülük durumlarının onlara yaşattığı sıkıntıları başkalarıyla paylaşıp paylaşmadıklarına %58,6 oranında “hayır”, %40,2 oranında “evet” yanıtı vermişlerdir. Evet yanıtı verenlerin %40,4’ü akrabalarıyla, %55,3’ü komşularıyla/akrabalarıyla sorun paylaştıklarını belirtmişlerdir.

Aylık bağlanması sürecinde aktarılan en büyük sıkıntı, özürülü aylığının bağlanma süresinin uzun olmasıdır. Bu oran, örneklemin yarısından fazlasına (%56,1) tekabül etmektedir. Yoksulluk, en temel ihtiyaçların bile karşılanması için gerekli gelirin olmaması olarak ortaya konduğunda, yoksul kişiler için herhangi bir yardım mekanizmasının geç işleminin, onlar için yıkıcı sonuçlar doğurması doğaldır. Bu durum, yardıma duyulan ihtiyacın şiddetinden kaynaklı olarak sadece o yardımı elde edememenin maddi yıkımını değil, yardıma bağlanan umutlardan kaynaklanan psikolojik yıkımı da ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, aylığın bağlanma sürecinde işlemleri karmaşık ve zor bulanlar da, önemli bir oran (%20,7) oluşturmaktadır. Bu süreçte, hem talep edilen evraklar ve bu evrakların elde edilmesinde yaşanan sıkıntıları kapsayan bürokratik engeller hem de kişilerin bilgi düzeyinin yetersiz olmasından kaynaklanan zorluklar yer almaktadır.

Özürlü aylığı miktarının ve diğer yardım miktarlarının yeterliliği konusundaki düşüncelere bakıldığında, yeterli görmeme durumunun baskın olduğu belirtilebilir. Hanelerin %91,5’inin özürülü aylığını ve % 67,8’sinin diğer aynı-nakdi yardımları çok az ve az buldukları görülmektedir.

Özürü ayılığı ve diğer yardım mekanizmaları aracılığıyla aynı-nakdi yardım alırken ne hissedildiği sorusuna verilen yanıtların en büyük oranını, “bu durumda olmasaydım almazdım” yanıtı oluşturmuştur. Bu yanıtın, yoksullar için “yardıma alışmışlık, tembellik” gibi yakıştırmaları da karşılamadığı açıktır. Çünkü kişiler zor durumdadır ve esasında yardım almaktan büyük memnuniyet duymamaktadır. Hem yoksulluğun hem de özürü ayılığın yarattığı çıkmazlar, onları yardım almaya itmektedir.

Verilen diğer yanıtlar açısından, özürü ayılığı ve diğer aynı-nakdi yardımlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Çünkü;

- Özürü ayılığı almanın kriterleri, diğer aynı-nakdi yardım alma mekanizmalarından daha nettir. Kanunda sayılan kriterleri taşımak, ayılığı alabilmek için yeterlidir. Diğer yardım alma mekanizmalarında ise “inisiyatif” ve yardımların “lütufluk” olarak görülmesi söz konusudur.
- Özürü ayılığı bir karşılıksız yardım olmanın ötesinde, devletin sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla yürüttüğü kapsayıcı bir sosyal güvenlik uygulaması olarak görülmektedir. Dolayısıyla özürü ayılığının devamlılık garantisi kişileri rahatlatmaktadır.
- Özürü ayılığının ve diğer yardımların verilmiş biçimi de farklıdır. Özürü ayılığında başvuru yapıldıktan sonra herhangi bir işlem yapmak gerekmemektedir. Kişiler, kendilerine verilen banka kartları aracılığıyla aylıklarını alabilmektedir. Diğerleri içinse durum farklıdır. Yardım için başvuruları yenilemek, muhtaçlık durumunu sürekli ispatlamak durumunda kalmak söz konusudur. Ayrıca özellikle aynı yardımlar niteliksel olarak çok farklıdır. Örneğin, muhtaç kişilerin evinin önüne kömür ya da gıda paketleri konmasının ve bu durumun çevrede herkesçe biliniyor olmasının kişilerdeki psikolojik etkisi ağır olmaktadır.

Bu sebeplerle, özürü ayılığını bir hak olarak görme durumu daha yüksektir ve kişiler diğer aynı-nakdi yardımların “daha onur kırıcı” olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla özürü ayılığı alırken hissedilenlerde “bir yoksulluk sebebi olarak özürü ayılığının”nın, diğer yardımlarda ise “yoksulluk olgusu”nun ağır bastığı söylenebilir.

Hanelerin kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri sorulduğunda, %19,5’inin kendilerini “çok yoksul”, %57,3’ünün “yoksul”, %23,2’sinin ise “orta

gelirli” gördüğü belirlenmiştir. Yani yoksulluk konusundaki öznel değerlendirmelerde de, %76,8’inin kendini çok yoksul ya da yoksul olarak tanımladığı ortaya çıkmaktadır.

Günümüz koşullarında kendilerinin geçimine yetecek aylık miktarın ne kadar olduğu sorulduğunda, %36,6’sı (501–1000) TL, %35,4’ü (1001–1500) TL, %22’si ise (1501–2000) TL ile geçinebileceklerini belirtmişlerdir.

Haneler, yoksulluk durumunun en büyük sebebini özürlülük olgusunda ve özürlülüğün yarattığı maddi olanaksızlıklarda görmektedir (%46,7). Özürlü aylığı alan hanelerin yoksulluklarının merkezinde en büyük oranda özürlülük olgusu durmaktadır. Hanelerin %26,1’i ekonomi ve istihdam politikalarına değinmiştir ki, bu daha makro bir değerlendirmedir. Yoksulluğun vurduğu kesimler yalnızca özürlüler ve aileleri değildir. Uygulanan ekonomi ve istihdam politikaları genel olarak kişileri yoksulluğa sürüklemektedir. Yoksulluklarını “kader”lerine bağlayan haneler %14,9 ile azımsanmayacak bir orana sahiptir. Buna göre, yoksulluğun nedenlerini sorgulamak pek anlamlı değildir. Çünkü yoksulların ve özürlülerin “kader”leri bu şekildedir. İyi bir eğitim alamamış olmak da %11,2’lik bir orana sahiptir ve önemli yoksulluk sebeplerinden birisi olarak görülmektedir.

Hanelere göre ülkemizde özürlülerin istihdam sorunu, en önemli sorundur (%34). Çünkü çalışma gücü ve isteğinde olan özürlülerin işsizlik sorununun çözümü, özürlülerin gelir elde etmesini sağlayacak ve yoksullaşmayı azaltacaktır. Özürlülerin eğitimi de ikinci yüksek orana sahip (%23) sorun alanıdır. Bunun yanında, %14,8’i “parasal yoksunluk” olarak ifade edilen bir sorun alanına dikkat çekmişlerdir. Hanelerin %11,8’i sağlık hizmetlerinde sıkıntılar olduğunu düşünmektedir. Bu hem sağlık hizmetlerinden yararlanmanın maliyetlerini hem de sağlık hizmeti alma sürecinde yaşanan sorunları ifade etmektedir. Belirtilen diğer sorun alanları ise, ulaşılabilirlik sorunu ve özürlü hakları konusunda bilgi yetersizliğidir.

Haneler %64,6 oranında, devletin, özürlü yoksulları, özürlülük yaşamayan diğer yoksullara göre daha fazla desteklemesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü özürlülük hem özürlü hem de ailesi için zorlu bir süreçtir. Özürlü kişinin iş bulması, işe girdikten sonra çalışması diğerlerine göre çok daha zordur. Özürlü kişinin bakımını üstlenen aile üyesinin de istihdam olanakları da büyük ölçüde sınırlanmaktadır. Ayrıca özürlülüğün maliyeti yüksek bir olgu olması ve eğitim, ulaşılabilirlik alanında

yaşanan sıkıntılar da, yoksul özürülülerin daha fazla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bunun yanında %18,3 oranında özürülü olan ve olmayan yoksullar arasında bir ayırım gözetilmemesi gerektiğini belirtenler bulunmaktadır. Buna göre, yoksulluk durumunda bulunan herkese devlet yardım etmelidir.

Haneler %79,3 oranında özürülülüğün yoksullaştırdığını ortaya koymuşlardır. Bu oran özürülülük olgusunun ortaya koyduğu sorunları yaşayan hanelerin, özürülülük olgusunu yoksulluğun merkezine yerleştirdiklerini göstermektedir. Özürülü kişinin ve ailesinin istihdam sınırlılığı ve istihdam sürecinde yaşadıkları sıkıntılar, özürülülüğün getirdiği yüksek maliyetler, özürülülüğün yoksulluk yaratması açısından ortaya konan en önemli bileşenlerdir.

Hanelerin %61'i yoksul olunmasa özürülülük nedeniyle yaşanan sıkıntıların daha az olacağını düşünmektedir. Bunun sebepleri sorulduğunda, yoksulluğun beslenme ve diğer temel ihtiyaçları (barınma, giyinme gibi) yeterli ve sağlıklı biçimde karşılama yönünden eksikliği, bakım, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim, gelir elde edememe ve sosyal güvencesizliğe ilişkin yarattığı sıkıntılar ayrıntılı biçimde dile getirilmiştir.

Yoksulluktan ya da içinde bulunulan maddi sıkıntılardan kurtulma umudu ise zayıftır. Hanelerin %45,1'inin gelecekte bu anlamda hiçbir umudu yoktur. %20,7'si ise umutlu olduğunu belirtmiştir. Ancak burada geleceğine dair yorum yapmaktan kaçınan ve "bilmiyorum" yanıtını veren önemli bir oranın (%24,4) olması dikkat çekicidir.

Devletten beklentisi olmayan hane yoktur. Beklentiler, kişilerin yaşadıkları sorunlar özelinde cevaplanmış ve dolayısıyla da oldukça çeşitlenmiştir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Toplumsal yapı, sosyo-ekonomik birtakım değişkenlerin belirleyici olduğu, hiyerarşik bir yapı arz etmektedir. Özürülüler, kadınlar, yoksullar, sokak çocukları, suçlular vb. bu toplumsal hiyerarşinin ya alt sıralarında kendilerine bir yer arar durumdadır ya da bu sıralama zinciri içerisinde çizgi dışı görülenler olarak yerleri bile yoktur.

Bu çalışma, hem yoksul hem de özürlüleri kendisine inceleme konusu edindiğinden, “alttakiler”in en karmaşık sorun kombinasyonuna sahip, önemli bir kesimi olan yoksul özürlülerin, yoksulluk ve özürlülük dolayısıyla yaşadıkları sorun alanlarını bütüncül değerlendirmesi gerekir.

Özürlülerin yoksulluğu, tarihsel dönemler itibariyle üretim-tüketim süreçleri içerisinde ne kadar yer alabildikleri ve hakim olan toplumsal anlayış ve yargılar ile şekillenmiştir. Özürlülerin emek piyasasına katılımlarını engelleyen yapısal etmenler ve diğer toplumsal alanlarda gördükleri olumsuz muameleler, özürlüleri yoksulluğa doğru itmiştir. Modern dönem, çalışmaya ahlaki bir değer atfeden, kar ve verimliliği üstün tutan bir üretim dinamiği ortaya koymuştur. Özürlüler bu üretim sürecinde “iyi işçiler” olarak görülmemiş, “normal olmayan” şeklinde bir norm dışılık olarak tanımlanmıştır. Bu aynı zamanda, toplumsal yaşamdan dışlanma, kurumlara kapatılma ve “normal” hale getirme çabalarını da beraberinde getirmiştir.

Kapitalizmin tarihsel kırılmalarından biri, refah devleti dönemidir. Refah devletinin özünü somutlaştıran özellik, bir yandan çalışanların yaşam ve çalışma koşullarının niteliğinin artırılması iken diğer yandan, çalışamayacak veya çalışma açısından güçlüklerle karşılaşan toplumsal yapı dışındaki ezilen toplumsal grupları korumacı biçimde sahiplenilmesi olmuştur. Özürlüler de, üretim süreçlerinin ve toplumsal yaşamın dışına itilen bir toplumsal kesim olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde, özürlüler için istihdama ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmış ve çeşitli tazminatlar öngörülmüştür. Yani, devletin korumacı tedbirlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Günümüzdeki önemli tarihsel kırılma olan küreselleşme dönemi, hem yoksulluğun hem de üretim ilişkilerinin oldukça farklı biçimlere büründüğü bir dönemdir. Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan önemli ilerlemeler, üretim teknikleri açısından da farklılaşma yaratmış, üretimde emeğin rolü azalmıştır. Bunun beklenen sonucu, uzun süreli işsizlik ve yapısal krizlerdir. Değişen istihdam yapısı ve devletin refah dönemi uygulamalarını terk etmeye başlaması, önceden istihdam ve sosyal güvenlik politikaları ile altından kalkılması daha mümkün olan yoksulluk sorununu, kalıcı ve içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Gelir dağılımında artan uçurumlar, yalnızca gelir azlığı-yokluğu ile sınırlandırılmayacak çok katmanlı bir dışlanma süreci ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme yoksulluğu, geleneksel yapı ve bağlarla ortadan kaldırılmayacak, kalıcı ve daha çok toplumdaki dezavantajlı kesimleri (özürlü, yaşlı,

kadın, azınlıklar vb.) vuran bir yoksulluk türü olarak kendini göstermiştir. Toplumda istihdam ve diğer toplumsal alanlarda yer almaları zorluklarla dolu olan özürülülerin, hem yeni üretim süreçlerinden hem de yeni dönem yoksulluk olgusuna belirleyen küresel dinamiklerden olumsuz biçimde etkilendikleri belirtilebilir.

Yoksulluk ve özürülülük olgularının doğası gereği her dönem için ortaya konulabilecek olan şudur ki; özürülülerin yaşadıkları yoksulluk her tarihsel dönemde özürülü olmayan diğerlerine göre daha ağır yaşanmaktadır, daha karmaşıktır ve daha içinden çıkılmazdır. Ayrıca, yoksulluk da tek başına özürülülük olgusunu üreten, zorluklarını derinleştiren ve artıran özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Bu sebeplerle, yoksulluk ve özürülülük ilişkisi, her tarihsel kırılmada farklı formlarda yeniden kendini üretmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk ve özürülülük arasında sürekli üretilen bağ, her dönemde incelenmeye değerdir.

Günümüzde, yoksulluk ve özürülülük ilişkisi yukarıda belirtilen tarihsel dönemlere ilişkin karakteristiklere bağlı olarak biçimlenmiştir. Yoksulluk ve özürülülük ilişkisinin her iki ayağı, birbirini doğuran zincirleme sorunlar ortaya koymaktadır. Yoksulluk; beslenme yetersizliği, sağlık hizmetlerinden yeterli ve düzenli yararlanamama, hijyenik olmayan yaşam koşullarında, yetersiz imkanlara sahip, sağlıklı olmayan evlerde ve fiziksel çevrede yaşamaya zorlanma, çalışılan işyerlerinin olumsuz fiziksel koşulları ve çalışılan sektörlerin iş sağlığı ve güvenliğinden yoksunluğu gibi temel sebeplerle bir hastalık veya özürülülük sebebi olabileceği gibi, hastalıkların özürülülüğe dönüşmesi veya özürülülüğün daha ağır yaşanmasına yol açabilir. Bunun yanında özürülülük de, en genel hatlarıyla özürülü ve yakınlarının istihdam sürecini zora sokan, maliyetli bir olgu olması ve toplumsal önyargı ve engeller sebebiyle, özürülülerini ve ailelerini yoksulluğa sürüklemektedir.

Bu çalışmada, yoksul durumda bulunan, daha doğrusu devletin “muhtaç” saydığı özürülüler ve aileleriyle görüşülmüş, hem yoksulluğu hem de özürülülüğü tecrübe edenler olarak, onların yoksulluk ve özürülülük ilişkisini hangi açılardan kurdukları ortaya konmaya çalışılmıştır. Onların yaşadığı yoksulluk türü, coğrafi olarak kentsel yoksulluktur. Bunun anlamı, kentsel yaşamda farklılaşan mekansal yapı ve üretim ilişkileri sebebiyle, özürülülerin ve ailelerinin, hem yoksulluk hem de özürülülük dolayısıyla yoksulluğun yalnızca gelir azlığı veya yokluğu ile ilgili olan boyutunu değil, aynı zamanda kentsel olanakların kısmen ya da tamamen dışında kalmalarını tecrübe etmeleridir.

Araştırma bulguları, yoksulluk ve özürlülük arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Görüşülen kişilere göre, onları yoksulluğa iten sebeplerin başında özürlülük olgusu vardır. Neden böyle düşündükleri sorulduğunda, verilen yanıtlar genellikle aynıdır: Özürlünün çalışacak durumda olmaması, önemli bir yoksulluk sebebidir. Bu durumda, hem özürlü kişinin hem de onun bakımını üstlenen kişinin çalışmaması, aileye ağır maliyetler getirmektedir. “Çocuk böyle olmasaydı, ben de ne iş olsa yapardım. Onu böyle nasıl bırakıp bir yere gideyim?” diyen özürlü annelerine sıklıkla rastlanmıştır. Ayrıca çalışabilecek durumda olmak da, özürlü kişinin istihdamı için yeterli değildir. İş bulmak, bir özürlü için oldukça zorlu bir süreçtir. Çünkü onlara göre, özürülüler için ayrılmış kadrolar yeterli değildir, özürülünün verimli çalışamayacağına ilişkin önyargılar vardır ve özürlü çalıştırmak istenmemektedir. Ayrıca özürlü kişi, özür durumuna uygun iş bulmak zorundadır, her işi yapamaz. “Eli kolu tutan, hiçbir iş yapamazsa gider simit satar.” türünden ifadeler, özürlü kişinin istihdam açısından kendisini özürlü olmayanlardan daha farklı değerlendirdiğine ilişkin bir göstergedir.

Dolayısıyla, özürülülerin istihdam sorunları, onları yoksulluğa iten en önemli sebepler arasında görülmektedir. Çünkü, “özürlülük alanının en önemli sorunu işsizliktir” yanıtını verenler de, çoğunluğu oluşturmaktadır. Araştırmada, çalışabilecek durumda olan, kamu ve özel sektörde istihdam edilme yollarını bilen ve iş arayan önemli bir çoğunluk bulunmaktadır. Ancak, İŞKUR’a başvurusunu yapmış, kamuda memur olarak istihdam edilmek için sınavlara girmiş, ancak bir türlü iş sahibi olamamışlardır. “Eş-dost” aracılığıyla iş bulma çabaları da sonuç vermemiştir. Ayrıca “eğitimsizlik” ve bundan kaynaklanan “niteliksiz işgücü” olma durumu da, yoksullukla bağlantılı biçimde dile getirilmiş, istihdam edilme önünde önemli bir engel olarak ortaya konmuştur.

Bunun yanı sıra, özürlülük, birçok ek maliyete sahip olduğundan, özürülülerini ve ailelerini yoksulluğa itmektedir. Araştırmada, daha çok yaşanan özürülülüğün sabit bir maliyeti olup olmadığı öğrenilmiştir. Yeşil kartın karşılamadığı ilaç paraları, hasta bezi giderleri, hastanelere ve diğer sağlık kuruluşlarına ulaşmada toplu taşıma araçlarını kullanamama dolayısıyla ödenen taksi ücretleri vb. sıklıkla ve ortak olarak belirtilen maliyetlerdir. Üstelik bunlar, isteğe bağlı olarak değerlendirilebilecek giderler değildir, tamamen yaşamsaldır. Ancak özürülülüğün maliyetleri kavramı daha geniş düşünüldüğünde, içerisine birçok maliyet kalemi eklenebilir. Örneğin, özürülülüğün ortaya çıkışından itibaren ödenen sağlık giderleri, özürlü kişinin eğitimi

için yapılan harcamalar, özürlü kişinin hareket ve bağımsızlığını artıracak araç-gereç maliyetleri... şeklinde çoğaltılabilecek maliyetler de eklenebilir.

Araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir boyut da, yoksulluğun, özür lülüğün daha ağır yaşanmasına ve artan bir dibe doğru gidişe yol açmasıdır. Yeterli ve sağlıklı beslenme, sağlıklı bir evde ve çevrede yaşama, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde ve herhangi bir karşılık ödemededen faydalanma, iyi bir eğitim alarak iş ve sosyal güvenlik garantisi sağlama, insanların genel olarak iyi ve sağlıklı bir yaşam standardına sahip olması açısından önemli faktörlerdir. Ancak yoksulluk, bu olanaklardan tamamen ya da kısmen yoksunluk yaratan bir olgudur. Konu özür lülük bağlamında düşünüldüğünde, yetersiz beslenme, sağlıksız çevre, sağlık hizmetlerinden yeterli ve herhangi bir karşılık ödemededen yararlanmadaki sıkıntılar, hizmetlere ulaşım sorunları, hastalık/özür lülük yaratan ya da var olan hastalığın/özür lülüğün ağır yaşanmasına sebep olan durumlardır. Nitekim araştırmada da görüşülen kişiler, yoksul olunmadığı takdirde özür lünün bakımının daha iyi sağlanabileceği, hastalığının çaresi için her yolun deneneceği, daha iyi bir eğitim alınabileceği, iş ve sosyal güvence sağlanarak gelecek kaygısından da kurtulunacağı şeklinde düşünceler ifade edilmiştir.

Araştırmadaki bulgulardan çıkarılacak önemli bir sonuç da, yoksulluk ve özür lülük birlikteliğinin, her iki durumun getirdiği zorluklar ve psikolojik açmazlar sebebiyle, kısmen dışlanma ve maddi-manevi destek görememeyi beraberinde getirmesidir. Görüşülen kişilerin, sorunlarını paylaşabilecek kimseyi bulamadıklarına ilişkin verdikleri yanıtın oranı daha yüksek görülmektedir. “Anlatsam da anlamazlar ki! Yaşayan bilir neler çektiğimizi...” ifadesi yalnızlaşmanın ve anlaşılmanın bir dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Manevi destek yoksunluğu yanında, maddi anlamda destek yoksunluğu sorunu da bulunmaktadır. Görüşülen kişilere göre, borç bile olsa maddi destek almak oldukça sıkıntılıdır. Neden maddi destek göremediklerine ilişkin verilen yanıtlarda, yoksul olduğu için çevredekilerin verdikleri borcun geri ödenmesine ilişkin şüpheler taşıdıkları ya da çevrelerinde de borç verebilecek kadar durumu iyi olan kişilerin bulunmadığı seçenekleri ağır basmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ve özür lülük birlikteliği, kişilerde maddi olduğu kadar psikolojik bir çıkmaz da yaratmaktadır.

Yardım alan yoksullara ilişkin olarak, yardımlara alışıldığı, hep daha fazlasının istendiği, çalışmak yerine yardım almanın tercih edildiği gibi bir anlayış da mevcuttur. Ancak araştırmada, bu düşünceyi besleyen sağlam

verilere rastlamak söz konusu değildir. Verilen yanıtlar, neden yoksul olduğu, yoksulluğun özürllülüklerini nasıl etkilediği ya da özürllülük durumunun nasıl onları yoksullaştırdığına ilişkindir. “Yardım almak mı, çalışmak mı?” sorusuna derin bir iç çekilerek “*Çalışacak durumda olsam/olsa da çalışsam/çalışsa!*” ya da “*İş olsa da çalışsa/çalışsam!*” yanıtları verilmiştir. Dolayısıyla içinde buldukları maddi imkansızlık, onları yardım almaya mecbur kılmıştır. Yoksulluğun sebebinin ağırlıklı olarak özürllülük olgusunda görülmesi, bunun da özürllü kişilerin işsizlik sorunu ve uygulanan ekonomi ve istihdam politikalarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmesi, bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Araştırmada, 2022 sayılı Kanun çerçevesinde özürllülere ve ailelerine bağlanan aylıkları alan hanelerin bir kısmı, muhtaç durumdaki özürllülere ve yoksullara verilen diğer aynı/nakdi yardımları da almaktadırlar. Ancak bu yardımların, kişileri yoksulluk durumundan kurtarmadığını ya da yoksulluktan kurtuluş için fırsatlar yaratmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Aileler, hem 2022 sayılı Kanun çerçevesinde bağlanan aylıkları hem de diğer yardımları yeterli bulmamaktadır. Büyük oranda kendilerini “çok yoksul” ya da “yoksul” görmektedirler. Ayrıca bu yardımlar, kişileri ileride yoksulluktan kurtuluş yönünde bir umuda sevk etmemektedir. Çünkü, büyük oranda kişilerin yoksulluktan kurtuluş umutları bulunmamaktadır.

Bu noktada, çalışma içerisinde hem teorik çerçevesi çizilen hem de araştırma ile ortaya konan yoksulluk-özürllülük ilişkisine ve mücadele politikalarına ilişkin düşünceler ve somut öneriler ortaya konulabilir:

- Yoksulluk ve özürllülük olgularının toplumsal bir engellenmişlik ve toplumsal bir eşitsizlik hali olduğunun en başta ve açıklıkla ortaya konması gerekir. Dolayısıyla iki olgunun da başa çıkmak zorunda olduğu toplumsal engelleri ortadan kaldıracı yapıyı, yine toplumun kendisinde aramak gerekir. Buradaki toplumsal yapıdan kasıt, ekonomik, sosyal, politik tüm dinamiklerin sorumlu olduğu bütüncül bir yapıdır. Yani yoksulluğun ve özürllülerin yaşadığı yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın faileri, yoksullar ve özürllüler değildir.
- Türkiye’de verilerin ortaya koyduğu artan işsizlik ve yoksulluk oranları, yoksullukla mücadele açısından kat edilmesi gereken mesafenin uzun olduğunun göstergesidir. Bunun sebebi olarak, yoksulluk sorununun istihdam ve gelir dağılımı gibi makro politikalarla ilişkisinin, sosyal yardıma göre daha geri plana itilmesi gösterilebilir. Çünkü yoksulluk sorunu, ekonomik

üretim yapısından, toplumsal yapı ve bunun içerisindeki hiyerarşik güç ilişkilerinden bağımsız ele alınamaz. Eğer bir toplumdaki ekonomik zenginliğin bölüşümünde adaletsizlik varsa, o toplumda yoksulluğun ortadan kaldırılması ütopyik bir dilekten öteye gidemeyecektir. Dolayısıyla yoksulluk sorunu, kendiliğinden ortaya çıkmış ve başa çıkılması gereken bir sorun değildir. Çözümü içinse, ekonomik büyümeyle verilen önem kadar gelir dağılımındaki adalet konusuna da yönelmek şarttır. Yoksulluk sorununun yapısal belirleyicileri ortaya konarak, makro ekonomik yapılanma içerisinde bölüşüm sorununa odaklanmadan, yoksullukla mücadeleyi, sosyal politikanın sınırlı bir alanı olan sosyal yardımlarla ortaya koymak, yoksullukla mücadeleyi geciktirmek, belki de yoksulluğu kalıcı kılmaktır.

- Yoksulluk, özellikle de derin yoksulluk, insanların insanca yaşamaları önündeki en büyük engeldir. Yoksulluğun zaten var olan olumsuzluklarına bir de özürllülük gibi toplumsal engellenmişliğin yoğun olduğu bir olgu eklendiğinde, çaresizlik ve “yok”luk düzeyi gitgide artmakta ve giriftleşmektedir. Son dönemlerde artan ve yapısal hale gelen işsizlik ve yoksulluk sorunundan, özürllüler gibi toplumun en dezavantajlı kesimlerinin daha ağır biçimde etkileneceğini söylemek yanlış olmaz. Bu durumda, “en azından insani bir sorumlulukla” sosyal yardım mekanizmalarını işletmek elbette anlamlıdır. Özürllülük, bu anlamda daha farklı bir noktadadır. Özellikle verebilecek bir emeği olmayan özürllüler için yardım mekanizmaları ve devletin bu kişileri koruma düzeyinin yüksek olması gerekmektedir. Ancak bu araştırmada da dikkat çeken nokta şudur ki, çalışma gücü ve isteğinde olan özürllüler için de, iş bulunamadığı için sosyal yardımlar öngörülmektedir. Üstelik, yardımlar kalıcı hale gelmektedir. Sadece “aç kalmamak” üzerine kurulu bir sosyal yardım anlayışının ise özürllüleri ya da özürllü olmayan diğer yoksulları, toplumsal yaşam içine katma ve diğerleri ile eşit şartlara sahip olma anlamında herhangi bir katkı sağlayamayacağı açıktır. Türkiye’de yıllardır 2022 sayılı Kanun ve diğer kanunlar kapsamında farklı kurumlar aracılığıyla birçok sosyal yardım mekanizması uygulanmaktadır. Ancak çalışma içerisindeki verilerin de açıklıkla ortaya koyduğu gibi, Türkiye’de özürllülerin ve özürllü olmayan diğer yoksulların yoksulluk durumlarının geriletildiğine ilişkin bir tablo görünmemektedir. Bu durum, bir yoksullukla mücadele aracı olan sosyal yardımların sorgulanabilirliğini artırmaktadır. Dolayısıyla bu noktada, çalışma gücü ve isteğinde olup da iş bulamayan özürllülerin istihdam edilebilirliğine ilişkin çalışmaların hız kazanması

gerekir. Çalışma gücünde olmayan diğer muhtaç özürlüler için de, yardım miktarları, bugünkü durumuyla yalnızca açlıktan ölmek için yeterli olan düzeyin üzerine çıkarılmalıdır.

- Sosyal yardımların sorgulanabilirliği yalnızca yoksulluğu giderme noktasındaki etkin olmayışı açısından değil, sosyal yardımların veriliş felsefesiyle de yakından da ilgilidir. Yardım; güçsüz ve muhtaç olana “yardım bahşetmek” biçimiyle algılandığında, oldukça sorunludur. Çünkü yardım verenin yardım alan üzerindeki hiyerarşik konumunu sabitleyici etki yapmaktadır. Eğer yoksulluk durumu içerisinde bulunanların kendi hayatlarının aktif özneleri haline getirmek gerekliliği hedeflenen bir durumsa, yardımların da insanca yaşamak için bir hak olduğunun baştan kabulünü gerektirir. Yoksullar ve özürlüler, yapılan yardımlarla bir “vicdan rahatlatma aracı” değildir. Yardımlar, yalnızca bir “hayırseverlik” şemsiyesi altında değerlendirildiğinde, kişilerin hak talep etme biçimleri yok edilerek politik istismara açık hale gelecektir. Sosyal yardımların net kriterlerle, ancak özürllük gibi kişilerin öznel durumlarını da dikkate alarak belirlenmesi ve bu karşılıksız devlet transferlerinin sosyal güvenlik kurumlarınca yapılması, bu tarz istismarları kısmen ortadan kaldıracaktır. Örneğin 2022 sayılı Kanun’a göre özürlülere bağlanan aylıkların kriterlerinin oldukça net olması, nakdi bir ödeme olması ve veriliş biçimi olarak da kişilerin onurlarını zedelememesi açısından iyi bir örnek oluşturabilir. Ancak, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca, belediyelerce ya da diğer yardım kurumlarınca verilen aynı-nakdi yardımlar açısından aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Çünkü net kriterler ortaya konmadığı zaman yardımlar, sübjektif ve inisiyatifte bağlı bir yapı arz eder. Nitekim, herhangi bir belediyenin ya da vakfın dağıtacağı birkaç paket yiyecek ya da nakdi yardım için saatlerce kuyrukta bekleyen ve sefil durumdaki insan görüntüleri, medyada sıklıkla gündeme gelen manzaralardır.
- Yukarıda bahsedilenlerle bağlantılı olarak ülkemizde sosyal yardım alanının oldukça parçalı ve dağınık bir görünüm arz ettiği belirtilmelidir. Muhtaçlığı düzenleyen her yasal düzenlemede farklı muhtaçlık tanımları olması, bu tanımlamalara bağlı olarak muhtaçlık kriterlerinin de farklılaşması ve farklı kurumsal yapılanmalar aracılığıyla sosyal yardımların kişilere ulaştırılması, sorunlu bir durumdur. Bu durum objektif ve adil olmanın önünde engeller oluşturabilmekte ve bütüncül bir sosyal yardım politikasından bahsetmek

mümkün görünmemektedir. Sosyal yardım alanındaki bu dağınıklığın giderilmesi ve bütüncül bir yapı arz etmesi açısından yapılan çalışmaların, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan (1996-2000) bugüne kadar sürdürüldüğü ve her dönem gündemde olduğu görülmektedir. Ancak, günümüze gelindiğinde bu konuda halen yasal ve kurumsal düzenlemelerle birlikte, bütüncül somut adımların atılmamış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal yardım alanında ulusal bir veritabanı oluşturulmasının, sosyal yardımların da sosyal güvenliğin bir kolu olarak sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla yürütülmesinin, alanda var olan karmaşayı, dağınıklığı, denetim yoksunluğunu ve haksız ödemeleri ortadan kaldıracacağı düşünülmektedir.

- Yoksullukla mücadele açısından oldukça önemli olan nokta, yoksulluğu ve yoksulu belirlemektir. Politika belirleme sürecinde de, yalnızca rakamlara hapsedilmiş, birtakım muhtaçlık/yoksulluk sınırları ötesinde, kişilerin öznel durumlarını dikkate alan belirlemelere ihtiyaç vardır. Özürlülerin yoksulluğu dendiğinde aslında, görelî bir yoksulluk durumundan bahsedilmektedir. Çünkü özürlüler yoksulluk açısından, ihtiyaçları, yaşadıkları zorlukları farklılaşan, öznel tarafları ön plana çıkan belki de en önemli risk grubudur. Bu bağlamda, özürlülerin yaşadığı yoksulluk durumunun ayırt edici yönleriyle tartışılması gerekmektedir.
- Yoksulluk ve özürlülüğü birlikte tecrübe edenler, aynı zamanda bu alana ilişkin sorunları en dolaysız biçimde aktaranlardır. Olması gerekenler konusunda da, sorunu bizzat yaşayanlar olarak, doğru açılımlar gerçekleştirebilirler. Ancak alan araştırmasında, herhangi bir örgütlenme içerisinde yer alarak hak arama taleplerini politik zemine taşımaya amaçlayan bir özürlü ve özürlü ailesiyle karşılaşılmasıdır. Bunda elbette, yoksulluğun da etkisi büyüktür. Çünkü yoksulluğun, insanın özne konumunu ikinci plana atan, toplumsal bir özne olarak talepleri aktarmak konusunda ses çıkarmaya engel yaratan, insanların güçsüz yanına vurgu yapan bir yanı da vardır. Aynı durum, toplumsal engellenmişliği yoğun olarak yaşayan özürlüler için de geçerlidir. Ancak, hem yoksulluğun hem de özürlülüğün, ekonomik ve sosyolojik olduğu kadar politik yanını da görmek gerekmektedir. Bu anlamda, özürlülerin ve yoksulların eşit yurttaşlık talebiyle içinden çıktıkları toplumsal zeminin hakları konusunda baskı unsuru olmaları ve somut kazanımlar elde etmeleri önemlidir. Kendileri ile ilgili alınan kararların aynı zamanda belirleyicisi olabilmek, ancak bu yolla mümkündür.

- Bu noktada, yoksullukla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarının rolüne de değinmek gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede sivil açılımlar elbette önemlidir. Ancak ülkemizde yoksulluk konusunda çalışan sivil toplum örgütlerine bakıldığında, genellikle yardım kuruluşu şeklinde örgütlendikleri görülmektedir. Oysa özellikle yoksulluk alanındaki sivil toplum kuruluşlarının esas amacının, yoksullara yardım dağıtmak olmadığı düşünülmektedir. Aksine sivil örgütlerin esas amacı, çalıştıkları konu veya kişilerin hak ve menfaatlerini karar alıcı ve uygulayıcıya yani devlete/otoriteye hatırlatmak ve devlete sorumluluk yüklemektir. Yoksullukla mücadele alanında da, sivil toplum örgütlerinin en önemli rolü budur.
- Yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin medyadaki sunuluş biçimine de değinmekte yarar vardır. Özürülülerin medyada sunuluş biçiminin genelde iki türlü olduğu göze çarpmaktadır: Ya özürlülüğü yoksulluğun pençesine düşmüş bir sefillik olarak sunmak ya da özürülülerin üstün başarı hikayelerini şaşkınlık yaratacak biçimde aktarmak. Yoksul özürlüyü “acıklı” bir hikaye olarak sunmak, özürülülerin yardıma/bakıma bağımlı düşüncesini pekiştirici rol oynayacaktır. Ayrıca yoksulların, özürülülerin ve meseleyi daha “acıklı” hale getiren yoksul özürülülerin, insanların izleyip, yardım ederek manevi tatmin sağlama aracı olmadığı açıklığa kavuşturulmalıdır. Dolayısıyla medyaya bu konuda düşen rol, her iki olgunun kaynağının toplumsal olduğunun hatırlatılması ve kişilere bu anlamda sorumluluk duygusu yüklemesidir. Toplumsal yargılar üzerinde önemli belirleyiciliği olan medyanın, bu konuda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi önemli görülmektedir.
- Yoksulluk ve özürlülük ilişkisi, özellikle son yıllarda devletlerin ve uluslar arası kuruluşların dikkatle üzerinde durdukları konulardan birisidir. Ülkemizde de, genel verilerin ortaya koyduğu gibi yoksulluk, özürülülerin yaşadığı önemli sorun alanlarından birisi olarak mevcuttur. Ancak, sorun yeni olmamasına rağmen ülkemizde, özürülülere verilen yardımların dışında, yoksullukla ve özürlülükle ilgilenen kurumsal yapılanmaların, sorunu bilimsel ölçütlere dayandırarak tüm boyutlarıyla ortaya koyan çalışma ve araştırmaları bulunmamaktadır. Böylece, mevcut durum ayrıntılı olarak bilinmediğinden, özürülülerin yoksulluğu ile mücadele konusunda geleceği göremeden kaynaklı olarak, kapsamlı ve ayrıntılı bir politika belirleyememe durumu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Türkiye’de yoksulluk ve özürlülükle ilgili

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın etkin rol üstleneceği çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekli görülmektedir. Başlangıçta yapılması önerilen çalışma, ulusal bir yoksulluk ve özürlülük araştırmasıdır. Bu araştırma, yalnızca kanunların “muhtaç” durumda saydığı özürlülere ilişkin bir araştırma değil, kanunların kapsamı dışında kalan ve kendini yoksul olarak tanımlayan özürsüzlere de içine alan bir araştırma olmalıdır. Çünkü, yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin oldukça birbiri içine geçmiş, karmaşık sarmalları bulunmaktadır. Özürsüzlere yoksulluğunun boyutları ve yaşanış biçimi, ailevi duruma, yaşa, özür türüne, özür derecesine, eğitime, çalışma durumuna vb. bağlı olarak farklılık göstermektedir. Dolayısıyla öncelikle, konuyla ilgili derin analizlerin yapılabileceği ulusal araştırmalara ihtiyaç vardır.

- Araştırmanın bulguları, yoksulluk ve özürlülük ilişkisinin önemli belirleyicisinin özürsüzlere istihdamı olduğunu ortaya koymuştur. Özürsüzlere istihdamı sorunu, elbette makro istihdam politikalarından ayırt edilerek incelenemez. Ancak bu noktada, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın istihdamla ilgili çalışan kuruluşlarla işbirliği içerisinde, özürsüzlere istihdam sorununun değerlendirilmesi, yeni açılımlar sağlanması açısından çalışmalar yapması, hem sorunun gündeme getirilmesi hem de çözüm üretme noktasında yararlı olacaktır.
- Özürsüz kişilerde yoksulluğun önemli belirleyicilerinden birisi de, özürsüzlere eğitim almada yaşadıkları sıkıntılar ve eğitimsizlik durumunun getirdiği niteliksiz işgücü olma sorunudur. Bu anlamda, örgün eğitimin yanında mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve özürsüzlere eğitime erişimleri önündeki engellerin kaldırılması (eğitim kurumlarına ulaşılabilirlik alanında yaşanan sıkıntılar, eğitim konusunda ailelerin bilgi ve bilinç düzeylerinin düşüklüğü, yoksulluktan kaynaklı olarak eğitim olanaklarına erişimde yaşanan güçlükler gibi sebeplerle), konuyla ilgili çalışan kamu kurumlarının (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Türkiye İş Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı) yoksulluk ve özürlülük bağlantısı ekseninde de soruna yaklaşım tarzı geliştirmeleri gerekmektedir.

- Bir özürlülük sebebi olarak yoksulluk bağlamında, Türkiye'deki sağlık sorunları incelendiğinde, doğum öncesi herhangi bir bakım alamayan, sağlıklı bir doğum süreci için gerekli sağlık hizmetlerine ulaşamayan, doğum anında uzman personelin yardımını alamayan annelerin, kronik beslenme yetersizliğine ve aşılammaya bağlı olarak hastalık ve özürlülük durumu yaşayan çocukların oranının düşük olmadığı görülmektedir. Üstelik bu oranların Türkiye'nin Doğu bölgesinde ve kırsal bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı ve T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın ülkedeki bölgesel farklılıkları da dikkate alarak, özürlülüğün önlenmesi konusunda işbirliği içerisinde bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık vermesi önemli görülmektedir.
- Yoksulluk bağlamında sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorunlar, büyük önem arz etmektedir. Sağlık hizmetlerine erişimle ilgili yetersizliklerin giderilmesi konusunda T.C. Sağlık Bakanlığı'nın yapacağı çalışmaların, yoksulluk içerisinde bulunan toplumsal kesimleri rahatlatacağı düşünülmektedir.
- Araştırmada, sağlık ve bakım alanına ilişkin maliyetlerin yoksullaşmaya etki ettiği ortaya konmuştur. En sık dile getirilen maliyet unsurlarının devletin karşılamadığı ilaç ve tedavi giderleri, hasta bezi giderleri gibi giderler olması, bunun göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla, bu tarz maliyet unsurlarının sosyal güvenlik sistemi içerisinde ya da primsiz ödeme şeklinde devletçe, herhangi bir gecikme olmadan ve yeterli düzeyde karşılanması gerekir.

KAYNAKÇA

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de büyük kentlerin gecekondulu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Eylül 2008. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf.

Albert, B. (2004). *The social model of disability, human rights and development*. *Disability KaR Programme*, Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/pdfs/social_model_briefing.pdf.

Albert, B. (2004). *Is disability really on the development agenda? A review of official disability policies of the major governmental and international development agencies*. *Disability KaR Programme*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/research/red_pov.html.

Albert, B. Dube, A.K. Hansen R. et all. (2005). *Has Disability been mainstreamed into development cooperation? Disability Knowledge and Research program*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/research/red_pov.html.

Albert, B. Hurst, R. (2005). *Disability and a human rights approach to development*, *Disability Knowledge and research Programme*. Şubat 2008. http://www.disabilitykar.net/research/red_pov.html.

Alada, A. B. Sayita, S.U ve Temelli, S. (2002). Küreselleşme, yoksulluk ve şiddet bağlamında sokak çocukları. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları içinde* (235-269). Ankara: TODAİE Yayınları.

Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty*, (2. Edition). Palgrave-Macmillan.

Altay, A. (2007). Bir kamu malı olarak sosyal sermaye ve yoksulluk ilişkisi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 337-362.

Arıcı, K. (2005). *Primsiz ödemeler kanununun getirdikleri*. Aralık 2008. http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1154&id=63.

Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*. 2(1), 11-24.

Arslanoğlu, R. (1990). *Kent kuramları içinde çöküntü bölgeleri analizi: Bursa-Reyhan örneği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi.

Asian Development Bank (ADB). (2002). *Regional Workshop on Disability and development – Draft recommendations on disability*. Eylül 2008. http://www.adb.org/Documents/Events/2002/Disability_Development/ortiz_edmonds.pdf

A&G Araştırma Şirketi. (2008). *Yoksulluk araştırması*. Eylül 2008. www.agarastirma.com.tr.

Barnes, C. (1998). The social model of disability: a sociological phenomenon ignored by sociologists. T. Shakespeare (Ed.). *In Disability reader: Social science perspectives*. New York: Cassell Publication.

Barnes, C. Mercer, G. Shakespeare, T. (1999). *Exploring Disability*. Cambridge: Polity Press.

Barnes, C. Oliver, M. Barton, L. (2002). *Disability studies today*. Cambridge : Polity Press.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. (Ü. Öktem. Çev). İstanbul: Sarmal Yayınları.

Berman, M. (2005). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (9. Baskı). (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.). Ankara: İletişim Yayınları.

Bir, A. (Ed). (1999). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bircan, İ. (2002). Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (119-127). Ankara: TODAİE Yayınları.

Birsel, Polat, Çalışır, Hovardaoğlu. (2002). Kentsel yoksulluk/yoksulluğun değişik tanımları ve boyutları üzerine. *Yoksulluk, kent yoksulluğu ve planlama* içinde. (193). 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü XXVI. Kolokyumu. Ankara.

Bora, A. (2002). "Olmayanın nesini idare edeceksin?". N. Erdoğan, (Ed.), *Yoksulluk halleri: Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünimleri* içinde (65-88). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni yoksulluk ve Türkiye’nin değişen refah rejimi*. Mayıs 2007. http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf.

Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: Hacettepe - Beytepe kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 19(1), 83-103.

Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (2). 61-83.

Burcu, E. (2007). Türkiye’de özürlü bireylerin köken ailelerinin yapısal özelliklerinin sosyolojik betimlemesi. *ÖZ-VERİ*, 3 (2). 783-805.

Campbell, J. Oliver, M. (1996). *Disability politics : understanding our past, changing our future*. London: Routledge.

Canadian Network on Disability and Development- Kanada Özürlülük ve Kalkınma Ağı (CNDD). (2006). *Disability and development*. Ekim 2008. <http://www.cndd.ca/assets/research%20documents/CNDD/CNDD%20%20Now%20is%20the%20time%20for%20Action.pdf>

Coleridge, P. (1996). *Disability, liberation, and development*. Oxfam: Oxford University Press.

Çalık, S. (2003). Özürlülüğün nedenleri ve önlenmesinde yoksulluğun rolü. *Yoksulluk sempozyumu 200*. Cilt 2 içinde (403-404). İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.

Çakır, M. Ö. (2003). Türkiye’de yeni yoksulluk ve deniz feneri yardımlaşma ve dayanışma örneği. İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çiğdem, A. (2004). *Bir imkan olarak modernite* (2. Baskı). İstanbul:İletişim.

Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesi ve sosyo-ekonomik yapılarla ilişkisi*. Ankara:DPT.

Department for International Development- Uluslar arası Kalkınma Bakanlığı (DFID). (2000). *Disability, poverty and development*. Nisan 2008. <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/disability.pdf>.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT). (2007). *Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Eylül 2008. <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT). (2009). *Kalkınma planları (1963–2013)*. Ocak 2009. <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>.

Doğan, Ç. (2008). Postmodern kapitalizmin sakatları. *Birikim Dergisi*. (229), 36-44.

Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye’deki boyutları*. Ankara: DPT.

Ecevit M. ve Ecevit Y. (2002). Kırsal yoksullukla mücadele: Tarımda mülksüzleşme ve aile emeğinin metalaşması. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları içinde* (119-127). Ankara: TODAİE Yayınları.

Elwan, A. (1999). *Poverty and disability; a background paper for the world development report*, Mayıs 2008. <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172608138489/PovertyDisabElwan.pdf>.

Erdem, T. (2003). *Yoksulluk üzerine sosyolojik bir çalışma “Ankara kent yoksulları”*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Erder, S. (1995). Yeni kentliler kentin yeni yoksulları. *Toplum ve bilim*. (66), 106-121.

Erdoğan, N. (2002). Garibanların dünyası: Türkiye’de yoksulların kültürel temsilleri üzerine ilk notlar. N. Erdoğan, (Ed.), *Yoksulluk halleri: Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünüşleri içinde* (21-32). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları.

Erdoğdu, S. (2004). *Sosyal politikada Avrupalı bir kavram: Sosyal dışlanma*. Mart 2008. <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=38>.

Erman, T. (2002). Kent yoksulu ve şiddet: gecekodu bağlamında eleştirel bir yaklaşım. Özdek, Y. (2002). Küresel yoksulluk ve küresel şiddet kıskacında insan hakları. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (193-202). Ankara: TODAİE Yayınları.

Eş, M. ve Güloğlu, T. (2004). *Bilgi toplumu sürecinde kentsel dönüşüm: İstanbul örneği*. Mart 2008. http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=239.

Etöz, Z. (2000). Varoş: Bir istila, bir tehdit. *Birikim Dergisi*. (132), 49–53.

European Commission (EC). (2003). *Guidance note on disability and development for EU delegations and services*. Eylül 2008.

<http://www.make-development-inclusive.org/docsen/GuidanceNoteEng.pdf>.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2006). *FAO Working in Support of People With Disabilities*. Temmuz 2008. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc8docs/ahc8fao1.pdf>.

Gündoğan, N. (2007). *Yoksulluğun değişen yüzü: Çalışan yoksullar*. Eskişehir: A.Ü. Yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2004). *2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Aralık 2008.

<http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/data/ozetrapor.pdf>.

Hahn, H. (1997). Advertising the acceptably employable image-disability and capitalism. L. J. Davis, (Ed.), *The disability studies reader* içinde (172-186). New York: Routledge.

Handicap International. (2006). *Making PRSP inclusive*. Mart 2008. <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172608138489/MakingPRSPInclusive.pdf>

Hatun, Ş. Etiler, N. Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 46 (4), 251–260.

Hershey, L. (May 2001). *Tanzania: Researcher explores lives of disabled women & girls*. http://www.disabilityworld.org/09-10_01/women/tanzania.shtml. May 2001.

International Labour Organization (ILO). (2002). *Disability and poverty reduction strategies*. Mayıs 2008.

http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2002/102B09_634_engl.pdf.

International Labour Organization (ILO). (2003). *Time for equality at work: Global report under the follow-up to the ILO declaration on fundamental principles and rights at work*. Ekim 2008. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_publ_9221128717_en.pdf.

International Labour Organization (ILO). (2008a). *Safety and health at work*. Mart 2007. http://www.ilo.org/global/Themes/Safety_and_Health_at_Work/lang--en/index.htm.

International Labour Organization (ILO). (2008b). *Disability and work*. Aralık 2008. <http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/disability/index.htm>.

Işık, O. Pınarcıoğlu, M. (2001a). *Nöbetleşe yoksulluk-Sultanbeyli örneği*. Ankara: İletişim Yayınları.

Işık, O. Pınarcıoğlu, M. (2001b). 1980 sonrası dönemde kent yoksulları arasında güce dayalı ağ ilişkileri: Sultanbeyli örneği". *Toplum ve Bilim*. (89), 31–61.

İçli, T. (2004). Küreselleşme ve sakatlık sorunu. 6. Ulusal Sosyal Hizmetler Sempozyumu: Küreselleşme, sosyal adalet ve sosyal hizmetler içinde (196-201). Ankara: SHUD Genel Merkezi Yayını.

İkizoğlu, M. (2000). *Yoksulluk ve sosyal yardım ilişkisi: Ankara Mamak ilçesinde ampirik bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi.

İkizoğlu, M. (2001). Yoksulluk ve özürlülük ilişkisi. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*. 1 (2). 83–94.

İnsan Hakları Başkanlığı (İHB). (2007). *İnsan hakları nedir: Temel bilgiler ve Türkiye’de insan hakları alanında yaşanan gelişmeler*. Mart 2008. http://www.ihb.gov.tr/yayinlar/insan_haklari_nedir_kitap.pdf.

İnsan Hakları Derneği (İHD). (2002). *Yoksulluk ve insan hakları nihai rapor ve sonuç bildirgesi*. Mayıs 2007. www.ihd.org.tr.

İnsel, A. (2001). İki yoksulluk tanımı ve bir öneri. *Toplum ve Bilim*. (89), 62-72.

İnsel, A. (2004). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın yeni dili*. İstanbul: Birikim.

İnsel, A. (2005). *Yoksulluk, dışlanma ve STK’lar*: İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 6.

Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK). (2008). *Ağustos 2008 açıklık ve yoksulluk sınırları*. Ocak 2009.

http://www.kesk.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=829&Itemid=1.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kaya, B. (2007). Depresyon: Sosyo-ekonomik ve kültürel pencereden bakış. *Klinik Psikiyatri*, 10 (Ek 6), 11-20.

Keçiören Belediyesi (2007). *Keçiören’in Tarihçesi*. Mayıs 2008. <http://www.kecioren.bel.tr/dosya.asp?ID=1>

Koşar, N. (2000). *Sosyal hizmetlerde sosyal yardım alanı: yoksulluk ve sosyal hizmet*. Ankara.

Kümbetoğlu, B. (2002). Afetler sonrası kadınlar ve yoksulluk. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (129-142). Ankara: TODAİE Yayınları.

Küntay, E. (2002). 21. yüzyılda çağdaşlık ve köleci uygulamalar paradoksu. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (143-155). Ankara: TODAİE Yayınları.

Metts, R. L. (2000). *Disability issues, trends and recommendations for the World Bank*. (Kasım 2008). <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172606907476/DisabilityIssuesMetts.pdf>.

Mitra, S. (2006). *The capability approach and disability*. Ekim 2008. <http://www.uio.no/studier/emner/uv/isp/SPED4610/h07/undervisningsmateriale/Capability%20Approach%20&%20Disability.pdf>.

Ocak, E. (2002). Yoksulun evi. N. Erdoğan, (Ed.), *Yoksulluk halleri: Türkiye 'de kent yoksulluğunun toplumsal görünüşleri içinde* (89-115). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları.

ODTÜ (2000). *Kentsel yoksulluk ve geçinme stratejileri: Ankara örneği*. Ankara: ODTÜ.

OECD, WHO. (2003). *DAC guidelines and reference series: poverty and health*. Paris: OECD Publications.

Okur, N. (2008). *Avrupa Birliği sürecinde Türkiye 'de sosyal devletin geleceği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi.

Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. London: Macmillan.

Oliver, M. (1996a). *Understanding disability : from theory to practice*. NewYork:Palgrave.

Oliver, M. (1996b). Defining impairment and disability: Issues at stake. C. Barnes, G. Mercer (Eds.). In *Exploring the divide: Illness and disability*. (29-54). Leeds: The Disability Press.

Oliver, M. (1999). Capitalism, disability and ideology. R. J. Flynn, R. A. Lemay (Eds.). In *a quarter-century of normalization and social role valorization: Evaluation and ,impact (163-175)*. Canada:University of Ottawa Press.

Özbudun, S. (2002). Küresel bir “yoksulluk kültürü” mü?. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (53-69). Ankara: TODAİE Yayınları.

Özdek, Y. (2002). Küresel yoksulluk ve küresel şiddet kıskacında insan hakları. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (1-44). Ankara: TODAİE Yayınları.

Özkaplan, N. Yücesan-Özdemir, G. Özdemir, A. M. (2005). Sosyal dışlanma 'ne'yi dışlar?: Avrupa üzerine notlar. *Mülkiye*, (248), 77-94.

Özkazanç, A. (2002). Örgütlü modernliğin çözülme sürecinde suçun yeniden siyasallaşması. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde. Ankara: TODAİE Yayınları.

Öztürk Ş. (2008). Kırsal yoksulluk ve neo-liberal ekonomi politikaları. Mart 2008. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖİB). (2000). *I. Özürlüler Şurası: Çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürlüler*. Ankara: Takav Matbaacılık ve Yayıncılık.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (2002). *2002 Türkiye özürlüler araştırması*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Bakıma muhtaç özürlülerin tespiti ve bakım hizmeti esaslarının belirlenmesine ilişkin yönetmelik*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Belediye kanunu*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Büyükşehir belediyesi kanunu*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında yönetmelik*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu kanunu*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2008). *Vakıflar yönetmeliği*. (Yayın no:43). Ankara: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Patel, V. Abas, M. Brothead J. Todd C. et al. (2001). *Depression in developing countries: lessons from Zimbabwe*. Mayıs 2008. <http://www.bmj.com/content/vol322/issue7284/>

Rousso, H. (2003). *Education for all: a gender and disability perspective*. Aralık 2008. <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172610312075/EducationforAllRousso.pdf>.

Sallan, S. (2002). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları. Y. Özdek. (Ed.). *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları içinde* (107-118). Ankara: TODAİE Yayınları.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*. 3, 51-70.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Y. Alogan. Çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Shakespeare, T. (1996). Disability, identity and difference. C. Barnes, G. Mercer (Eds.). In *Exploring the divide* (94-113). Leeds: Disability Press.

Sheehan, M. (2005). Where the sidewalks end: How the poor combat poverty daily. *Global Urban Development*. 1(1). 1–8.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2008a). *2022 Sayılı Kanun kapsamındaki aylıklara ilişkin uygulama kılavuzu*. Ocak 2009. http://www.sgk.gov.tr/sgkshared/sgk/rehberler/2022/2022_UYGULAMA_KLAVUZU.pdf

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2008b). *2022 sayılı kanun kapsamında bağlanan aylıkların yıllara göre dağılımı*. Ekim2008. <http://www.emekli.gov.tr/ISTATISTIK/65yas.html>

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2009a). Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü Ocak 2009 istatistikleri. *SGK Aylık İstatistik Bülteni*. Şubat 2009. http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/e5a20d004d42c4bbb5f4bf56b010b7d1/2009_01_primsiz.xls?MOD=AJPERES.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2009b). 2008 Yılı Aralık İstatistikleri. *SGK Aylık İstatistik Bülteni*. Ocak 2009. <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/Anasayfa/Istatistikler>.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK). (2009). *Ayni nakdi yardım (sosyal yardım) hizmetleri*. Ocak 2009. http://www.shcek.gov.tr/hizmetler/Ayni_Nakdi_Yardimlar/

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK). (2009). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu ayni nakdi yardım yönetmeliği*. Ocak 2009. http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Mevzuat/Yonetmelikler/Ayni_Nakdi_Yardim.asp

Sosyal Politika Forumu (SPF). (2005). *Boğaziçi Üniversitesi sosyal politika forumu çocuk yoksulluğu çalışma grubu kuruluş bildirgesi*. Kasım 2008. <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Cocuk%20Yoksullugu%20Calisma%20Grubu%20kurulus%20bildirgesi.pdf>.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM). (2009). *Sosyal yardım programları*. Şubat 2009. <http://www.sydgm.gov.tr/tr/>.

Sönmez, M. (2002). Gelir uçurumu: Dünya’da ve bizde. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (87-105). Ankara: TODAİE Yayınları.

Şehir Plancıları Odası (SPO). (2002). Dünya şehircilik günü 26. kolokiyumu bildiri çağrısı. Ocak 2008. <http://ankara.spo.org.tr/index.php?view=article&catid=21%3Aubehaberleri&id=618%3Adg-26-kolokiyumu-bildiri-cars>.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin öteki yüzü: yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taylor, S. (2004). *The right not to work: Power and disability*. Aralık 2008. <http://www.monthlyreview.org/0304taylor.htm>.

Thomas, P. (2005). *Disability, poverty and the millennium development goals: Relevance, challenges and opportunities*. Nisan 2008. http://www.disabilitykar.net/research/policy_dfid.html

T.C. Başbakanlık (2008). *Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanun*. Ekim 2008. <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/>

T.C. Başbakanlık (2008). *Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik kanunu*. Ekim 2008. <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/>.

T.C. Başbakanlık (2008). *Vakıflar kanunu*. Ekim 2008. <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/>.

T.C. Resmi Gazete (2008). *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik*. 01 Ağustos 2008 gün, 26954 sayılı.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK). (2006). *Türkiye özürlüler araştırması 2002 ikincil analizi*. Aralık 2009. <http://www.ozida.gov.tr/>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2006). 2005 gelir dağılımı sonuçları. *TÜİK Haber Bülteni*. (207). Aralık 2007. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2007a). 2006 yoksulluk araştırması. *TÜİK Haber Bülteni*. (206). Ocak 2008. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2080>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2007b). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi 2007 yılı nüfus sayımı sonuçları*. Türkiye İstatistik Kurumu veritabanı. Temmuz 2008. (<http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008a). 2007 yoksulluk çalışması. *TÜİK Haber Bülteni*. (192). Ocak 2009. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2080>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008b). *Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları*. Ocak 2009. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). *Nüfus istatistikleri*. Şubat 2009. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ). (2009). Ocak 2009 açlık ve yoksulluk sınırı. *TÜRK-İŞ Haber Bülteni*. Şubat 2009. <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/aclikocak09.doc>.

Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (KAMU-SEN). (2008). *Ekim 2008 asgari geçim endeksi*. Ocak 2009. http://www.kamusen.org.tr/mevzuat.asp?menu=istatistik&konu=asgari&detay_id=111

Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (KAMU-SEN). (bt). *Birleşmiş Milletler 2007-2008 insani gelişmişlik raporu*. Ocak 2009. <http://www.kamusen.org.tr/imaj/duyuru/duy77r2.doc>.

UNDP. (2006a). *Küresel insani gelişme raporu*. Nisan 2008. <http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf>.

UNDP. (2006b). *Türkiye insani gelişme endeksi'nde ilerliyor*. Nisan 2008. <http://www.undp.org.tr/11/specialEditionprint/tr/humdevindex.htm>.

UNDP. (2008a). 2007/2008 Küresel insani gelişme raporu. Eylül 2008. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1199>.

UNDP. (2008b). Küresel insani gelişme raporu. Ocak 2009. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1201>

UNDP. (2008c). *Türkiye 2008 insani gelişme raporu: Türkiye'de gençlik*. Ankara:Desen Ofset.

UN-HABITAT. (2007). *Sustainable urbanization: Local action for urban poverty reduction, emphasis on finance and planning*. Eylül 2007. http://www.unhabitat.org/downloads/docs/4625_51419_GC%2021%20What%20are%20slums.pdf

UNICEF. (1999). *An overview of young people living with disabilities: Their needs and their rights*. Ocak 2008. http://www.childinfo.org/files/childdisability_young_people_w_disabilities1999.pdf

UNICEF. (2008). *The state of the world's children 2008*. Ocak 2009. http://www.unicef.org/publications/files/The_State_of_the_Worlds_Children_2008.pdf

Uşan, F. (2000). Özürlüler de İnsan: Özürlülere de İnsan Hakları. O. Çiftçi (Ed.). *Türkiye'de İnsan Hakları* içinde (549-569). Ankara: TODAİE Yayınları.

Üşür, İ. (2002). Küreselleşme ve yoksulluk. Y. Özdek, (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları* içinde (45-52). Ankara: TODAİE Yayınları.

Wiman, R. Sandhu, J. (2004). *Integrating appropriate measures for people with disabilities in the infrastructure sector*. Aralık 2007. <http://www.gtz.de/de/dokumente/en-disability-infrastructure-2004.pdf>

Wood, E. M. (2003). *Kapitalizmin kökeni* (1. Baskı). (A. C. Aşkın, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.

World Health Organization (WHO). (2001). *İşlevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırması*. (E. Kabakçı, A. Göğüş, Çev.). Ankara: Bilge Matbaacılık

World Health Organization (WHO). (2002). *The world health report 2002: Reducing risks, promoting healthy life*. Haziran 2008. http://www.who.int/whr/2002/en/whr02_en.pdf.

World Health Organization (WHO). (2006). *Disability and rehabilitation: Global programming note 2006–2007*. Ocak 2009. http://www.who.int/nmh/donorinfo/vip_promoting_access_healthcare_rehabilitation_update.pdf.

World Health Organization (WHO). (2008). *Breaking the vicious cycle of mental ill-health*. Aralık 2008. http://www.who.int/mental_health/policy/development/MHPB_SA1.pdf

World Health Organization (WHO). (2009). *International Classification of Functioning, Disability and Health*. Ocak 2009. <http://www.who.int/classifications/icf/en/>

Yeo, R. (2001). *Chronic poverty and disability*. Eylül 2008. <http://www.chronicpoverty.org/pdfs/04Yeo.pdf>.

Yeo, R. (2005). *Disability, poverty and the new development agenda*. Haziran 2008. <http://www.disabilitykar.net/docs/agenda.doc>

Vakıflar Genel Müdürlüğü (2009). *Muhtaç kişilere aylık bağlanması*. Şubat 2009. http://www.vgm.gov.tr/04_SosyalHizmetler/002_MuhtacAyligi/muhtac_ayligi.cfm

Yılmaz, Z. (2004). Çalışan özürümlerinin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve bunları etkileyen etmenler. *ÖZ-VERİ, 1* (2). 193-217.

EK 1: Anket Soruları

Tarih:

İlçe-mahalle:

1. Görüşülen kişi:

1. Özürlü 2. Yakını

2. Yakını ise yakınlık derecesi

1.Baba 2.Anne 3.Ağabey
4.Abla 5.Kardeş 6.Diğer

3. Cinsiyeti

1. Erkek 2. Kadın

4. Yaşı

1. (0–10) 2.(11–20) 3.(21–30)
4.(31-40) 5.(41–50) 6.(51–65)
7.(65+)

5. Medeni Durum:

1.Evli 2.Bekar 3.Dul
4.Boşanmış

6. Öğrenim durumu

1.Okur-yazar değil 2.Okur yazar
3.İlkokul 4.Orta okul 5.Lise
6.Yüksek Okul

7. Hanenizde siz dâhil kaç kişi yaşıyor?

1.Bir 2.İki 3.Üç 4.Dört 5.Beş
6.Altı 7.Yedi 8. Sekiz+

8. Kaç yıldır Ankara’da yaşıyorsunuz?

1. (0–3) 2.(4–6) 3.(7–9)
4.(10–12) 5.(12+)

9. Hanede kaç özürlü yaşıyor?

1.(1) 2.(2) 3.(3) 4.(4+)

10. Özur türü nedir?

1.Ortopedik 2.Görme 3.İşitme
4.Dil ve konuşma 5.Zihinsel
6.Ruhsal-Duygusal 7.Süreğen
hastalık 8.Birden çok özre sahip

11. Özur derecesi nedir?

1. %40–50 2. %51-70
3. %61–70 4. %71-80
5. %81-90 6. %91-100

12. Özrün nedeni nedir?

.....

13. Hanedeki özürlü sayısı 1’den fazla ise her özürlü için aylık bağlandı mı?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

14. Özürlülere verilen

aylık/yardımlarla ilgili bilgiyi nereden edindiniz?

1. Ailemden
2. Akrabalarımından
3. Komşularımından/arkadaşlarımdan
4. Medya aracılığıyla
5. Derneklerden
6. Özürlülere eğitim veren kurumlardan
7. Diğer (Lütfen belirtiniz)

15. Aylık bağlanana kadarki sürede yaşadığınız sıkıntılar nedir?

1. Bu konudaki bilgi eksikliğim,
2. İşlemlerin karmaşıklığı/zorluğu,
3. Aylık bağlanma/yardım alma süresinin uzun olması.
4. Diğer (Lütfen Belirtiniz.....)

16. Özürlü aylığı alırken ne hissediyorsunuz?

1. Onur kırıcı olduğunu düşünüyorum.
2. Bunun bir hak olduğunu ve devletin zaten bunu karşılaması gerektiğini düşünüyorum.
3. Bu durumda olmasaydım, almazdım.
4. Özürlü olduğum için almam gerektiğini düşünüyorum.
5. Öfke duyuyorum, kızıyorum.
6. Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

17. Yardım alırken hissettiğiniz duygular nelerdir?

1. Onur kırıcı olduğunu düşünüyorum.
2. Bunun bir hak olduğunu ve devletin zaten bunu karşılaması gerektiğini düşünüyorum.
3. Bu durumda olmasaydım, almazdım.
4. Özürlü olduğum için almam gerektiğini düşünüyorum.
5. Öfke duyuyorum, kızıyorum.
6. Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

18. Özürlü aylığı dışında herhangi bir kurumdan aynı-nakdi yardım alıyor musunuz?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

19. EVET ise nereden/nerelerden aylık/yardım alıyorsunuz?

1. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden muhtaçlık aylığı
2. SHÇEK’den yardım
3. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından yardım (Kaymakamlıktan)
4. Belediyelerden yardım
5. Dernek veya vakıflardan yardım
6. SHÇEK’den bakım aylığı
7. Diğer (Lütfen Belirtiniz)

20. Aynı-nakdi yardımı ne sıklıkla alıyorsunuz? (Ay olarak)

- 1.(0-3) 2.(4-6)
3.(7-9) 4.(10-12)

21. Haneye giren aylık gelir kaç YTL'dir?

- 1.(50–200) 2.(201–350)
3.(351- 500) 4.(501- 650)
5.(651–800) 6.(801–950)
7.(951–1100) 8.(1101–1250)
9.(1250+)

22. Evinizin mülkiyeti kime aittir?

1. Kira
2. Bize ait
3. Kapıcı dairesi

23. Aylık kira gideriniz ne kadardır?

- 1.(0–100) 2.(101–200)
3.(201- 300) 4.(301- 400)
5.(401–500) 6.(501–600)

24. Size verilen özürlü aylığı miktarı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

1. Çok az buluyorum.
2. Az buluyorum.
3. Yeterli buluyorum.

25. Size verilen yardım miktarları ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

1. Çok az buluyorum.
2. Az buluyorum.
3. Yeterli buluyorum.

26. Aylık ne kadar miktarla geçinebilirsiniz?

..... TL

27. İş bulmak için çaba harcadınız mı?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

28. EVET ise neden iş bulamadınız?

.....

29. HAYIR ise neden iş aramadınız?

.....

30. Asgari ücret düzeyinde sigorta primlerinizin düzenli olarak ödendiği bir işte çalışmayı mı, yoksa aylık/yardım almayı mı tercih edersiniz?

1. Çalışmayı
2. Aylık/yardım almayı
3. Yanıtsız

31. Kişilerden aynı-nakdi yardım alıyor musunuz?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

32. Maddi desteğe ihtiyacımız olduğunda çevrenizden destek görüyor musunuz?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

33. EVET ise kimlerden?

1. Akrabalarım
2. Komşularım
3. Arkadaşlarım
4. Diğer.....

34. Mevcut ekonomik koşullarınızı nasıl tarif edersiniz?

1. Çok yoksul
2. Yoksul
3. Orta gelirli
4. Orta üzeri gelirli

35. Yoksulluk durumunuzu en çok neye bağlıyorsunuz?

1. İyi bir eğitim alamamış olmak
2. Ülkemizin ekonomi ve istihdam politikaları
3. Özürlü olmak
4. Kader
5. Diğer (Lütfen belirtiniz)

36. Sizce ülkemizde özürlülerin en büyük sorunu nedir?

1. Sağlık hizmetlerine erişememe
2. Parasal yoksunluk
3. Eğitim
4. İşsizlik
5. Ulaşılabilirlik
6. Haklar konusunda bilgi eksikliği
7. Diğer (Lütfen belirtiniz)

37. “Devlet yoksul özürlüleri diğer yoksullardan maddi açıdan daha çok desteklemelidir” görüşüne katılıyor musunuz?

1. Evet (nedenini belirtiniz.....)
2. Hayır (nedenini belirtiniz.....)
3. Bilmiyorum
4. Yanıtsız

38. Özürlülüğünüzün size getirdiği ek maliyetler var mı?

1. Evet
2. Hayır
3. Yanıtsız

39. EVET ise aylık kaç YTL’dir?

- 1.(0-50)
- 2.(51–100)
- 3.(101–150)
- 4.(151- 200)
- 5.(201- 250)
- 6.(251–300)
- 7.(301+)

40. Özürlülük sizi yoksullaştırdı mı?

1. Evet
2. Hayır
3. Yanıtsız

41. EVET ise sizce nedeni nedir?

.....

42. Yoksul olmasaydınız özürlülük sebebiyle yaşadığınız sıkıntılar daha mı az olurdu?

1. Evet
2. Hayır
3. Yanıtsız

43. EVET ise sizce nasıl?

.....

44. İçinde bulunduğunuz durumdan kaynaklı sorunlarınızı çevrenizdekilerle paylaşabiliyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır
3. Yanıtsız

45. EVET ise kimlerle?

1. Akrabalarım
2. Komşularım
3. Arkadaşlarım
4. Diğer.....

**46. Yoksulluktan kurtulacağınıza
inaniyor musunuz?**

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız
4. Bilmiyorum

47. EVET ise nasıl?

.....

48. HAYIR ise neden?

.....

49. Devletten beklentiniz var mı?

1. Evet 2. Hayır 3. Yanıtsız

50. EVET ise beklentiniz nedir?

.....

